

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI
DE
LINGVISTICĂ

ANUL VII

2

IULIE - DECEMBRIE

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL VII

2

IULIE - DECEMBRIE

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://www.inst-puscariu.ro>

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

REVISTĂ A INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ AL ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

FILIALA CLUJ

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. E. PETROVICI (*redactor responsabil*), D. MACREA
(*redactor responsabil adjunct*), V. BREBAN, H. JACQUIER,
B. KELEMEN, M. HOMORODEAN, P. NEIESCU,
I. PĂTRUȚ, R. TODORAN; AURELIA STAN
(*secretar de redacție*)

Redacția : Institutul de lingvistică, CLUJ, str. E. Racoviță 19—21, Telefon 20—49.

Administrația : Filiala Academiei R.P.R., CLUJ, Str. Republicii 9, Telefon 35—14.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.inst-pscariu.ro>

S U M A R

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

	Pag.
E. PETROVICI, Trăsăturile distinctive ale fonemelor românești	209
I. PĂTRUȚ, Morfologie și fonologie. II. Referitor la sistemul fonologic consonantic al limbii române	217
B. KELEMEN, Contribuții la fonologia graiurilor dacoromâne. Aspectul fonetic și fonologic al unui text din 1768	225

LIMBĂ LITERARĂ

D. MACREA, Discuțiile referitoare la căile de dezvoltare a limbii române literare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea	249
---	-----

GRAMATICĂ ȘI LEXIC

G. GIUGLEA, Lexic studiat prin prisma : „lucru”, „cuvânt” și „loc”	267
V. SCURTU, Contribuții la studiul terminologiei de înrudire în limba română	275
ZD. WITTOCH, Despre sistemul onomatopeelor în limbă	293
EMESE KIS, Oglindirea evoluției consoanelor tematice maghiare -ly și -ny în tema substantivelor românești de origine maghiară	305

ONOMASTICĂ

SABINA TEIUȘ, Criteriile de alegere a prenumelor în Valea Bistriței	315
D. GRECU, Despre supranumele din comuna Berzovia. II. Supranume provenite din porecle și nume de localități	323
A. STAN, O problemă de onomastică: Numele proprii de animale	335

DISCUȚII

D. MACREA, Macheta Dicționarului limbii române	343
C. SĂTEANU, Pentru un criteriu unitar în definirea și clasificarea părților secundare de propoziție (definirea și clasificarea atributelor)	351

RECENZII

Revue Internationale d'Onomastique, 13 ^e Année, 1961, N ^o 1—4, Paris (Probleme de toponymie) (V. Stanca)	363
Revue Internationale d'Onomastique, 13 ^e Année, 1961, N ^o 1—4, Paris (Probleme de antroponymie) (Elena Ardeleanu și Sabina Teiuș)	366
INDICE	369

СОДЕРЖАНИЕ

ФОНЕТИКА И ДИАЛЕКТОЛОГИЯ

	Стр.
Э. ПЕТРОВИЧ, Различительные признаки румынских фонем	209
И. ПЭТРУЦ, Морфология и фонология. II. Замечания о фонологической системе согласных в румынском языке	217
Д. КЕЛЕМЕН, К вопросу о фонологии дакорумынских говоров. Фонетические и фонологические аспекты текста 1768 года	225

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК

Д. МАКРЯ, Дискуссии о путях развития румынского литературного языка во второй половине XIX века	249
---	-----

ГРАММАТИКА И ЛЕКСИКА

Г. ДЖУГЛЯ, Лексика в свете понятий «вещь», «слово» и «место»	267
В. СКУРТУ, К вопросу об изучении румынской терминологии родства	275
ЗД. ВИТТОХ, Относительно системы звукоподражательных образований	293
Е. КИШ, Отражение эволюции согласных основы венгерских слов <i>-ly</i> , <i>-lu</i> в основе румынских существительных венгерского происхождения	305

ОНОМАСТИКА

САБИНА ТЕЮШ, Критерии выбора имен в Валя Бистрицей	315
Д. ГРЕКУ, О прозвищах в селе Берзовия. II. Прозвища, происшедшие из кличек и названий местностей	323
А. СТАН, Один из вопросов ономастики: клички животных	335

ДИСКУССИИ

Д. МАКРЯ, Макет <i>Словаря румынского языка</i>	343
К. СЭТЯНУ, За единый критерий в определении и классификации второстепенных членов предложения (определение и классификация определений)	351

РЕЦЕНЗИИ

<i>Revue Internationale d'Onomastique</i> , 13 ^e Année, 1961, n° 1—4, Париж (Проблемы топонимики) (В. Станка)	363
<i>Revue Internationale d'Onomastique</i> , 13 ^e Année, 1961, n° 1—4, Париж (Проблемы антропонимики) (Елена Арделяну и Сабина Теюш)	366
УКАЗАТЕЛЬ	369

SOMMAIRE

PHONÉTIQUE ET DIALECTOLOGIE

	Page
E. PETROVICI, Les traits distinctifs des phonèmes roumains	209
I. PĂTRUT, Morphologie et phonologie. II. Considérations relatives au système phonologique consonantique du roumain	217
D. KELEMEN, Contribution à la phonologie des parlers daco-roumains. L'aspect phonétique et phonologique d'un texte de 1768	225

LANGUE LITTÉRAIRE

D. MACREA, Discussion à propos des voies de développement du roumain littéraire dans la deuxième moitié du XIX ^e siècle	249
--	-----

GRAMMAIRE ET LEXIQUE

G. GIUGLEA, Le principe «objet, mot et lieu» appliqué à l'étude du lexique	267
V. SCURTU, Contribution à l'étude de la terminologie d'apparentage en roumain	275
ZD. WITTOCH, Sur le système des onomatopées	293
EMESE KIS, L'évolution des consonnes thématiques magyares <i>-ly</i> et <i>-ny</i> reflétée dans le thème des noms roumains d'origine magyare	305

ONOMASTIQUE

SABINA TEIUȘ, Critères de sélection des prénoms dans la vallée de la Bistrița	315
D. GRECU, Les surnoms de la commune de Berzovia. II. Surnoms provenant de sobriquets et de noms de localités	323
A. STAN, Un problème d'onomastique : les noms propres d'animaux.	335

DISCUSSIONS

D. MACREA, La maquette du Dictionnaire de la langue roumaine	343
C. SĂTEANU, Pour un critère unitaire dans la définition et la classification des parties secondaires de la proposition (définition et classification des attributs)	351

COMPTES RENDUS

<i>Revue Internationale d'Onomastique</i> , 13 ^e Année, 1961, n ^o 1-4, Paris (Problèmes de toponymie) (V. Stanca)	363
<i>Revue Internationale d'Onomastique</i> , 13 ^e Année, 1961, n ^o 1-4, Paris (Problèmes d'anthroponymie) (Elena Ardeleanu et Sabina Teiuș)	366
INDEX	369

TRĂSĂTURILE DISTINCTIVE ALE FONEMELOR ROMÎNEȘTI *

DE

ACAD. EMIL PETROVICI

Sistemul fonologic al limbii romîne pune probleme foarte interesante pentru teoria generală a fonemelor și a trăsăturilor lor distinctive. Aceasta explică discuția vie, purtată de cîțiva ani de către lingviștii romîni, privind fonologia romînească (bibliografia destul de vastă a fost publicată în volumul care tratează despre diftongii romînești, editat de A. Rosetti ¹). Lipsa de acord a fonologilor asupra sistemului fonologic al limbii romîne se datorește pe de o parte orientării — de altfel cu totul legitimă — a specialiștilor de limbă romînă de preferință spre studii romanice, ceea ce îi determină pe cei mai mulți dintre ei să caute, în fonologia romînească, mai ales trăsături romanice și, pe de altă parte, tendinței unora dintre lingviștii noștri de a găsi în fonologia romînească numeroase afinități cu sistemele fonologice ale limbilor vecine. Într-adevăr, romîna oferă un excelent exemplu de limbă aparținînd unor arii fonologice care cuprind limbi vecine neînrudite, cum a arătat cu ani în urmă Roman Jakobson ².

O a doua cauză a dezacordului în ceea ce privește sistemul fonologic romînesc constă în faptul că unii specialiști își fondează interpretarea fonologică aproape exclusiv pe datele fiziologice și acustice, neglijînd latura funcțională, opozițiile fonemelor în cadrul diferitelor unități semnifica-

* Comunicare prezentată la Congresul internațional de fonetică de la Helsinki, 1961.

¹ A. Rosetti, *Recherches sur les diphtongues roumaines*, București—Copenhaga, 1959, p. 11 urm.

² Roman Jakobson, *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves* (In *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, II, 1929), p. 109, nota 50; Idem, *К характеру звуков европейского языкового союза*, Paris, 1931, p. 26; idem, *Sur la théorie des affinités phonologiques entre les langues* (In *Actes du quatrième Congrès international de linguistes tenu à Copenhague du 27 août au 1-er septembre 1936*, Copenhague, 1938 p. 48—58). Ultimul studiu a apărut și ca apendice la cartea lui N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 351—365.

tive din contexte fonetice identice, confundind prin aceasta trăsăturile redundante, variabile după mediul fonetic, cu trăsăturile distinctive, invariabile. În același timp alți fonologi se mulțumesc cu asemănări acustice vagi și subiective, mărginindu-se aproape exclusiv la criteriile distributive. Și unii și alții omit să verifice descrierea fonologică prin integrarea ei în gramatică pentru a obține formularea celor mai simple și mai generale reguli gramaticale care să prezinte cel mai mic număr de excepții¹. Descrierea fonologică trebuie să fie făcută cu ajutorul referirilor continue la datele fizico-acustice, distribuționale și morfologice (morfonologice).

Dintre cele unsprezece trăsături distinctive binare inerente ale fonemelor limbii române literare (1. Vocalic/nevocalic, 2. Consonantic/neconsonantic, 3. Compact/necomcompact, 4. Difuz/nedifuz, 5. Cu voce/fără voce, 6. Nazalizat/nenazalizat, 7. Continuu/discontinuu, 8. Strident/mat, 9. Grav/acut, 10. Diezat/nediezat, „palatalizat/nepalatalizat”, 11. Bemolat/nebemolat, „rotunjit/nerotunjit”), numai a 3-a, a 4-a, a 5-a și ultimele trei pun probleme deosebite.

Pentru a da întregii game a trăsăturilor distinctive o unitate perfectă, am urmat exemplul lui Morris Halle scindând în două opoziția „compact/difuz”². Altfel această trăsătură distinctivă ar fi ternară, pentru că vocalele românești /a, ă, î/ (cf. /uram/, urăm/, /urim/) se disting prin caracterul compact, /ă/ fiind difuz (sau necomcompact) în raport cu /a/ și compact (sau nedifuz) în raport cu /î/, așa cum au stabilit Roman Jakobson și colaboratorii săi³. De altfel numai vocalele accentuate cer această împărțire în două a trăsăturii distinctive unice: „compact/difuz.” Pentru vocalele neaccentuate (afară de cele care se află în poziție finală) caracterul compact opus caracterului necomcompact nu are funcțiune distinctivă în cuvintele vechi, fapt relevat de A. Graur și A. Rosetti⁴. Numai după intrarea în limba română a termenilor „internaționali” ca *apar*, *bar*, *car* s-au constituit perechile minimale *apar* — *ăpar*, *bar* — *bă*, *car* — *că*. În limba română literară se constată, prin urmare, coexistența unui sistem fonologic propriu cuvintelor vechi și a altuia propriu împrumuturilor foarte numeroase din limba franceză, din latina literară, din italiană și din alte limbi occidentale (aceste împrumuturi recente reprezintă — după calculele făcute de D. Macrea — mai mult de o treime din lexicul românesc, constituind grupul numeric cel mai important⁵).

Cît privește trăsăturile „cu voce / fără voce” și „cu tensiune / fără tensiune”, caracteristice articulației consoanelor, prima este aceea care — după A. Avram — este pertinentă în limba română. Caracterul relaxat

¹ Cf. Morris Halle, *The Sound Pattern of Russian*, 's Gravenhage, 1959, p. 24.

² Idem, *ibidem*, p. 53.

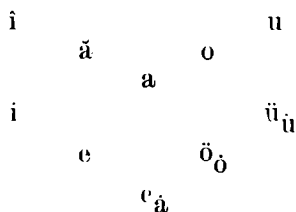
³ Cf. Roman Jakobson, C.G.M. Fant, Morris Halle, *Preliminaries to speech analysis. The distinctive features and their correlates* (Technical report No. 13), 2nd. print. (1955) (Acoustics Laboratory, MIT), p. 29.

⁴ „Bulletin linguistique”, VI (1938), p. 6.

⁵ D. Macrea, *Compoziția istorică și tendințele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc*, în „Cercetări de lingvistică” (Cluj), V (1960), p. 42 urm.

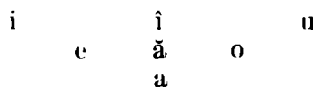
sau încordat al consoanelor rominești nu este decât un factor concomitent cu sonoritatea sau cu lipsa vocii¹. Prin aceasta, limba română se alătură — după același autor — unei arii fonologice din estul Europei, înglobând limbi de origini diferite, unde sonoritatea consoanelor și nu tensiunea lor este cea pertinentă.

Trăsăturile distinctive privind tonalitatea vocalelor și a consoanelor au dat loc la discuții foarte animate, la care au luat parte lingviști din diferite țări². Prima problemă discutată este cea a vocalismului românesc. Oare limba română literară posedă șapte foneme vocalice sau numai cinci? În sistemul fonologic mai vechi, propriu cuvintelor vechi, vocalele /e/ și /i/ nu au nici o autonomie. La început de cuvânt (și de silabă în general) ele sînt întotdeauna precedate de un iod. Ele nu sînt decât variante combinatorii ale vocalelor /ă, î/. Caracterul lor acut este prin urmare redundant. Cele patru vocale difuze și nedifuze din sistemul vechi se definesc numai prin caracterul lor bemolat (rotunjit) și nebemolat (nerotunjit). Triunghiul vocalic al acestui sistem, în aceste două variante condiționate de consoanele precedente de timbru velar sau palatal, prezintă aspectul următor:

Acest sistem vocalic este propriu de asemenea limbii române literare vorbite de către intelectualii originari din Moldova, din Oltenia și din alte provincii rominești.

În cel de al doilea sistem, mai recent, cel al împrumuturilor foarte numeroase făcute din limbile occidentale și în primul rînd din franceză, vocalele /e i/ se opun lui /ă î/ prin caracterul lor acut (/ă î o u/ fiind grave). Triunghiul vocalic este cel dat de către A. Graur și A. Rosetti în „Bulletin linguistique”, vol. VI³:

În limba română literară de nuanță moldovenească sau oltenască, cel de-al doilea sistem lipsește, împrumuturile recente fiind complet adaptate la sistemul fonologic mai vechi.

¹ Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, 1961.

² Pentru discuția privind tonalitatea fonemelor vocalice și consonantice ale limbii române, vezi bibliografia și studiile publicate de A. Rosetti în culegerea mai sus amintită. O critică a felului cum vîd eu sistemul fonologic românesc a fost făcută de asemenea de F. B. Agard și G. H. Fairbanks în „Language”, 34, p. 297-303.

³ „Bulletin linguistique”, VI (1938), p. 5.

Menționăm că există graiuri românești cu sistem vocalic linear, unde numai caracterul compact sau difuz este pertinent (trăsăturile „bemat/nebemat” și „grav/acut” fiind redundante). Există o descriere a unuia din aceste graiuri¹.

Diezarea (palatalizarea) și bemolarea (rotunjirea) consoanelor românești a fost studiată la spectrograf de M. Halle și R. Jakobson. Consoanele cu tonalitate diezată, în vecinătatea vocalelor posterioare, produc tranziții pozitive care lipsesc dacă consoanele nu sînt diezate. Bemolarea produce o coborîre a tuturor formanților, în special a celui de-al doilea. În sfîrșit, consoanele în care se combină diezarea și bemolarea coboară toți formanții, afară de al doilea, care prezintă o tranziție pozitivă în vocala vecină².

Diezarea și bemolarea consoanelor sînt percepute mai ales datorită influenței pe care ele o exercită asupra vocalelor următoare, cu alte cuvinte datorită tranzițiilor care se produc la trecerea de la consoană la vocală. Numai la sfîrșit de cuvînt cele două trăsături distinctive sînt percepute net³. Notăm că în limba romînă literară și în multe graiuri populare consoanele finale bemolate au devenit pur și simplu nediezate (opunîndu-se celor diezate), în timp ce într-un număr de graiuri, bemolarea consoanelor finale joacă încă un rol important în morfonologie.

Tranzițiile prezentînd timbrele *e*, *o* (sau *i*, *u*) sînt considerate de către o seamă de lingviști ca formînd primul element al unor diftongi monofonematici sau ele sînt identificate fie cu iod și cu wau, fie — în cazul tranziției produse de consoanele diezate — cu varianta dinaintea vocalei /a/ a vocalei /e/, fie, în sfîrșit, cu două foneme semivocalice deosebite atît de iod și de wau cît și de vocalele /i e/ și /u o/.

Dar sunetul de tranziție cu timbrul *e*, numit „semivocala [ɛ]” (un [e] de tranziție după consoanele palatalizate a fost semnalat în bulgară și rusă de Olaf Broch⁴, în rusă de Șcerba⁵ și foarte recent de Bondarko⁶) se află în opoziție distinctivă cu iod. De altfel acest [ɛ] nu are nici o autonomie, fiind totdeauna precedat de o consoană mai mult sau mai puțin palatalizată care nu poate fi comutată cu zero, ceea ce ne obligă să considerăm grupul format de o consoană + „semivocala [ɛ]” ca monofonematic.

Datele morfologiei (morfonologiei) pledează de asemenea pentru existența în limba romînă literară a fonemelor consonantice diferit colorate, deoarece considerînd „semivocala [ɛ]” ca element de tranziție, se poate

¹ „Cercetări de lingvistică”, III (1958), p. 119—134.

² „International Journal of Slavic Linguistics and Poetics”, I/II (1959), p. 193.

³ R. Jakobson, C. G. M. Fant, Morris Halle, *Preliminaries to speech analysis*, p. 19.

⁴ Olaf Broch, *Slavische Phonetik* (Heidelberg, 1911), p. 210—212.

⁵ L. V. Șcerba, *Русские гласные в качественном и количественном отношении*, St-Petersburg, 1912, p. 87.

⁶ L. V. Bondarko, *О характере изменения формантного состава русских гласных, под влиянием мягкости соседних согласных*, în „Вопросы фонетики”, Ученые записки ЛГУ, Изд. Ленинградского Университета, 1960, p. 83—102, idem, *К вопросу об акустическом составе русских ударных гласных*, în „Вестник Ленинградского Университета”, nr. 2, серия истории, языка и литературы, var. 1, Leningrad, 1961, p. 133 urm.

formula foarte simplu, între altele, formarea imperfectului romînesc, după cum a demonstrat-o I. Pătruț, care dă de asemenea și alte exemple ¹.

Considerînd grupul constituit dintr-o consoană urmată de o „semi-vocală” de tipul [ɛ] ca avînd o valoare monofonematică, se elimină numeroase excepții în formularea regulilor morfologice. Să dăm un exemplu. F. B. Agard, în interesanta sa schiță structurală a limbii romîne, stabilește regula morfologică după care orice vocală finală neaccentuată a unei teme care primește un element flexionar contează ca absentă ². El este însă obligat să adauge imediat o excepție la această regulă care, fără aceasta, ar fi generală: *e* final al substantivelor feminine se menține înaintea lui /a/ care reprezintă articolul enclitic. (După Agard „semivocala” [ɛ] nu este decît un alofon al lui /e/ înainte de /a/). Bineînțeles, acest *-e* nu dispăre în grafie, unde are funcțiunea de a nota diezarea consoanei precedente. Dar din punct de vedere fonetic și fonologic, el nu reprezintă decît tranziția inevitabilă de la o consoană palatalizată la un /a/ următor. Odiñoară, în timpul cînd romîinii întrebunțau alfabetul chirilic, /a/ precedat de o consoană diezată era notat printr-un iat' (ѣ), ca în limba bulgară. Trebuie remarcat că istroromîna, care a pierdut complet consoanele diezate și bemolate, nu menține pe *-e* înaintea articolului *-a*. Dacoromînescului /lúm'ă/ (în ortografia oficială *lumea*), cu un *m* diezat, îi corespunde în istroromînă /lúma/ ³. Forma nearticulată a acestui cuvînt este *lume* atît în dacoromînă cît și în istroromînă.

Subiectele vorbitoare, sub influența grafiei, percep diftongi sau triftongi (scriși *ea, ia, eo, io, iu, oa, eoa, ioa*) după consoane palatalizate, labializate și labio-palatalizate urmate de vocale posterioare; la fel ei aud un *i* „scurt” ⁴, un *u* „scurt” sau un *iu* „scurt” după aceleași consoane finale. Este interesant de notat că un slav, care vorbește o limbă cu consoane diezate, aude consoane diezate în cazul consoanelor romînești care în grafia oficială sînt urmate de un *e* sau *i* înainte de vocală sau de un *i* final. Se pune problema dacă fonologul trebuie sau nu să adopte în interpretările sale ideile pe care și le formează subiectele vorbitoare despre fenomenele lingvistice. Răspunsul meu este negativ.

¹ I. Pătruț, *Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice ale limbii romîne*, în „Cercetări de lingvistică”, V (1960), p. 23–27.

² Frederick B. Agard, *Structural Sketch of Rumanian*, Baltimore, 1958 (= „Language”, vol. 34, number 3, part 2, july-september 1958, Supplement, Language Monograph, No. 26), p. 22.

³ S. Pușcariu, *Studii istroromîne*, București, 1926, II, p. 146.

⁴ Cf. experiențelor făcute de I. A. Zimnjaja, R. G. Piotrovskij și G. M. Gozin cu subiecți romîni și ruși care la ascultarea consoanelor diezate finale romînești înregistrate pe bandă de magnetofon, au perceput primii un „i scurt” după fiecare consoană diezată finală, în timp ce ultimii au auzit consoane moi (diezate) neurmărite de un element vocalic. Vezi *Исследования в области латинского и романского языкознания*, Chișinău, 1961 (Институт языкознания АН СССР, Институт языка и литературы Молдавского филиала АН СССР), p. 292–293, 310.

РАЗЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ РУМЫНСКИХ ФОНЕМ

РЕЗЮМЕ

Фонологическое описание требует постоянных ссылок на физиологически-акустические, дистрибуционные и морфологические (морфологические) данные. Особенно включение фонологии в грамматику — с целью получения наиболее простых и общих грамматических правил при наименьшем количестве исключений — необходимо для установления наиболее адекватной фонологической системы, определенного языка.

Морфологические (морфонологические) данные свидетельствуют о наличии в фонологической системе румынского языка таких различительных признаков как «дизация» и «бемоляция» согласных. Так, например, морфологическое правило — по которому любой конечный неударный гласный основы, перед окончанием, рассматривается как несуществующий (правило, сформулированное Ф. Б. Агардом) — устраняет ложное исключение, представленное именами существительными женского рода, оканчивающимися на *e*, которые как будто бы сохраняют этот *e* перед энклитическим артиклем — (*a*). Этот *e* является лишь графическим. Например, слово *lumea* фонологически должно быть транскрибировано (*lúm'a*), с дизованным *t* перед (*a*). Официальная графика сохраняет *e* для того, чтобы отметить переход, характеризующийся тембром (*e*), от дизованного согласного к последующему (*a*). Румынская кириллица отмечает при помощи **ѣ** гласный (*a*), которому предшествует дизованный согласный (так же как в старой болгарской графике).

LES TRAITS DISTINCTIFS DES PHONÈMES ROUMAINS

RÉSUMÉ

La description phonologique doit se faire à l'aide de références continues aux données physiologiques-acoustiques, distributionnelles et morphologiques (morphonologiques). C'est en particulier l'intégration de la phonologie dans la grammaire — en vue d'obtenir l'énoncé des règles de grammaire les plus simples et les plus générales, présentant un nombre aussi petit que possible d'exceptions — qui est indispensable pour établir le système phonologique le plus adéquat d'un idiome quelconque.

Les données de la morphologie (de la morphonologie) plaident pour l'existence — dans le système phonologique du roumain — des traits distinctifs de la diésation et de la bémolisation des consonnes. Par exemple,

la règle morphologique suivant laquelle toute voyelle finale non accentuée d'un thème qui reçoit un élément flexionnaire compte pour absente (règle énoncée par F. B. Agard) élimine la fausse exception présentée par les noms féminins terminés en *-e*, qui maintiennent en apparence cet *e* devant l'article enclitique *-a/*. Cet *e* est purement graphique. Par exemple le mot *lumea* doit être transcrit phonologiquement /lúm'a/, avec un *m* diésé devant /a/. La graphie officielle conserve cet *e* pour marquer la transition au timbre [e] de la consonne diésée à un /a/ suivant. La graphie cyrillique roumaine notait par un *ѣ* le /a/ précédé d'une consonne diésée (comme dans l'ancienne graphie bulgare).

MORFOLOGIE ȘI FONOLOGIE

II. REFERITOR LA SISTEMUL FONOLOGIC CONSONANTIC AL LIMBII ROMÎNE

DE

I. PĂTRUȚ

Într-un articol anterior¹ am încercat să subliniem legătura strinsă dintre morfologie și fonologie, afirmînd că sistemul fonologic al unei limbi (dialect, grai) trebuie să se acorde cu sistemul morfologic al idiomului respectiv². În cele ce urmează vom căuta să completăm, pe baze morfologice, sistemul fonologic consonantic al limbii romine literare contemporane. Formele din trecut și din graiurile romînești le vom utiliza numai în măsura necesară explicării stadiului actual al limbii literare.

★

În morfologie, pe lângă *formele gramaticale*, care constituie *flexiunea*, se include și *derivația*. Acest punct de vedere se justifică prin interdependența dintre derivație și flexiune: derivatele sînt formate din teme — extrase din forme gramaticale — și afixe (sufixe, prefixe) și, firește, încadrate în sistemul flexional al limbii. Ne interesează aici numai forma derivatelor, deci componența lor morfologică, nu și valoarea lor semantică; cunoașterea structurii flexiunii este necesară pentru justă analiză a derivatelor în elementele lor constitutive; la rîndul ei, derivația ne oferă indicații prețioase pentru cunoașterea sau verificarea structurii flexiunii, fie într-o epocă dată, fie de-a lungul evoluției ei. Deci flexiunea și derivația unei limbi constituie două sisteme strîns legate între ele sau, mai bine, două laturi ale aceluiași sistem: morfologia. Vom sprijini cele afirmate prin două exemple. În gramaticile noastre și în alte lucrări de lingvistică figurează o „desinență” -le în plurale ca *stele*, *basmale*. Ar însemna că aceste substantive au tema *ste-*, *basma-*. Ele ar constitui o grupă aparte în flexiunea substantivală, — avînd o desinență -le și teme terminate

¹ I. Pătruț, *Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii romîne*, în CL, V (1960), p. 23—27.

² Idem, *ibid.*, p. 25.

în vocale —, față de toate celelalte feminine care au, la plural, fie desinența *-e* (*cas-e*) sau zero (*seri* = *ser'*), fie *-uri* (= *-ur'*) (*cărn-uri*) și — ca toate substantivele românești — tema terminată în consoană, potrivit originii și evoluției structurii substantivelor românești, plecând de la latina populară până la stadiul de astăzi. În cadrul acestei structuri a flexiunii substantive, se impune analiza *stel-*, *basmal-* (tema, consonantică, cf. *cas-*) + *-e* (desinența, cf. *cas-e*). Justetea acestei analize este confirmată de derivație: cf. (cu sufixul *-uț-*) *stel-uț-ă*, *băsmăl-uț-ă* sau (cu sufixul *-ar*) *stel-ar*¹ etc.

Din analiza morfologică a substantivelor și adjectivelor românești, simple sau derivate, am stabilit unele reguli: Toate substantivele și adjectivele au și au avut teme consonantice. De aici rezultă implicit: toate sufixele substantive și adjective se termină în consoană; în toate derivatele temele substantive și adjective sunt consonantice².

Un alt exemplu: Se vorbește de un sufix *-u-* în verbe ca *păcătui*³, *căpătui*⁴ etc. Am arătat însă cu altă ocazie că toate verbele românești — moștenite din latină sau de alte origini — au tema prezentului terminată în consoană⁵. Înseamnă că toate sufixele lexicale verbale sînt și ele consonantice. Prin urmare sufixul este *-uț-*, nu *-u*⁶. De altfel forma sufixului se verifică și în flexiune: cf. imperf. *dăruș-am*, inf. *dăruș-i* (scris *dăruș*), perf. simplu *dăruș-i* (scris *dăruș*) etc.

★

După aceste indicații să examinăm sistemul consonantic al limbii romine în cadrul și în acord cu morfologia, considerînd că între morfologie și fonologie există un raport de dependență ca de la parte (fonemul) la întreg (morfemul și cuvîntul, acesta din urmă analizat ca element morfologic: în flexiune și în derivație).

★

Într-un articol anterior⁷ ne-am referit la substantivele și adjectivele românești masculine, care toate, în afara celor de felul lui *codru*, *dublu*, au forma de singular și plural fără desinențe, deci egale cu tema.

¹ A se vedea discuția mai amănunțită asupra acestei probleme în articolul nostru *Despre structura morfologică a substantivelor și adjectivelor românești*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series IV, fasciculus 2 (1961), Philologia, p. 13 și urm.

² Idem, *ibid.*, p. 23–24.

³ Cf. acad. Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în *Studii de gramatică*, II, 1957, p. 14.

⁴ Cf. acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, III, ed. a IV-a, București, 1962, p. 82.

⁵ I. Pătruț, *Probleme de morfologie și ortografie*. II. În legătură cu *u* și *i* în limba română, în CL., III (1958), p. 257–258.

⁶ Cf. acad. E. Petrovici, *Sufixul -uț al verbelor de origine maghiară*, în „Dacoromania”, XI (1948), p. 188–190; I. Pătruț, *Probleme de morfologie. În legătură cu i în limba română*, în CL., I (1956), p. 120, nota 4.

Sufixul este extras din verbe de origine slavă ca *dărui(esc)* < sl. *daruję*.

⁷ Vezi p. 217, nota 1. Acolo sînt citate cîteva dintre studiile acad. E. Petrovici, în care susține existența fonemelor consonantice *mol* (p. 23, nota 1), precum și lucrări ale altor lingviști care nu recunosc asemenea foneme în limba română literară.

Verbele, cu excepția celor de tipul *aflu*, *intru*, au la indicativul prezent pers. I și a II-a singular, forme egale cu tema prezentului.

La substantivele, adjectivele și verbele care au temele terminate în consoane palatale (*i*, *ĭ*, *ġ*, *k*, *ġ*) formele de plural și singular, respectiv persoana a II-a și I a prezentului indicativ coincid : *puĭ*~, *taĭ*~, *ariĭ*~, *ok*~. La cele care au formele de singular, respectiv persoana I în consoană dură, la plural și persoana a II-a apar la sfârșitul formelor consoane moi (numite și „palatalizate” sau „diezate”) sau palatale. Cele două grupe de forme se diferențiază deci prin alternanțele consonantice caracteristice limbii romine :

p/p' : *lup-lup'*, *scap-scap'*
b/b' : *orb-orb'*, *sorb-sorb'*
m/m' : *pom-pom'*, *chem-chem'*
f/f' : *pantof-pantof'*, *geograf-geograf'*
v/v' : *păstrav-păstrav'*, *cultiv-cultiv'*
st/șt' : *gimnast-gimnașt'*, *gust- gușt'*
ț/ț' : *istet-istet'*, *agăț-agăț'*
z/z' : *francez-francez'*, *retez-retez'*
n/n' : *an-an'*, *adun-adun'*
l/l' : *abil-abil'*, *general-general'*
r/r' : *par-par'*, *sar-sar'*
c/ĉ : *sac-saĉ*, *joc-joĉ*
g/ĝ : *drag-draĝ*, *bag-baĝ*
ș/ș' : *tovarăș-tovarăș'*, *îngraș-îngraș'*
j/j' : *vrej-vrej'*, *ghiuĵ-ghiuĵ'*
h/h' : *ceh-ceh'*, *monah-monah'*
u/ĭ : *leu-leĭ*, *ateu-ateĭ*

Și în interiorul cuvintelor poate fi dovedită morfologic prezența consoanelor moi. Astfel, acceptînd structura formelor de imperfect propusă de noi altădată (tema prezentului + sufixul *a* + desinențele personale)¹, înaintea sufixului *-a-* apar consoane moi (cu excepția verbelor de conjugările I și a IV-a, de tipul *cînta*, *hotări*) :

d/d' : *cad-căd'am* „cădeam”, *văd-ved'am* „vedeam”

s/s' : *cos-cos'am* „coseam”, *miros-miros'am* „miroseam”²; *sorb-sorb'am* „sorbeam”, *gem-gem'am* „gemeam” ș.a.m.d.

Și derivația confirmă existența consoanelor moi. Astfel, în adjectivele care la masculin au sufixul *-esc* sau *-eț*, în femininul celor formate de la teme terminate într-o consoană palatală sufixul apare schimbat în *-asc*, *-aț* : *ciocoi-esc*, *femei-esc*, *greĉ-esc*, *drăĉ-esc*; *măldăĭ-eț*, (cu sufixul *-uĭ-eț*) *lung-uĭ-eț* — fem. *ciocoi-asc-ă*, *femei-asc-ă*, *greĉ-asc-ă*, *drăĉ-asc-ă*, *măldăĭ-aț-ă*, *lung-uĭ-aț-ă*. Prin urmare sufixele acestea au aceeași formă și în derivatele de la teme terminate în alte consoane : *băb-esc*, *dăscăĭ-esc*, *lum-esc*, *ciobăn-esc*, *lup-esc*, *pădăr-esc*, *săd-esc*, *ostăș-esc*, *pămînt-esc*, *frăț-esc*, *văduv-esc*, *chinez-esc*; *iub-eț*, (cu suf. *-ul-eț*) *lung-ul-eț*, *gălben-eț*, *îndrăzn-eț*,

¹ CL, V (1960), p. 25.

² Consoanele *d*, *s* alternează în pozițiile finală, datorită palatalizării, cu *z'*, *ș'* : *crud-cruz'*, *văd-vez'*, *pas-paș'*, *cos-coș'*.

(cu sufixul *-ăr-eș*) *vorb-ăr-eș* — fem. *băb'-asc-ă* (scris *băbească*), *dăscăl'-asc-ă*, *lum'-asc-ă*, *ciobăn'-asc-ă*, *lup'-as-că*, *pășdr'-asc-ă*, *săs'-asc-ă*, *ostăș'-asc-ă*, *pămînt'-asc-ă*, *frăț'-asc-ă*, *văduv'-asc-ă*, *chinez'-asc-ă*; *lungul'-aș-ă*, *iub'-aș-ă*, *gălb'en'-aș-ă*, *îndrăzn'-aș-ă*, *vorbăr'-aș-ă*¹.

Alternanța *e/a* apare și în elementele *-ez/-az-*, *-esc/-asc-* la verbele de conjugările I și a IV-a, atît după consoane palatale, cît și după cele moi: *îngenunk-ez* — *îngenunk-az-ă* (= *îngenunchează*), *veg-ez* — *veg-az-ă* (= *veghează*), *croi-esc* — *croi-asc-ă*, *munč-esc* — *munč-asc-ă*, deci și *lucr-ez* — *lucr-az-ă*, *frîn-ez* — *frîn-az-ă*, *iub-esc* — *iub-asc-ă*, *întor-esc* — *întor-asc-ă* ș.a.m.d.¹

★

În afară de limba literară și de graiurile cu care ea coincide în privința gradului de muiere a consoanelor nepalatale (*p'*, *b'*, *m'*, *v'* etc.) — graiuri grupate în subdialectul muntean — existența fonemelor consonantice moi *e*, credem noi, evidentă sau, oricum, mult mai ușor de dovedit în graiurile în care dentalele și labialele s-au palatalizat, adică în graiurile care formează subdialectele moldovene, bănățene, crișene și maramureșane². Deci în aceste graiuri, labialele și dentalele moi din limba literară le corespund foneme palatale: *luk* (*lup't*, *lup'e*) „lupi”, *orğ* (*orb'd*, *orb'g*) „orbi”, *dorn* (*dorm'n*)³ „dormi”, *băt'am* (*băcam*) „băteam”, *ved'am* (*vedam*) „vedeam”, *an* „ani” ș.a.m.d.

Să menționăm însă că în mai toate graiurile, inclusiv în unele din subdialectul muntean, există numai *s*, *z*, *ț*, *ș*, *j* duri: *cosască* „cosească”, *înverzască* „înverzească”, *hoș* sg. și pl., *moș* sg. și pl., *trej* pl.

★

Prezența consoanelor rotunjite (labializate sau „bemolate”), susținută de acad. E. Petrovici⁴, este ceva mai greu de dovedit în limba literară. Aceasta din cauză că asemenea foneme nu apar, ca și în multe graiuri teritoriale, în poziție finală.

Pentru noi este evident că în aria așa-numitului *u* final⁵ există o analogie aproape totală între funcțiunea consoanelor moi și a celor rotun-

¹ Cf. formele dialectale: *băbască*, *ciobăhască*, *săsască*, *frățască* etc.

Pentru sufixele în care apare alternanța *e/a*, a se vedea Iorgu Iordan, *DiŢiongarea lui e și o accentuați în pozițiile d, e, Iași*, 1921, p. 53 și urm.

² Însă în cea mai mare parte a subdialectului moldovenean dentalele *t*, *d*, *n* alternează, ca în subdialectul muntean și în limba literară, cu *t'*, *d'*, *n'* (*bat* — *băt'am*, *văd* — *ved'am*, *an* — *an'*); în graiurile bănățene labialele se prezintă ca în graiurile din subdialectul muntean cu care coincide limba literară. Nu urmărim aici însă din aproape situația din graiuri.

³ Pentru valoarea monofonematică a lui *pt'*, *pt*, *bd'*, *bg*, *mh*, vezi articolul nostru citat, din CL, V (1960), p. 26—27.

⁴ Dintre studiile acad. E. Petrovici în care este tratată problema menționăm: *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL, III (1952), p. 127—185; *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, în CL, II (1957), p. 97 și urm.; *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, [București], Societatea de Științe Istorice și Filologice, 1956, p. 22 și urm.; *Esquisse du système phonologique du roumain*, în *For Roman Jakobson*, Haga, 1956, p. 382 și urm.

⁵ A se vedea acad. E. Petrovici, *art. cit.*, SCL, III (1952), hărțile de la p. 137, 138, 140, 142; I. Patruț, *Despre delabializarea consoanelor finale în limba română*, în „Romanoslavica”, VI (1962), p. 20 (hartă).

jite. Într-adevăr între cele două serii de consoane, există un paralelism și din punct de vedere al originii. Cele finale au apărut în urma amuțirii lui *i*, respectiv *u* finali. De la stadiul *lup-i*, *cînt-i*, *lup-u*, *cînt-u*, cu desinențele *-i*, *-u*, s-a ajuns la stadiul *lup'*, *cînt'*, *lup°*, *cînt°*¹, forme egale cu tema, terminată în consoană moale, respectiv rotunjită. Prin urmare, așa cum unele forme gramaticale au fost marcate de desinența *-i*, iar acum de consoana moale sau palatală finală a temei, tot așa alte forme au avut desinența *u*, iar acum coincid cu tema terminată în consoană rotunjită. Funcțiunea morfologică paralelă a celor două serii de consoane, moi și rotunjite, se vede clar la singularul și pluralul substantivelor și adjectivelor masculine, la indicativul prezent persoanele I și a II-a singular ș.a. : *lup°-lup'*, *slab°-slab'*, *chem°-chem'*.

În interiorul cuvintelor consoane rotunjite există și în alte graiuri, precum și în limba literară. Ele au apărut în urma deschiderii lui *o* în *a* sau, cum se obișnuiește a se spune, în urma „difongării” lui *o* în *oa*. Această deschidere este un fenomen de aceeași natură, vechime și cu aceeași funcțiune morfologică și fonologică ca prefacerea lui *e* în *a*, amintită mai sus²: cf. *m'ergă* (cons. moale + *ε*) > *m'argă* „meargă” (cons. moale + *a*), ca și *p'otă* (cons. rotunjită + *ε*) > *p'ată* (cons. rotunjită + *a*)³. Alternanțele vocalice *e/a* și *o/a*, rezultate în urma acestei deschideri, apar cu aceeași funcțiune morfologică sau, putem spune, sint morfoneme paralele: cf. [*e/a*] *ser'* „seri” — *s'ară* „seară”, *negru-n'agră*, *merg-m'argă*; [*o/a*] *mor'* „mori” — *m°ară* „moară”, *gol-g°ală*, *pot-p°ată*.

În derivație alternanța *o/a* după consoane rotunjite este, de asemenea, paralelă cu *e/a* după consoane moi sau palatale. Așa după cum în sufixele începătoare cu *e*, acesta s-a deschis în *a* (cf. mai sus, p. 219), tot așa *o*, în sufixe începătoare cu el, s-a transformat în *a*: suf. *-oi/-ai-*: *alb-oi* — fem. *alb°-ai-e* „alboaie”, *lăd-oi* — pl. *lăd°-ai-e*, *greu-oi* — *greu°-ai-e* (seris: *greoi-greoaie*), *tuf-oi* — pl. *tuf°-ai-e*, *lung-oi* — *lung°-ai-e* etc.; suf. *-os/-as-*: *burduh-os* — *burduh°-as-ă*, *coj-os* — *coj°-as-ă*, *călbej-os* — *călbej°-as-ă*, *pîcl-os* — *pîcl°-as-ă*, *zem-os* — *zem°-as-ă*, *len-os* — *len°-as-ă*, *nisip-os* — *nisip°-as-ă*, *văr-os* — *văr°-as-ă*, *clis-os* — *clis°-as-ă*, *burt-os* — *burt°-as-ă*, *dinț-os* — *dinț°-as-ă*, *nărăv-os* — *nărăv°-as-ă*, *buz-os* — *buz°-as-ă*.

În interiorul cuvîntului consoane rotunjite apar, de exemplu, înaintea sufixelor care aveau înaintea lui *o* un iod. Astfel, înaintea sufixului *-or/-ar-* (< lat. *-eolus*, *-iolus*, fem. *-eola*, *-iola*): *codălb'-or* „codălbior” — *codălb°-ar-ă* „codălbioară”, *gălb'en'-or* — *gălb'en°-ar-ă*, *sprinten'-or* — *sprinten°-ar-ă*, *dulăp'-or* — pl. *dulăp°-ar-e*, *albăstr'-or* — *albăstr°-ar-ă*, *bolnăv'-or* — *bolnăv°-ar-ă*, *băldăi'-or* — *băldăi°-ar-ă*⁴.

★

¹ În ALR consoanele labializate finale sînt notate printr-un *u* mic la umărul consoanei, de obicei afonizat (*lup^u*), după cum cele moi se notează printr-un *i* (*lupⁱ*).

² Cf. acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 9; acad. E. Petrovici, *art. cit.*, CL, II (1957), p. 17 și urm.; cf. I. Pătruleț, *Rostirea nouă, două etc.*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1958, p. 662.

³ Cf. acad. E. Petrovici, *art. cit.*, CL, II (1957), p. 116 și urm.

⁴ Referitor la sufixele care prezintă alternanța *o/a*, a se vedea Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 194 și urm.

Am încercat să dovedim cu argumente de natură morfologică existența, în limba română literară și în graiurile dacoromâne, a patru serii de foneme consonantice: dure (p , b , m ...), moi și palatale (p' , b' , m' ...; i , $č$, $ǵ$...), dure rotunjite (p^o , b^o , m^o ...), moi și palatale rotunjite (p'^o , b'^o , m'^o ...; i^o , $č^o$, $ǵ^o$...). Cele moi (palatale), pe de o parte, și cele rotunjite — dure sau moi (palatale) —, de pe alta, au apărut în urma unor prefaceri fonetice paralele: la sfârșit de cuvânt datorită amuțirii vocalelor finale închise i și u ; în interiorul cuvintelor ca urmare a deschiderii lui e și o accentuați în a . Ulterior însă consoanele rotunjite au evoluat diferit față de cele moi (palatale): cele dintâi s-au delabializat în poziție finală într-o bună parte a graiurilor dacoromâne, inclusiv în cele cu care, în această privință, coincide limba literară; cele moi se mențin în graiuri și în limba literară, în afară de s , z , t , $ș$, j , care în cea mai mare parte a teritoriului lingvistic dacoromân sînt totdeauna dure.

МОРФОЛОГИЯ И ФОНОЛОГИЯ

II. ЗАМЕЧАНИЯ О ФОНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ СОГЛАСНЫХ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор вновь ¹ подчеркивает взаимозависимость морфологической и фонологической систем определенного языка. Основываясь на морфологической структуре (то есть на флексии и деривации), он приходит к выводу, соответствующему тезису акад. Э. Петровича, что в румынском литературном языке (так же как, впрочем, и в дакорумынских говорах), имеются четыре ряда согласных: твердые (p' , b' , m' ...), мягкие и палатальные (p' , b' , m' ...; i , $č$, $ǵ$, k' , $ǵ$), твердые огубленные (p^o , b^o , m^o ...), мягкие или палатальные огубленные (p'^o , b'^o , m'^o ...; i^o , $č^o$...). Мягкие и огубленные фонемы возникли в результате параллельных фонетических изменений (утрата конечных закрытых гласных i и u и переход ударных e и o в a) и они имеют одну и ту же морфологическую функцию.

¹ См. I. Pătruț, *Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române*, в *Cercetări de lingvistică*, V (1960), стр. 23–27, и немецкий перевод: *Morphologie und Phonologie. Über die weichen konsonantischen Phoneme des Rumänischen*, в *Revue de linguistique*, V (1960), 2, стр. 279–283.

MORPHOLOGIE ET PHONOLOGIE

II. CONSIDÉRATIONS RELATIVES AU SYSTÈME PHONOLOGIQUE CONSONANTIQUE DU ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'auteur souligne une fois de plus¹ l'interdépendance qui existe entre le système morphologique et phonologique d'une langue. En se fondant sur la structure morphologique (c'est-à-dire sur la flexion et la dérivation), l'auteur aboutit à la conclusion — conforme à la thèse de l'académicien E. Petrovici — que dans le roumain littéraire (comme d'ailleurs dans les parlers daco-roumains) il existe quatre séries de consonnes : dures ($p, b, m...$), molles et palatales ($p', b', m'...$; $i, \check{e}, \check{g}, k', \check{g}$), dures arrondies ($p^{\circ}, b^{\circ}, m^{\circ}...$), molles ou palatales arrondies ($p'^{\circ}, b'^{\circ}, m'^{\circ}...$; $i^{\circ}, \check{e}^{\circ}...$). Les phonèmes mous et arrondis sont apparus à la suite de transformations phonétiques parallèles (disparition des voyelles fermées finales i et u et ouverture des voyelles e et o accentuées en a) et ils ont la même fonction morphologique.

¹ Voir I. Pătruț, *Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române*, dans «Cercetări de lingvistică», V (1960), p. 23—27, et la version allemande : *Morphologie und Phonologie. Über die weichen konsonantischen Phoneme des Rumänischen*, dans «Revue de linguistique», V (1960), n° 2, p. 279—283.

CONTRIBUȚII LA FONOLOGIA GRAIURILOR DACOROMÎNE

ASPECTUL FONETIC ȘI FONOLOGIC AL UNUI TEXT DIN 1768

DE

B. KELEMEN

Problema sistemului fonemelor limbii române cunoaște o bogată literatură în ultimii treizeci de ani. Alături de Al. Graur și Al. Rosetti¹ s-au pronunțat în această problemă, tot între anii 1930—1940, și lingviști străini, ca de exemplu N. S. Trubetzkoy², M. Małecki³ și alții. Fără să fi fost întrerupte cercetările, din 1950 începe o etapă nouă în studierea sistemului fonematic al limbii române. Cred că nu greșesc afirmând că reînvierea preocupărilor de fonologie se datorește în cea mai mare parte ecoului produs de studiile acad. E. Petrovici, în care pune într-o lumină nouă sistemul fonologic al limbii române⁴. Teoria acad. E. Petrovici

¹ A. Graur — A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în „Bulletin linguistique”, VI (1938), p. 5—29 și în A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, București, 1947, p. 40—65.

² N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, în *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, v. 7, 1939, p. 107.

³ M. Małecki, *Systemy wokalne języków bałkańskich*. Extras din „Bulletin de l'Académie des Sciences et des Lettres”, Cracovia, 1933.

⁴ Cele mai importante dintre ele sînt: *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în SCL, I (1950), fasc. 2, p. 172—232; *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL, III (1952), p. 127—185; *Contribuții la studiul fonemelor limbii române*, în SCL, VI (1955), nr. 1—2, p. 29—42; *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române* (București), Societatea de științe istorice și filologice, 1956, 38 p.; *Sistemul fonetic al limbii române*, în SCL, VII (1956), nr. 1—2, p. 7—23; *Esquisse du système phonologique du roumain*, în *For Roman Jakobson essays on the occasion of his sixtieth birthday*, Haga, 1956, p. 382—389; *Echivalența morfologică a variantelor fonemelor vocalice românești*, în CL, I (1956), p. 163—168; versiunea rusă *Морфологическая эквивалентность вариантов гласных фонем в румынском языке*, în RL, II (1957), p. 5—20; *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, în CL, II (1957), p. 97—126; *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, Haga, 1957, 44 p. („Janua linguarum”. Studia memoriae Nicolai van Wijk dedicata, nr. III); *Interpenetrația unei fonologii slave și a unei morfologii latine*, în CL, IV (1959), p. 31—41. Vezi și bibliografia lucrărilor acad. E. Petrovici apărută în CL III (1958), Supliment, p. 565—575. *Mélanges linguistiques offert à Emil Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son soixantième anniversaire*.

cu privire la corelația de timbru a consoanelor limbii române, la sistemul vocalic și consonantic al românei nu a fost acceptată de toți lingviștii. S-a născut o întreagă literatură. Acad. Al. Rosetti¹, Andrei Avram², Em. Vasiliu³ și alții, în țară și în străinătate⁴, și-au dezvoltat părerea în această problemă. Unele dintre aceste studii au fost grupate în volumul *Recherches sur les diphtongues roumaines*, publicat de Al. Rosetti⁵, volum care cuprinde și o bogată bibliografie⁶. Acad. Al. Rosetti și-a precizat poziția mai recent în *Istoria limbii române*⁷. Reluând unele pasaje din articolele d-sale de mai înainte, combate teoria acad. E. Petrovici și afirmă pe de o parte că nu există o corelație de miere a consoanelor finale, iar pe de altă parte că opoziția preconizată de acad. E. Petrovici, ca fiind consonantică, în realitate este o opoziție vocalică⁸. Acad. Al. Rosetti face însă unele concesii când este vorba despre graiurile limbii române. Aceasta mă face să cred că diferența de păreri dintre fonologul clujean și cel bucureștean provine de acolo că acad. E. Petrovici operează mai mult cu graiurile limbii române, în timp ce acad. Al. Rosetti, pornind aproape numai de la limba literară, respinge teoria acad. E. Petrovici.

Aproape în toate studiile și lucrările indicate mai sus problema a fost pusă atât sincronie cât și diacronic. Diacronia joacă un rol important printre altele și în stabilirea caracterului vocalic sau consonantic al sistemului fonologic al unei limbi. Acad. E. Petrovici, referindu-se și la André Martinet⁹, spune următoarele despre consoanele cu timbru fonologic palatal, consoanele moi și consoanele muate: „Abia după ce vocalele, care și-au transmis trăsăturile distinctive consoanelor precedente, dispar sau se confundă, funcțiunea distinctivă este preluată de aceste consoane.

¹ Al. Rosetti, *Cîteva probleme de fonetică a limbii române*, în SCL, V (1954), p. 433–442; *Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongului ea*, în SCL, VI (1955), p. 25–26, a apărut și în versiune rusă și franceză; *Despre consoanele palatalizate și consoanele muate*, în SCL, VI (1955), p. 199–205, a apărut și în versiune franceză; *Despre sistemul fonologic al limbii române*, în SCL, VII (1955), p. 21–24; *Considerații asupra sistemului fonologic al limbii române literare*, în SCL VIII (1957), p. 43–46.

² Andrei Avram, *Contribuții la studiul fonologiei limbii române*, în SCL, VII (1956), p. 193–204; *Constituirea corelației consonantice de timbru palatal în limba română*, în SCL, VIII (1957), p. 55–61.

³ Em. Vasiliu, *Cîteva observații asupra sistemului fonologic al limbii române*, în SCL, VII (1956), p. 27–33; *Asupra corelației de miere a consoanelor în limba română*, în SCL, VII (1957), p. 49–53; a apărut și în versiune franceză.

⁴ B. Havránek, *Zur phonologischen Geographie (Das Vokalsystem des balkanischen Sprachbundes)*. Extras din „Archives néerlandaises de phonétique expérimentale”, 1953, vol. VIII–IX. Tamás Lajos, *A román nyelv fonémarendszeréről*, în „Filológiai Közlemény”, II (1956), p. 95–111; versiunea românească s-a publicat în SCL, VII (1956), p. 171–190.

⁵ N. I. Dukelski, *Метод пересадки звуков речи в фonetике (отрывок)*, în ВЯ, VII (1958), p. 85–96. Eric P. Hamp (Chicago), *Consoanele românești și metodologia fonologică*, în CL, IV (1959), p. 171–175.

⁶ *Recherches sur les diphtongues roumaines*, publiées par A. Rosetti, Bucarest-Copenhague, 1959.

⁷ Idem, *ibidem*, p. 11–13.

⁸ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. III. *Limbile slave meridionale (sec. VI–XII)*. Ediția a patra, revăzută și adăugită, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962, p. 124–131.

⁹ Idem, *ibidem* p. 124–125.

¹⁰ André Martinet, *Économie des changements phonétiques, Traité de phonologie diachronique*, Berna, 1955.

Colorațiunea consoanelor, condiționată odinioară de contextul fonetic, devine timbru fonologic propriu al consoanelor¹. Ar fi de dorit să se știe timpul când au loc astfel de schimbări, când putem vorbi despre un nou sistem, care aparent prezintă o discontinuitate față de sistemul precedent. Scrierea complicată a limbii române cu litere chirilice din cauza unui număr mare de semne (în primele texte românești sînt nu mai puțin de 43 de litere), îngreuiază cunoașterea fonetismului limbii române pînă în secolul al XIX-lea². Din cauza lipsei de consecvență, nu ne informează precis nici cele cîteva manuscrise sau tipărituri cu litere latine din perioada amintită. Cu toate acestea, interpretarea grafiei și stabilirea valorii fonetice și fonologice a literelor, respectiv a sunetelor din astfel de texte completează informațiile noastre și contribuie la lămurirea problemei sistemelor fonologice în perspectiva istorică.

★

În cele ce urmează vom prezenta particularitățile de grafie, valoarea fonetică a literelor și cea fonologică a sunetelor din cartea intitulată *Kintyets Kimpnyesty ku glazurj rumunyesty*, tipărită la 1768 la Cluj³.

După cum reiese și din grafia titlului, cartea a fost tipărită cu litere latine și, în lipsa unei deprinderi grafice cu astfel de litere în limba română, pentru notarea unor sunete au fost întrebuintate semne specifice ortografiei altor limbi, lucru care nu trebuie să ne mire, căci doar găsirea semnelor grafice pentru toate sunetele limbii române a necesitat discuții de decenii⁴. Textul nostru este datat cu aproape un secol în urmă față de 1860, an care marchează introducerea oficială a alfabetului latin în limba română. El cuprinde în cele zece file, douăzeci de pagini, paisprezece cîntece, plus foaia de titlu.

Grafia

Pentru notarea *vocalelor* se întrebuintează următoarele semne grafice⁵.

$a = a$

glazurj f. de titlu; *voja* f. de titlu; *karje* f. 1 r°, r. 1; *Járná* f. 1 r°, r. 8; *Báter* f. 2 r°, r. 25; f. 2 v°, r. 25; f. 7 r°, r. 26; *Akumá* f. 2 v°, r. 15; *Fák* f. 3 r°, r. 8; *Sztádu* f. 3 r°, r. 10; *márjina hotárluj* f. 3 r°, r. 10 și urm.

¹ E. Petrovici, *Probleme de fonologie*, în SCI., VIII (1957), p. 64.

² Vezi D. Macrea, *Ortografia limbii române. La o sută de ani de la introducerea alfabetului latin*, în CL., IV (1959), p. 8.

³ Pentru datele bibliografice și alte informații cu privire la această carte vezi B. Kelemen, *Precizări și completări la Bibliografia românească veche*, în CL., III (1958), p. 75–87.

⁴ Cu privire la discuțiile în jurul cartografiei cu litere latine, vezi D. Macrea, *op. cit.*, p. 10 și urm.

⁵ După semnul egalității am indicat corespondentul în limba literară, iar unde nu era cazul, am dat transcrierea fonetică.

r. 16; *Ány* f. 3 r°, r. 28; *nálte* f. 3 v°, r. 3; *áltu* f. 5 r°, r. 10; *vályá* *Mureşuluj* f. 5 r°, r. 23; *íze táke* f. 7 v°, r. 20; *Fata* f. 8 v°, r. 4; *Tzará* f. 8 v°, r. 3; *átselá* f. 6 r°, r. 29; *kápu* f. 8 v°, r. 21.

$e = e$

zátse f. 1 r°, r. 1; *gye* f. 1 r°, r. 1, f. 1 v°, r. 1, f. 2 r°, r. 21; *ferbintye* f. 1 v°, r. 10; *Foartye* f. 2 r°, r. 1; *Fetye* f. 2 v°, r. 8; *greu* f. 3 r°, r. 24; *relye* f. 3 v°, r. 28; *Kintyek* f. 5 r°, r. 21; *Eel* f. 6 r°, r. 25–26; *gye ruşinye* f. 6 r°, r. 28; *vreme* f. 6 v°, r. 4, 7; *pe Lume* f. 8 r°, r. 20; *am petrecutu* f. 8 v°, r. 13; *grejeştje* f. 9 r°, r. 26; *indrezseştje* f. 9 r°, r. 27.

$e = \check{a}$

Zburetoarje f. 1 r°, r. 3; *umbletoarje* f. 1 r°, r. 4; *reul* f. 1 r°, r. 6; *Vare* f. 1 r°, r. 8; *large* f. 1 r°, r. 17; *septure* f. 1 v°, r. 15; *meşzure* f. 1 v°, r. 16; *frike* f. 1 v°, r. 18; *pemintu* f. 1 v°, r. 29; *ám zekut* f. 2, r°, r. 21; *ke* f. 3 r°, r. 19; *Fáte* f. 3 v°, r. 7; f. 8 v°, r. 7; *pekátje* f. 3 v°, r. 23; *Dráge* f. 4 v°, r. 1; *teu* f. 4 v°, r. 2; *Dregutza* f. 4 v°, r. 10; *dupe* f. 5 r°, r. 21; *vezut* f. 5 v°, r. 14; *kezut* f. 5 v°, r. 15; *vezuj* f. 5 v°, r. 17; *hogyiníte* f. 5 v°, r. 26; *prepegyit* f. 6 r°, r. 9; *ízeturát* f. 6 v°, r. 17; *prezsi* f. 7 r°, r. 21; *Nyeveştutze* f. 9 r°, r. 23; *Ketáne* f. 9 r°, r. 25; *tréjeştje* f. 9 v°, r. 1; *Áret Fátze lumináşe* f. 10 r°, r. 21; *Me fák* f. 10 r°, r. 26.

$i = i$

íztriketoarje f. 1 r°, r. 5; *gyin* f. 1 r°, r. 19; *indreznyit* f. 1 v°, r. 1; *plin* f. 1 v°, r. 10; *vinje* f. 1 v°, r. 20; *vine* f. 4 v°, r. 5; *Fije* f. 2 r°, r. 3; *vin* f. 2 r°, r. 9; *íşinye* f. 2 r°, r. 17; *íşpíte* f. 2 r°, r. 27; *Inyime* f. 2 v°, r. 18; *íşinye* f. 2 v°, r. 19; *binye* f. 2 v°, r. 23; f. 7 r°, r. 4; *nyits* f. 3 r°, r. 29; *tyinye* f. 4 r°, r. 6; f. 4 v°, r. 23; *Styiu* f. 4 r°, r. 12; *hogyiníte* f. 5 v°, r. 26; *treji* f. 7 r°, r. 3; *indrezsi* f. 7 r°, r. 20; *Tinerél* f. 7 v°, r. 23; *tsizme* f. 8 v°, r. 20; *nyime* f. 10 r°, r. 16; *vorovit* f. 10 v°, r. 3.

$i = \hat{i}$

zi f. 1 r°, r. 8; *in* f. 1 r°, r. 18; *ku kuvintu* f. 1 v°, r. 26; *in vintu* f. 1 v°, r. 27; *pemintu* f. 1 v°, r. 29; *kind* f. 1 r°, r. 5; *kit* f. 2 r°, r. 21; *pingyeştje* f. 2 v°, r. 28; *gingyeştje* f. 2 v°, r. 29; *Szint* f. 3 r°, r. 4; *Tzin* f. 3 r°, r. 17; *griu* f. 4 r°, r. 4; *me pling* f. 4 r°, r. 22; *íztint* f. 5 r°, r. 9; *uritu* f. 6 r°, r. 16; *ízfint* f. 6 v°, r. 3; *indrezsi* f. 7 r°, r. 20; *Kitz* f. 7 r°, r. 20; *briu* f. 8 v°, r. 23; *ádukind* f. 10 r°, r. 15.

$o = o$

vopt f. de titlu; *tot* f. 1 r°, r. 6; *norul* f. 1 r°, r. 12; *dor* f. 1 r°, r. 22; *hogyine* f. 1 v°, r. 9; *fořt* f. 1 v°, r. 13; *Drágořtye* f. 1 v°, r. 20; *vojnyits* f. 1 v°, r. 22; *Zbor* f. 1 v°, r. 27; *agyeřzeorj* f. 2 r°, r. 6; *norokul* f. 2 r°, r. 23; *vytyim* f. 2 v°, r. 1; *ořztenyindu* f. 2 v°, r. 12; *vojeřtye* f. 3 r°, r. 1; *řzudorj* f. 3 r°, r. 8; *lok* f. 3 r°, r. 24; *zsokurj* f. 3 v°, r. 5; *řzlobozite* f. 3 v°, r. 18; *pořtá* f. 4 r°, r. 1; *frumořzu* f. 4 r°, r. 2; *ku odořzu* f. 4 r°, r. 4; *oj purtá* f. 4 r°, r. 18; *Pořtyéřzk* f. 4 v°, r. 1; *zorilor* f. 5 r°, r. 1; *vytyilor* f. 5 r°, r. 2; *modru* f. 5 r°, r. 17; *kodru* f. 5 r°, r. 18; *ometu* f. 5 r°, r. 27; *rotyije* f. 5 v°, r. 5; *o* f. 5 v°, r. 15; *Soha* f. 6 r°, r. 15; *Ku votyí* f. 6 r°, r. 21; *okerit* f. 6 v°, r. 23; *obráz* f. 6 v°, r. 23; *ominyije* f. 6 v°, r. 23; *Domnyije* f. 6 v°, r. 25; *ádáořzu* f. 6 v°, r. 26; *Orbul* f. 7 r°, r. 27; *Holtyéj* f. 8 r°, r. 3; *florj* f. 8 v°, r. 21; *rosu* f. 8 v°, r. 23; *koptyile* f. 9 v°, r. 7; *or* (= vor) f. 10 r°, r. 11, r. 12; *vorovit* f. 10 v°, r. 3; *Intro* f. 10 v°, r. 17.

$o = u$

řzkoláre f. 2 r°, r. 4; *bukorařze* f. 4 v°, r. 6; *řzkoláte* f. 7 r°, r. 26.

$u = u$

Kintyéku f. 1 r°, r. 1; *Lume* f. 1 r°, r. 4; *umbletoarje* f. 1 r°, r. 4; *nu* f. 1 r°, r. 13; *umblát* f. 1 r°, r. 15; *ku* f. 1 r°, r. 20; *bunř* f. 1 v°, r. 5; *řepture* f. 1 v°, r. 4. 15; *ku kuvintu* f. 1 v°, r. 26; *numáj* f. 2 r°, r. 16; *Berbátu* f. 2 v°, r. 22; *trude* f. 2 v°, r. 25; *ude* f. 2 v°, r. 27; *ungyevá* f. 3 r°, r. 3; *laude* f. 3 r°, r. 6; *hotáruluj* f. 3 r°, r. 16; *Szátuluj* f. 3 r°, r. 17; *řzpunye* f. 4 r°, r. 7; *reutátye* f. 4 r°, r. 13; *gréu* f. 4 r°, r. 14; *réu* f. 4 r°, r. 15; *teu* f. 4 v°, r. 2; *kum* f. 4 v°, r. 8; *modru* f. 5 r°, r. 17; *kodru* f. 5 r°, r. 18; *Dumnyezeu* f. 5 r°, r. 20; *Szomeřuluj* f. 5, r° 22; *Mureřuluj* f. 5 r°, r. 23; *Szurfletuluj* f. 5 r°, r. 24; *luj* f. 5 r°, r. 25; *ujtate* f. 5 v°, r. 12; *puřze* f. 5 v°, r. 18; *muri* f. 6 r°, r. 8; *lukru* f. 7 r°, r. 15; *Buhe* f. 7 r°, r. 25; *kuvintye* f. 8 r°, r. 1; *Uretye* f. 8 v°, r. 28; *Mutind* f. 9 r°, r. 9; *mugurji* f. 10 v°, r. 15; *Ářzud* f. 10 v°, r. 23.

Dintre diftongi nu am urmărit decât notarea lui *ea* și *oa*, fiindcă pe de o parte aceștia se includ în triumghiul sistemului vocalelor românești¹, pe de altă parte am considerat suficient de ilustrativă prezentarea acestora, ei fiind cei mai tipici.

Diftongul *oa* este notat cu grafia obișnuită și azi, *oa*: *vorovae* f. de titlu, v°, r. 3; *zburetoarje* f. 1 r°, r. 3; *umbletoarje* f. 1 r°, r. 4; *řztriketoarje* f. 1 r°, r. 5; *voitoarje* f. 1 r°, r. 6; *Szoarilye* f. 1 r°, r. 11; *ioatya relye* f. 1 r°, r. 21; *moartye* f. 1 v°, r. 8; *foartye* f. 1 v°, r. 23,

¹ Vezi N. S. Trubetzkoy, *op. cit.* la nota 2; M. Matecki, *op. cit.* la nota 3, p. 225; și B. Havráněk, *op. cit.* la nota 4, p. 226.

f. 2 r°, r. 1; *toartse* f. 2 r°, r. 29; *me poárte* f. 3 r°, r. 2; *zoárje* f. 3 r°, r. 12; *lingoarje* f. 3 r°, r. 13; *prinzoárje* f. 3 r°, r. 14; *boarjá* f. 3 r°, r. 21; *Oable* f. 3 v°, r. 4; *Szoartye* f. 5 r°, r. 8; *poartye* f. 5 r°, r. 20; *Sze zoare* f. 7 r°, r. 27; *goale* f. 7 r°, r. 29; *ze moare* f. 7 v°, r. 13; *doare* f. 7 v°, r. 14; *komoare* f. 7 v°, r. 16; *Poalye* f. 9 r°, s. 1; *zoártye* f. 9 v°, r. 13; *oarja* f. 10 v°, r. 3; *oarje* f. 10 v°, r. 4; *teketoarje* f. 10 v°, r. 5; *plingetoarje* f. 10 v°, r. 6.

Pe lingă formele de mai sus, diftongul *oa* e redat în următoarele cazuri prin *a* maghiar, care corespunde lui *o*: *o Csáre* f. 1 r°, r. 7; *Naptye* f. 2 r°, r. 5; *Szenetaíze* f. 4 r°, r. 26; *ízenetaíze* f. 4 v°, r. 5; *zseláíze* f. 4 v°, r. 7; *vojaíze* f. 4 v°, r. 8; *plínízarje* f. 6 r°, r. 5; *fartye* f. 6 v°, r. 7, r. 21; *patye* f. 7 r°, r. 7; *tatye* f. 7 r°, r. 8; *ízkatye* f. 7 r°, r. 9; *ratye* f. 7 r°, r. 10; *vojáíze* f. 10 r°, r. 20; *lumináíze* f. 10 r°, r. 21; *lácrimáíze* f. 10 r°, r. 22; *zseláíze* f. 10 r°, r. 23.

Spre deosebire de diftongul *oa*, în textul studiat de noi diftongul *ea* nu este notat ca în limba literară de azi. Găsim multe cuvinte cu un *a* care în limba literară este notat ortografic *ea*: *kreítyinyáízké* f. 2 r°, r. 11; *pletyáízké* f. 2 r°, r. 12; *Drágoítyá* f. 4 v°, r. 27; *dreízaízké* f. 5 r°, r. 4; *vályá* f. 5 r°, r. 23; *Ungurjáízké* f. 8 v°, r. 3; *Rumunyáízké* f. 8 v°, r. 4; *drágoíztýá* f. 8 v°, r. 9; *ályáíze* f. 9 r°, r. 18; *kimptyáne* f. 9 r°, r. 22; *íztýáne* f. 9 r°, r. 23.

Consoanele se notează cu următoarele litere:

$$b = b$$

Zburetoarje f. r°, r. 3; *umblát* f. 1 r°, r. 15; *bun* f. 2 v°, r. 5; *Báter* f. 1 v°, r. 15; *bínye* f. 2 r°, r. 20; *begatá* f. 2 r°, r. 27; *Berbátu* f. 2 v°, r. 22; *bukurije* f. 3 r°, r. 3; *benatuluj* f. 3 r°, r. 18; *boarjá* f. 3 r°, r. 21; *ízlobozite* f. 3 v°, r. 18; *bukátýa* f. 7 v°, r. 2; *oboare* f. 7 v°, r. 16; *Betrine* f. 7 v°, r. 24; *buze* f. 8 v°, r. 1.

$$k = c$$

kintýéku f. 1 r°, r. 1; *kárje* f. 1 r°, r. 1; *kit* f. 1 r°, r. 12, r. 15; *zak* f. 1 v°, r. 10; *me kok* f. 1 v°, r. 11; *kulkat* f. 2 r°, r. 4; *ke* f. 2 v°, r. 7; *inkerkáte* f. 3 v°, r. 25; *pekátýe* f. 3 v°, r. 23; *kuvintye* f. 4 r°, r. 11; *kemes* f. 4 r°, r. 18; *Pofítyéízk* f. 4 v°, r. 1; *kind* f. 5 v°, r. 17; *Trejéízk* f. 6 r°, r. 16; *ístrike* f. 7 r°, r. 16; *kelkatye* f. 7 v°, r. 10; *Ketáne* f. 9 r°, r. 25; *kap* f. 10 v°, r. 11.

$$ts = č$$

zátse f. 1 r°, r. 1; *tsetátýe* f. 1 r°, r. 9; *nits* f. 1 v°, r. 9; *plátse* f. 1 v°, r. 15; *Nyítso* f. 1 v°, r. 18; *vojnyíts* f. 2 v°, r. 22; *tserká* f. 2 r°, r. 14; *ízeretsíje* f. 2 r°, r. 15; *pretsép* f. 2 r°, r. 17; *tíínye* f. 2 r°, r. 17; *tser-*

táde f. 2 r°, r. 28; *nyits* f. 3 r°, r. 11, r. 29; *zbggyits* f. 3 v°, r. 15; *tse* f. 3 v°, r. 23; *Nu ize ntsáde* f. 4 r°, r. 17; *petretse* f. 4 r°, r. 25; *Tye duts* f. 4 r°, r. 29; *ize dutse* f. 4 v°, r. 16; *átselá* f. 4 v°, r. 26; *Retetjít* f. 5 r°, r. 18; *tsel* f. 6 v°, r. 3; *átsele* f. 6 v°, r. 4; *tsertárje* f. 6 v°, r. 9; *tsevá* f. 8 r°, r. 17; *Tretse* f. 8 r°, r. 19; *plátse* f. 9 v°, r. 7; *zátse* f. 9 v°, r. 8; *tátse* f. 9 v°, r. 9; *fátse* f. 9 v°, r. 10; *Tretse* f. 9 v°, r. 23; *mintsunilye* f. 9 v°, r. 26; *rétse* f. 10 r°, r. 3; *tsukurj* f. 10 v°, r. 16; *tsász* f. 10 v°, r. 21; *me retséjzku* f. 10 v°, r. 23.

$t\check{f} = \check{c}$

tšine f. 9 v°, r. 21, r. 22; *Vetšine* f. 9 v°, r. 20.

$cs = \check{c}$

o Csáre f. 1 r°, r. 7; *Cser* f. 4 r°, r. 6.

$d = \check{d}$

Drágoštyze f. 1 r°, r. 2; *gindu* f. 1 r°, r. 16; *dor* f. 1 r°, r. 22; *Dár* f. 1 v°, r. 29; *dupe* f. 2 r°, r. 8; *lepedate* f. 2 r°, r. 26; *ályegindu* f. 2 v°, r. 14; *ved* f. 2 v°, r. 22; *trude* f. 2 v°, r. 25; *dat* f. 3 r°, r. 18; *Dare* f. 3 v°, r. 2; *pornyind* f. 3 v°, r. 26; *došzu* f. 4 r°, r. 3; *dreptátje* f. 3 r°, r. 10; *dukindu* f. 4 r°, r. 23; *Dráge* f. 4 v°, r. 1; *Ádetz* f. 5 r°, r. 13; *Dá* f. 6 v°, r. 4; *Domnyije* f. 6 v°, r. 25; *Dáke* f. 7 v°, r. 20; *me duk* f. 9 r°, r. 21; *udate* f. 10 v°, r. 10.

$gy = \check{d}'$

gye f. 1 r°, r. 1; *gyin* f. 1 r°, r. 19; *Ágyešzeorj* f. 2 r°, r. 5; *gyeštyeptát* f. 2 r°, r. 6; *ize me nkregyintzájzke* f. 2 r°, r. 10; *kregyintzát* f. 2 r°, r. 18; *Kágye* f. 2 v°, r. 28; *Gyešzpre* f. 2 v°, r. 29; *gingyeštye* f. 2 v°, r. 29; *ungyevá* f. 3 r°, r. 3; *gyepertate* f. 3 r°, r. 24; *gyezsetye* f. 3 v°, r. 13; *gyezlegátje* f. 3 v°, r. 26; *nyegyesgye* f. 4 r°, r. 21; *gyepertindu* f. 4 r°, r. 24; *Segye* f. 4 v°, r. 18; *hogyine* f. 4 v°, r. 23; *gingyész* f. 5 v°, r. 29; *prepegyit* f. 6 r°, r. 9; *prepegyirje* f. 7 r°, r. 13; *ize trugyészku* f. 8 r°, r. 25; *vegye* f. 10 r°, r. 16; *kregye* f. 10 r°, r. 19.

$f = f$

fereštye f. 1 r°, r. 14; *me ferindu* f. 1 r°, r. 15; *ferbintye* f. 1 v°, r. 10; *fok* f. 1 v°, r. 10; *fepture* f. 1 v°, r. 15; *Foartye* f. 2 r°, r. 1; *fije* f. 2 r°, r. 17; *fekut* f. 2 r°, r. 24; *Fetye* f. 2 v°, r. 8; *furká*

f. 2 v°, r. 23; *frike* f. 3 v°, r. 6; *frumoşzu* f. 4 r°, r. 2; *foloşzu* f. 4 r°, r. 5; *As fátse* f. 4 v°, r. 29; *Fátze* f. 5 v°, r. 14; *foloşzu* f. 7 r°, r. 2; *Fug* f. 7 r°, r. 4; *florj* f. 8 v°, r. 21; *Fáte* f. 10 r°, r. 26.

$g = g$

álungát f. 1 r°, r. 7; *large* f. 1 r°, r. 17; *me gát* f. 1 v°, r. 11; *begate* f. 2 r°, r. 27; *alyegindu* f. 2 v°, r. 14; *gindurj* f. 2 v°, r. 26; *gréu* f. 2 v°, r. 28; *gingyeştje* f. 2 v°, r. 29; *am getat* f. 3 r°, r. 7; *lingoarje* f. 3 r°, r. 13; *greu* f. 3 r°, r. 24; *greszutze* f. 3 v°, r. 11; *lungutze* f. 3 v°, r. 13; *griul* f. 4 r°, r. 4; *greşit* f. 4 r°, r. 7; *lyegatye* f. 4 r°, r. 11; *grelye* f. 4 r°, r. 20; *Drage* f. 4 v°, r. 1; *grejéşzk* f. 6 r°, r. 6; *goale* f. 7 r°, r. 29; *trág* f. 8 r°, r. 7; *getat* f. 8 r°, r. 12; *Szingur* f. 8 r°, r. 23, r. 24; *drágoştyá* f. 8 v°, r. 25; *Áj gingyi* f. 9 r°, r. 26; *gure* f. 10 v°, r. 3.

$g + e, i = \check{g}$

fugindu f. 1 r°, r. 18.

$zs = \check{z}$, cu corespunzătorul $\check{g}$ în limba literară

zsem f. 2 v°, r. 15; *azsunzse* f. 2 v°, r. 16; *unzse* f. 2 v°, r. 17 *menpunzse* f. 2 v°, r. 17; *íze málunzse* f. 2 v°, r. 19; *gyezsetye* f. 3 v°, r. 13; *zenntyi* f. 4 v°, r. 15; *şzinzse* f. 6 r°, r. 26; f. 8 v°, r. 24; *indrezsi* f. 7 r°, r. 20; *plinzse* f. 8 v°, r. 26; *indrezseştje* f. 9 r°, r. 27.

$zs = \check{z}$, cu corespunzătorul j în limba literară

zselye f. 1 r°, r. 22; f. 2 v°, r. 7; f. 8 r°, r. 1. 8; *azsunzse* f. 2 v°, r. 16; *zsokurj* f. 3 v°, r. 5; *zsugyetz* f. 3 v°, r. 26; *zsugyekátje* f. 3 v°, r. 26; *zseláíze* [jeloasă] f. 4 v°, r. 7; f. 6 v°, r. 2; *Zzometátje* f. 6 r°, r. 20.

$gy = \check{g}$

Gyioku f. 3 v°, r. 12.

$h = h$

hogyine f. 1 v°, r. 9, f. 3 r°, r. 11; *Horja* f. 1 v°, r. 21; f. 2 v°, r. 3; *hotaruluj* f. 3 r°, r. 16; *hányilye* [hainele] f. 4 r°, r. 19; *hogyinite* f. 5, v°, r. 24; *házne* f. 7 v°, r. 9; *Holtyéj* f. 8 r°, r. 3; *hanye* [haine] f. 7 v°, r. 5; f. 8 v°, r. 29.

$h = v$

hiklenyitz f. 1 v°, r. 23.

$j = i$

jelye f. 1 r°, r. 20; *járe* f. 1 v°, r. 17; *Rej* f. 1 v°, r. 23; *Jej* f. 2 r°, r. 3; *numáj* f. 2 r°, r. 16; *Ágyeſzeorj* f. 2 r°, r. 6; *fiſje tsinye* f. 2 r°, r. 17; *me tſij* f. 2 r°, r. 30; *máj* f. 2 v°, r. 13; *vojeſtye* f. 3 r°, r. 1; *jel* f. 3 r°, r. 4; *mnyije* f. 3 r°, r. 6; *hotáruluj* f. 3 r°, r. 16; *jo* f. 3 r°, r. 16; *ij* f. 3 r°, r. 24, r. 25; *nuj* f. 3 r°, r. 26; *Fijej* f. 3 r°, r. 27; *jérnat* f. 3 r°, r. 29; *jéj* [ei] f. 3 v°, r. 8; *voſtyij* f. 3 v°, r. 9; *ij* [=ii] f. 3 v°, r. 11; *Váj* f. 3 v°, r. 19; *tréjeſtye* f. 3 v°, r. 20; *tráju* f. 3 v°, r. 23; *jertátýe* f. 3 v°, r. 24; *Tyáj* [te-ai] f. 4 r°, r. 2; *jertetſunye* f. 4 r°, r. 6; *vajetindu* f. 4 r°, r. 22; *fiſj* [=fii] f. 4 r°, r. 26; *dáj* f. 4 r°, r. 29; *járe* f. 4 v°, r. 5; *jeſtye* f. 4 v°, r. 21; *vojáſzke* f. 5 r°, r. 3; *Szomeſuluj* f. 5 r°, r. 22; *rotyije* f. 5 v°, r. 5; *grejéſzk* f. 6 r°, r. 6; *ſzlejeſzk* f. 6 r°, r. 7; *trejeſzk* f. 6 r°, r. 8; *luj* f. 6 r°, r. 14; *Trejind* f. 7 v°, r. 3, r. 12; *Holtyej* f. 8 v°, r. 12; *tsértſéj* f. 8 v°, r. 28; *puj* f. 9 r°, r. 10; *kej* [cǎ-i] f. 9 r°, r. 25; *Tráju* f. 10 r°, r. 13; *Jeu* f. 10 r°, r. 14; *ſzuperárje* f. 10 r°, r. 27; *ſzlejeſzku* f. 10 v°, f. 25.

$l = l$

Lume f. 1 r°, r. 4; *norul* f. 1 r°, r. 12; *lok* f. 1 v°, r. 17; *lezui* f. 1 v°, r. 29; *plekut* f. 2 r°, r. 22; *Lákrimá* f. 2 v°, r. 17; *jel* f. 3 r°, r. 4; *merſzul* f. 4 v°, r. 2; *me kulk* f. 4 v°, r. 24; *lune* f. 6 r°, r. 19; *ſoloſzu* f. 7 r°, r. 2; *ſoldurj* f. 7 v°, r. 8; *áltu* f. 8 r°, r. 19; *leſzátu* f. 10 r°, r. 2; *plingetoarje* f. 10 v°, r. 6.

$ly = l'$

jelye f. 1 r°, r. 20; *zselye* f. 1 r°, r. 20; *kálye* f. 3 r°, r. 8; *válye* f. 3 r°, r. 9; *zálye* f. 3 r°, r. 10; *Lácrimilye* f. 3 r°, r. 23; *lyegátýe* f. 5 r°, r. 11; *grelye* f. 5 r°, r. 20; *relye* f. 5 r°, r. 21; *melye* f. 6 v°, r. 6; *proptyelye* f. 8 r°, r. 9; *lye plák* f. 8 r°, r. 27; *Poalye* f. 9 r°, r. 1; *álybe ſiſzpelátýe* f. 9 r°, r. 1; *lyegenátu* f. 9 v°, r. 6.

$m = m$

Lume f. 1 r°, r. 4; *ám umblát* f. 1 r°, r. 15; *Lákrim* f. 1 r°, r. 22; *vreme* f. 1 v°, r. 5; *meſzure* f. 1 v°, r. 16; *inyime* f. 2 r°, r. 11; *numáj* f. 2 r°, r. 16; *lákrim* f. 2 v°, r. 1; *máj* f. 2 v°, r. 13; *mult* f. 3 r°, r. 29; *mindre* f. 3 v°, r. 11; *Gyin Inyime* f. 3 v°, r. 30; *nu me dá lumi* f. 4 r°, r. 9; *meréu* f. 4 r°, r. 17; *minye* f. 4 r°, r. 24; *Porumbutze* f. 4 r°, r. 28; *trimetye* f. 4 v°, r. 13; *minye* f. 6 r°, r. 26; *márje* f. 7 r°, r. 6; *moartye* f. 7 v°, r. 15; *komoare* f. 7 v°, r. 16; *jéram* f. 8 r°, r. 3; *nume*

f. 8 r°, r. 23; *me ujt* f. 8 r°, r. 10; *tsizme* f. 8 v°, r. 20; *pominyi* f. 9 r°, r. 16; *kimptyáne* f. 9 r°, r. 22; *nyime* f. 10 r°, r. 16; *a lumi* f. 10 r°, r. 26; *purtám* f. 10 v°, r. 10.

mny = *mí*

lumnyina f. 1 v°, r. 11; *mnyike* f. 3 v°, r. 3; *mnyi|ze* f. 3 v°, r. 21; *mnyinunye* f. 4 r°, r. 4; *Lumnyinyilye* f. 5 r°, r. 2; *mnyije* f. 6 v°, r. 24; *nyimnyike* f. 7 r°, r. 15; *nyimnyik* f. 7 v°, r. 1; *mnyi lenye* f. 8 r°, r. 13; *|ze mnyire* f. 8 r°, r. 22; *mnyerje* [miere] f. 8 r°, r. 29; *Mnyo plekul* f. 9 r°, r. 6; *mnyije* f. 10 r°, r. 18; *mnyi|ze |zleje|zku* f. 10 v°, r. 25.

n = *n*

Gyin f. 1 r°, r. 10; *norul* f. 1 r°, r. 12; *nu* f. 1 r°, r. 13; *indreznyit* f. 1 v°, r. 1; *bun* f. 1 v°, r. 5; *nits* f. 1 v°, r. 5; *ku kuvintu* f. 1 v°, r. 26; *kind* f. 2 r°, r. 5; *pingyestyé* f. 2 v°, r. 28; *hogyine* f. 3 r°, r. 11; *gín-durj* f. 3 r°, r. 25; *kuvint* f. 5 v°, r. 3; *trejind* f. 5 v°, r. 25; *bune* f. 6 r°, r. 17; *prinz* f. 6 v°, r. 19; *|zinzse* f. 8 v°, r. 24; *nume* f. 10 r°, r. 16; *fintinyelye* f. 10 v°, r. 14.

ny = *ń*

minye f. 1 r°, r. 16; *indreznyit* f. 1 v°, r. 1; *pleznyit* f. 1 v°, r. 4; *Nyitso* f. 1 v°, r. 18; *tyinye* f. 1 v°, r. 18; *nu máj vinye* f. 1 v°, r. 20; *vojnyits* f. 1 v°, r. 22; *hiklenyitz* f. 1 v°, r. 23; *kinyi* [=cínii] f. 2 r°, r. 5; *Inyime* f. 2 r°, r. 11; *kreftyinyájzke* f. 2 r°, r. 11; *Dumnyezéu* f. 2 r°, r. 12; *|ztrejinyije* f. 2 r°, r. 14; *binye* f. 2 r°, r. 20; *putyernyike* f. 2 r°, r. 29; *nyimnyike* f. 2 v°, r. 2; *tšinye* f. 2 v°, r. 19; *oštényindu* f. 2 v°, r. 12; *menyije* f. 3 r°, r. 5; *nyits* f. 4 v°, r. 23; *Ntunyekátu* f. 5 r°, r. 8; *nyebunyirje* f. 6 r°, r. 1; *lenye* f. 6 r°, r. 14; *nyebune* f. 6 r°, r. 20; *rušinye* f. 6 r°, r. 22; *nye|zpelate* f. 7 r°, r. 23; *tšinye* f. 8 r°, r. 21; *oštényé|zku* f. 8 r°, r. 24; *hogyinyi* f. 9 r°, r. 15; *pominyi* f. 9 r°, r. 16; *ominyi* f. 9 r°, r. 17; *fintinyelye* f. 10 v°, v. 14.

p = *p*

pene [=pină] f. 1 r°, r. 10; *pe* f. 1 r°, r. 17; *pleznyit* f. 1 v°, r. 4; *plin* f. 1 v°, r. 10; *septură* f. 1 v°, r. 15; *pemintu* f. 1 v°, r. 29; *pe* f. 2 r°, r. 3; *|zuperáte* f. 2 r°, r. 25; *Petyelye* f. 2 v°, r. 11; *Gye|zpre* f. 2 v°, r. 29; *gyeperáte* f. 3 r°, r. 24; *nepa|zte* f. 3 v°, r. 10; *tope|tye* f. 3 v°, r. 21; *Poartă* [vb] f. 5 v°, r. 8; *pono|zu* f. 7 r°, r. 1; *pling* f. 10 v°, r. 20.

pty = *pt'*

Szuŝptyinurj f. 1 v°, r. 6; *Naptye* f. 2 r°, r. 5; *ptyike* f. 2 v°, r. 1; *ptyátre* f. 5 v°, r. 18; *ptyér* f. 6 r°, r. 5; *kimptyáne* f. 9 r°, r. 22; *Ptyétri* f. 10 r°, r. 12.

r = *r*

fereŝtye f. 1 r°, r. 14; *relye* f. 1 r°, r. 21; *dor* f. 1 r°, r. 14; *indreznýt* f. 1 v°, r. 1; *kreŝzteture* f. 1 v°, r. 14; *frike* f. 1 v°, r. 18; *zbor* f. 1 v°, r. 27; *trekut* f. 1 r°, r. 23; *rebđ* f. 2 r° r. 28; *lákrimindu* f. 2 v°, r. 15; *reu* f. 2 v°, r. 25, r. 29; *ŝzerutate* f. 3 r°, r. 27; *griul* f. 4 r°, r. 4; *gréu* f. 4 r°, r. 14; *meréu* f. 4 r°, r. 17; *lákrimindu* f. 4 r°, r. 25; *kartye* f. 4 v°, r. 13; *zorilor* f. 5 r°, r. 1; *votyilor* f. 5 r°, r. 2; *kodru* f. 5 r°, r. 18; *imbrekate* f. 8 v°, r. 21; *briu* f. 8 v°, r. 25; *norok* f. 9 v°, r. 25; *mindre* f. 9 v°, r. 25.

rj = *ř*

Kárje f. 1 r°, r. 1; *zbuetoarje* f. 1 r°, r. 3; *umbletoarje* f. 1 r°, r. 4; *márje* f. 1 v°, r. 22; *ztriketoarje* f. 1 r°, r. 5; *voitoarje* f. 1 r°, r. 6; *Horjá* f. 1 v°, r. 21; *tárje* f. 1 v°, r. 23; *rekoarje* f. 2 r°, r. 11; *ŝzoárje* f. 3 r°, r. 12; *zsokurj* f. 3 v°, r. 5; *ŝze tye krjáde* f. 5 r°, r. 16; *jérbur* f. 8 r°, r. 14; *florj* f. 8 v°, r. 21; *treirje* f. 9 r°, r. 7; *teketoarje* f. 10 v°, r. 5; *plingetoarje* f. 10 v°, r. 6; *mugurji* f. 10 v°, r. 15; *tsukurji* f. 10 v°, r. 16; *Fluturji* f. 10 v°, r. 17.

ř = *s*

inpreŝurate f. 10 v°, r. 9.

Sz = *s*

Szoarilye f. 1 r°, r. 11; *Szuŝptyinurj* f. 1 v°, r. 6; *Sze* f. 1 v°, r. 16; *Szint* f. 2 r°, r. 16; *Sztáu* f. 3 r°, r. 10; *Szatuluj* f. 3 r°, r. 17; *Szene-taŝze* f. 4 r°, r. 26; *Szinu* f. 5 r°, r. 25; *Szoarje* f. 7 r°, r. 21; *Szingur* f. 8 r°, r. 23; *Szlugutze* f. 9 v°, r. 18.

S = *s*

Stáu f. 6 r°, r. 20.

$\{z = s$

Drágoſztye f. 1 r°, r. 2; *{záre* f. 1 r°, r. 10; *{zileſtye* f. 1 r°, r. 13; *Nuſz* f. 1 r°, r. 20; *Szuſzptyinurj* f. 1 v°, r. 6; *Nu ſze laſze* f. 1 v°, r. 7; *{zekul {zok* f. 1 v°, r. 12; *foſzt* f. 1 v°, r. 13; *Am ſztat* f. 1 v°, r. 17; *bleſztemare* f. 2 r°, r. 2; *{zkoláre* f. 2 r°, r. 4; *foſzt* f. 2 r°, r. 13; *{ztrejinyije* f. 2 r°, r. 14; *{zugeráte* f. 2 r°, r. 25; *{zfatuluj* f. 3 r°, r. 19; *{zpátýe* f. 3 v°, r. 18; *frumoſzu* f. 4 r°, r. 2; *{zenetaſze* f. 4 v°, r. 5; *{zinu* f. 5 v°, r. 8; *bukuroſz* f. 7 r°, r. 13; *{zlebitu* f. 8 r°, r. 16; *pé{ztritz* f. 9 r°, r. 2.

$s = \S$

S tot gye f. 1 r°, r. 6; *'s zi gye Váre* f. 1 r° r. 8; *'s multye zſelye* f. 1 r°, r. 22; *'S drágoſztyelye* f. 1 v°, r. 2; *Ká gye moartye trázse 's zſjeme* f. 1 v°, r. 8; *megát' s. me kok* f. 1 v°, r. 10; *Rei 's hiklenyitz* f. 1 v° r. 22; *'S. pe minye* f. 2 r°, r. 2; *Si* f. 2 r°, r. 26; *Tremur s. zák* f. 3 r° r. 13; *Si* f. 3 v°, r. 14; *S. f.* 3 v°, r. 18, r. 26; *'s* f. 4 r°, r. 29; *S.* f. 4 v°, r. 19; *As treji* f. 7 r°, r. 3; *Si* f. 7 r°, r. 9; *ás* f. 7 r°, r. 11; *isizme ros inkeltizáte* f. 8 v°, r. 20; *rosu* f. 8 v°, r. 23.

$\{ = \S$

{i f. 1 r°, r. 9; *f.* 2 r°, r. 14; *f.* 3 v°, r. 4 r. 7 r. 10; *márſiná* f. 3 r°, r. 16; *Ká {i griul* f. 4 r°, r. 4; *{i* f. 6 v°, r. 5, r. 20; *f.* 7 r°, r. 3; *Már inſjela* f. 7 r°, r. 7; *{i* f. 7 r°, r. 10; *{oldurj* f. 7 v°, r. 18; *áſezátýe* f. 9 r°, r. 4; *grejeſtye* f. 9 r°, r. 26; *indrezeſtye* f. 9 r°, r. 27; *tréjeſtye* f. 9 v° r. 1; *voroveſztye* f. 9 v°, r. 2; *indreſi* f. 9 v°, r. 14; *ſegye* f. 10 r°, r. 12; *{elué{zku* f. 10 v°, r. 22.

$t = t$

Toate f. 1 r°, r. 4; *Tinérj* f. 1 r°, r. 5; *letrát* f. 2 r°, r. 5; *fekut* f. 2 r° r. 24; *báter* f. 2 v°, r. 17; *Feptura* f. 3 r°, r. 15; *Fáte* f. 3 v°, r. 7; *Kint* f. 4 r°, r. 22; *teu* f. 4 v°, r. 2; *kite* f. 6 r°, r. 23; *mult* f. 7 r°, r. 12; *trupu* f. 9 r°, r. 4. f. 10 v°, r. 14.

$ty = k'$, cu corespondentul *ch* în limba literară

votyí f. 3 v°, r. 8; *f.* 4 r°, r. 16; *zſenuntýi* f. 4 v°, r. 15; *votyílor* f. 5, r°, r. 2; *voty* f. 5 v°, r. 1; *rotyíje* f. 5 v°, r. 5; *vetýe* f. 8 v°, r. 27; *Uretye* f. 8 v r. 28.

ty = *t'*, cu corespondentul *t* în limba literară

Kintyéku f. 1 r°, r. 1; *Drágoſztye* f. 1 r°, r. 2; *inkelzeſtye* f. 1 r. 11; *inveleſtye* f. 1 r°, r. 12; *ſzileſtye* f. 1 r°, r. 13; *feretſtye* f. 1 r°, r. 14; *meſztyekátz* f. 1 r°, r. 20; *moartye* f. 1 v°, r. 8; *ferbintye* f. 1 v°, r. 10; *vertutye* f. 1 v°, r. 12; *tyínye* f. 1 v°, r. 18; *foartye* f. 1 v°, r. 23; f. 2 r°, r. 1; *jutye* f. 1 v°, r. 27; *Naptye* f. 2 r°, r. 4; *áſtye*ptat f. 2 r°, r. 8; *kreſtyinyázke* f. 2 r°, r. 11; *putyernyike* f. 2 r°, r. 29; *Nyeveſztyi* f. 2 v°, r. 3; *ſzuflátye* f. 2 v°, r. 10; *multye* f. 2 v°, r. 21; *pingyeſtye* f. 2 v°, r. 28; *vojeſtye* f. 3 r°, r. 1; *ámereſtye* f. 3 r°, r. 2; *implettyite* f. 3 v°, r. 15; *pletyeſtye* f. 3 v°, r. 19; *lipeſtye* f. 3 v°, r. 22; *pekatye* f. 3 v°, r. 23; *jertátye* f. 3 v°, r. 24; *gyezlegátye* f. 3 v°, r. 25; *zsugyekáte* f. 3 v°, r. 26; *dreptátye* f. 4 r°, r. 10; *bátye* f. 4 r°, r. 12; *reutátye* f. 4 r°, r. 14; *tyínye* f. 4 r°, r. 15; *Tye duts* f. 4 r°, r. 29; *Poftyéſzk* f. 4 v°, r. 4; *Kartye* f. 4 v°, r. 12; *ſzfirjeſtye* f. 5 r°, r. 12; *veſztyitu* f. 6 r°, r. 14; *loveſtye* f. 7 r°, r. 5; *kuvintye* f. 8 r°, r. 1; *kintye* f. 8 r°, r. 2; *terkatye* f. 9 r°, r. 2; *jéty* f. 9 r°, r. 18; *kimptyáne* f. 9 r°, r. 22; *ſzetyáne* f. 9 r°, r. 23; *Pétyi* f. 10, r°, r. 11.

tz = *t*

Multz f. 1 r°, r. 5; *tzoſztát* [t-o stat] f. 1 r°, r. 16; *Szotzij* f. 2 r°, r. 19; *multz* f. 2 r°, r. 1; *ſzemen kregyintázke* f. 2 r°, r. 10; *ávutziye* f. 2 r°, r. 13; *kregyintzát* f. 2 r°, r. 18; *ſzintyé*tz f. 2 v°, r. 11; *Tzin* f. 3 r°, r. 17; *Tzare* f. 4 v°, r. 19; *tzám* [t-am] f. 4 r°, r. 7; *játze* f. 4 r°, r. 7; *tzinut* f. 4 r°, r. 28; *Dregutza* f. 4 v°, r. 10, r. 18; *Dregutze* f. 4 v°, r. 20; *petzi* f. 4 r°, r. 28; *Ádetz...* *ámintye* f. 5 r°, r. 13; *tetz* f. 6 r°, r. 23; *tzínye* f. 6 r°, r. 27; *Ávuntzijá* f. 6 v°, r. 15; *Gye lá áltzi* f. 7 v°, r. 6; *Ietz una* f. 7 v°, r. 17; *ſzet*z f. 7 v°, r. 19; *in brátzu* f. 8 r°, r. 6; *Mám tzinut* f. 8 r°, r. 9; *Áltziſze mnyire* f. 8 r°, r. 23; *Tzará* f. 8 v°, r. 3; *tzitze* f. 8 v°, r. 10; *tzare* f. 9 r°, r. 11; *Dregutze* f. 9 r°, r. 22; *Nyeveſztutze* f. 9 r°, r. 23; *Slugutzá* f. 9 v°, r. 1; *Szlugutze* [Slugutá] f. 9 v°, r. 18; *Fátze* f. 10 r°, r. 21; *Kitz* f. 10 v°, r. 15, r. 16, r. 17.

v = *v*

voitoarje f. 1 r°, r. 6; *vare* f. 1 v°, r. 8; *vin*ye f. 1 v°, r. 20; *vojnyits* f. 1 v°, r. 22; *kuvinte* f. 1 v°, r. 26; *vintu* f. 1 v°, r. 27; *vin* f. 2 r°, r. 9; *ávutziye* f. 2 r°, r. 13; *Nyeveſztyi* f. 2 v°, r. 3; *ved* f. 2 v°, r. 22; *vojeſtye* f. 3 r°, r. 1; *ungyevá* f. 3 r°, r. 3; *Veſzelije* f. 3 r°, r. 4; *verát* f. 3 r°, r. 20; *váj* f. 4 v°, r. 2; *vályá* f. 4 v°, r. 3; *vezut* f. 5 r°, r. 4; *vezuj* f. 5 v°, r. 17; *vegye* f. 5 v°, r. 26; *voje* f. 6 r°, r. 17; *Vetſin* f. 9 v°, r. 19.

$$v = w$$

vopt f. de titlu r. 13; *voty* f. 3 r°, r. 9.

$$z = z$$

zátse f. 1 r°, r. 1; *zburetoarje* f. 1 r°, r. 3; *inkelzeštye* f. 1 r°, r. 11; *indreznyit* f. 1 v°, r. 1; *zák* f. 1 v°, r. 10; *zbor* f. 1 v°, r. 27; *lezni* f. 1 v°, r. 28; *Dumnyezéu* f. 2 r°, r. 12; *zik* f. 2 v°, r. 2; *zálye* f. 3 r°, r. 10; *zekutu* f. 4 r°, r. 1; *zilye* f. 4 r°, r. 20; *prinzi* f. 4 v°, r. 22; *zorilor* f. 5 r°, r. 1; *vezut* f. 5 r°, r. 4; f. 5 v°, r. 14; *kezut* f. 5 v°, r. 15; *sezut* f. 5 v°, r. 16; *frunza* f. 6 v°, r. 1; *gyezylyegárje* f. 6 v°, r. 10; *séz* (tu) f. 8 v°, r. 17.

Sistemul fonologic al textului studiat

Cum am arătat mai înainte, textul studiat de noi prezintă inconsecvențe în notare. De exemplu sunetul *s* se notează o dată cu *ʃ*, o dată cu *Sz* sau cu *ʃz*. Nu se notează distinctiv *ă* și *e*; se notează *petyele* „petele”, *topeštye* „topește”, *ferbintye*, la fel și *pene* „pînă”, *septură* „făptură”. De asemenea nu s-a găsit un semn distinctiv pentru *i*- și *î*- inițial; se notează *inyime* „inimă” și *indrezsi* „îndrăgi”. Pe lângă aceasta întâlnim și greșeli de notare sau de tipar (*kán* pentru *kám*, *ʃzent Szoare* pentru *ʃze nszoare*, *toatya relye*), alăturări și separări greșite de cuvinte (*Máj álungát* în loc de *M-áj alungát*, *gyeminye* în loc de *gye minye*, *Kuzsokurj* în loc de *Ku zsokurj*). Toate își găsesc explicația, cred, în condițiile în care s-a tipărit cărticica: lipsa unui alfabet latin al limbii române, inexistența unei tipografii adecvate și, după cum se vede, și a unui zetătar-tipograf român la tipografia de sub teascurile căreia au ieșit aceste cîntece lăunestice. Astfel de lipsuri sînt, fără îndoială, supărătoare, deoarece nu putem avea deplină siguranță în interpretările noastre. Dar ele nu scad valoarea obiectivă a textului nostru, anume scrierea fonetică cu litere latine, lucru care ușurează cunoașterea sistemului fonologic al graiurilor din partea centrală și de vest a Transilvaniei, la mijlocul secolului al XVIII-lea.

1. Am văzut în capitolul precedent că pentru redarea vocalelor românești sînt întrebuințate următoarele litere :

a
o e
u i

Cu ajutorul acestor cinci litere sînt redate în realitate cele șapte foneme vocalice ale limbii române, seria anterioară, seria posterioară și seria medială (*ă*, *î*). Lipsa unor semne pentru fonemele din urmă poate fi explicată prin negăsirea unui corespondent în alfabetul latin. Grijă deose-

bită cu care sînt notate consoanele ne face să credem că cel care a notat aceste cîntece nici nu a considerat necesară aflarea unor astfel de caractere pentru cele două mediale. Anume s-a mulțumit cu notarea prin *e* a fonemului *ă*, și prin *i* a fonemului *î*, deoarece valoarea fonetică a lui *e* și *i* este marcată de consoana precedentă. Într-adevăr exemplele date la capitolul *Grafie* sînt concludente în această privință.

După consoane palatalizate (moi, muiate) *e* redă pe *e*: *gye* = *d'e* „de”, *ferbintye* = *ferbint'e* „fierbinte”, *fetye* = *fel'e* „fete”, *iel* = *iel* „el”, *vreme* = *vreme* „vreme”, *greještye* = *grăješt'e* „grăjește”, *indrezseštye* = *îndrăžešt'e* „îndrăgește”. Acest *e* are valoarea lui *ă* după consoane nepalatalizate (dure, nemuiate): *zburetoarje* = *zburătoarje* „zburătoare”, *umblətoarje* = *umblătoarje* „umblătoare”, *reul* = *răul* „răul”, *vare* = *vară* „vară”, *frike* = *frică* „frică”, *fáte* = *fată* „fată”, *báter* = *batăr* „batăr”, *pemintu* = *pămîntu* „pămîntul”, *pekátýe* = *păcat'e* „păcate”, *vezut* = *văzut* „văzut”, *įzeturat* = *săturat* „săturat”, *nyevezututze* = *nevăstuță* „nevăstuță”, *treještye* = *trăiešt'e* „trăiește”, *me fák* = *mă fac* „mă fac”. Credem că dacă *e* un singur *e* care se realizează cînd ca *e* și cînd ca *ă*, atunci *e* un singur fonem /e/.

La fel și *i* are o comportare dublă: după consoanele palatale se realizează ca *i*, iar după cele nepalatale ca *î*. Exemple pentru *i*: *gyin* = *d'in* „din”, *tinye* = *ține* „ține”, *inyime* = *înimă* „înimă”, *nyits* = *niț* „nici”, *tyinye* = *t'ine* „tine”, *styiu* = *știu* „știu”, *treji* = *trăi* „trăi”, *indrezsi* = *îndrăzi* „îndrăgi”, *binye* = *bine* „bine”. După consoanele nepalatale *i* are valoarea lui *î*: *kit* = *cît* „cît”, *kitz* = *cîț* „cîți”, *uritu* = *urîtu* „uritul”, *briu* = *brîu* „brîu”, *griu* = *grîu* „grîu”. La început de cuvînt, după cum am arătat, nu s-a putut nota distinctiv *i* și *î*: *inyime*, *indrezsi*. Atît în cazul lui *e/ă*, cît și în cel al lui *i/î* avem de-a face cu distribuție complementară.

Vocala *a* se realizează ca *a*: *jarna* = *îarna* „iarna”, *any* = *ani* „ani”, *akuma* = *acuma* „akuma”, *glazurj* = *glazuri* „glasuri”, *izara* = *îara* „îara”.

Dintre vocalele posterioare, *o* în general îl redă pe *o* din limba comună: *tot* — *tot* „tot”, *fořt* = *fost* „fost”, *dor* = *dor* „dor”, *zbor* = *zbor* „zbor”, *norokul* = *norocul* „norocul”, *vojeřtye* = *voiešt'e* „voiește”, *ořtenyindu* = *ostenindu* „ostenindu”, *įzlobozite* = *slobozită* „slobozită”, *ągyeřzeorj* = *ad'eseori* „adeseori”.

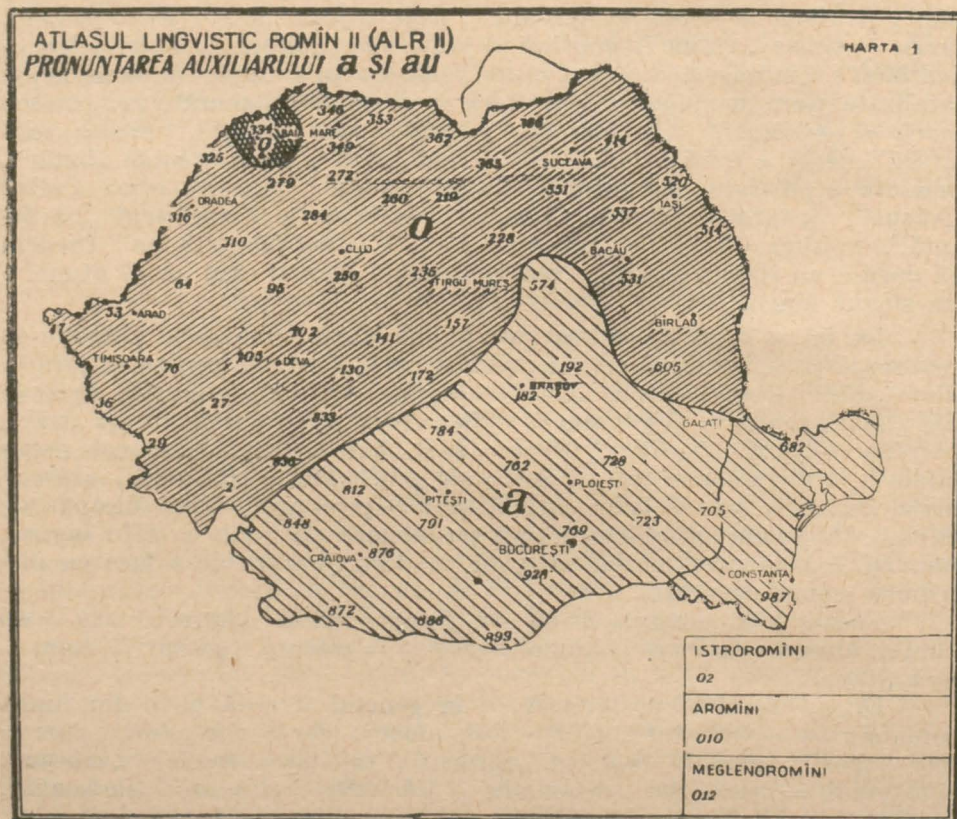
În unele cuvinte înaintea lui *o* inițial este notat un *v* și este de presupus că redă pe *ou* (wau): prin *v*: *vopt* = *wopt* „opt”, *voty* = *wok'* „ochi”. Notarea lui wau prin *v* nu este întimplătoare; ea reflectă o realitate fonetică, anume evoluția lui wau în acest grai la *v*, sub influență străină¹.

Se notează prin *o* și formele *a* și *au* ale verbului auxiliar *a avea* deoarece așa se rostea, cum confirmă harta nr. 1, întocmită pe baza materialului inedit al ALR: *o numerat* = *o numărat* „a numărat”, *no jernat* = *n-o iernat* „n-a iernat”, *Multye gindurj mo įzlebitu* = *Mult'e gînduri m-o slăbitu* „Multe gînduri m-au slăbit”.

¹ Vezi Acad. E. Petrovici, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, în CL, II (1957), p. 107.

Vocala *u* nu prezintă particularități specifice. Ea se realizează ca și în limba comună: *numaj* = *numai* „numai”, *ungyevá* = *und'eva* „undevea”, *szpunte* = *spune* „spune”, *reutátýe* = *răutat'e* „răutate”, *lukru* = *lucru* „lucru”.

Vocala *u* o întâlnim în poziție finală reprezentând uneori articolul hotărît, de exemplu *kintýéku tseluje* = *cîntecu celuie* „cîntecul celuia”,

ku kuvintu = *cu cuvintu* „cu cuvîntul”, alteori prezența lui *s*-ar putea datorată unor necesități de ritm și de rimă, fiind silabic¹: *Zdrobêjzku* = *zdrobescu* „zdrobesc”, *kinuefzku* = *chinuescu* „chinuesc”, *hogyinefzku* = *hogînescu* „odihnesc”, *gyepertátu* = *d'epártatu* „depărtat”, *benátu* = *bănatu* „bănat”, *ingreunatu* = *îngreunatu* „îngreunat”, *Ruminu* = *Rumînu* „Rominul”, *plinu* = *plinu* „plin”, *szinu* = *sînu* „sîn”, *oştenyindu* = *ostenîndu* „ostenind”, *kautindu* = *căutîndu* „căutînd”, *ályegindu* = *al'e-gîndu* „alegînd”, *lakrimindu* = *lăcrimîndu* „lăcrimîndu”, *ferindu* = *ferindu*

¹ Cf. A. Rosetti, *Remarque sur la détente des occlusives roumaines en fin de mot*, în BL, I (1933), p. 82.

„ferind”, *gindu* = *gîndu* „gîndul”, *kautindu* = *căutîndu* „căutînd”, *fugindu* = *fugîndu* „fugînd”.

Am arătat în capitolul despre grafie că diftongul *ea* nu este notat în textul nostru. Aceasta își găsește explicația în faptul că ortografia fonetică cu litere latine redă realitatea fonologică a graiului, anume vocala *a* precedată de o consoană cu timbru palatal sau de o consoană muiată. Avem cuvintele *kreštyinyáške* = *creștînașcă* „creștinească”, *vályá* = *val’a* „valea”, *ályásze* = *al’asă* „aleasă”, *drágoštyá* = *dragost’a* „dragostea”, *šetyáne* = *săt’ană* „săteană”, *kimptyáne* = *cîmpt’ană* „cîmpeană”, *ungurjáske* = *ungurášcă* „ungurească”. Bineînțeles vocala *a* următoare are un timbru mai mult sau mai puțin anterior.

Notația „diftongului” *oa* nu este consecventă. Alături de formele cu grafia obișnuită, ca de exemplu *zburetoarje* = *zburătoare* „zburătoare”, *foartye* = *foart’e* „foarte”, *žoárje* = *soare* „soare”, *moartye* = *moart’e* „moarte” întîlnim și grafia cu *a* = *o*: *o csáre* = *o cōră* „o cioară”, *šzenetašze* = *sănătoșă* „sănătoasă”, *patye* = *peł’e* „poate”, *škatye* = *scoț’e* „scoate”, *vojašze* = *voioșă* „voioasă”. Dintre cele două notări cea cu *a* (*o*) pare că redă realitatea fonologică deoarece harta nr. 2 — întocmită pe baza materialului *Micului atlas lingvistic român*, II, vol. I harta 212 — arată că textul nostru provine dintr-o regiune în care diftongul *oa* s-a redus la *o*. Ocupîndu-se de influența slavă și maghiară asupra graiurilor românești, I. Pătruț arată că pronunțarea *o* în locul diftongului monofonemic *oa* este o influență maghiară în subdialectul crișan¹. Oscilația în notare ar putea reflecta două feluri de pronunțare, din care apoi a ieșit învingătoare pronunțarea cu *o*. Totodată redarea „diftongului” *oa* cînd cu *oa* cînd cu *o* poate arăta că în graiul respectiv n-a existat la mijlocul secolului al XVIII-lea corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite (bemolate-nebemolate). Ne putem gîndi și la o influență a limbii scrise, de sub influența căreia nu a putut scăpa cel care a notat aceste cîntece.

Sistemul consonantic al textului studiat prezintă perechi de consoane palatalizate și consoane nepalatalizate, precum și consoane fără astfel de perechi, cum ar fi de exemplu, *č*, *ğ*, *i* care n-au corespondente dure, sau *s*, *ž*, *z* care sînt totdeauna dure, n-au perechi în seria consoanelor palatalizate (diezate).

Dentalele și lichida *l* sînt muiate și nemuiate :

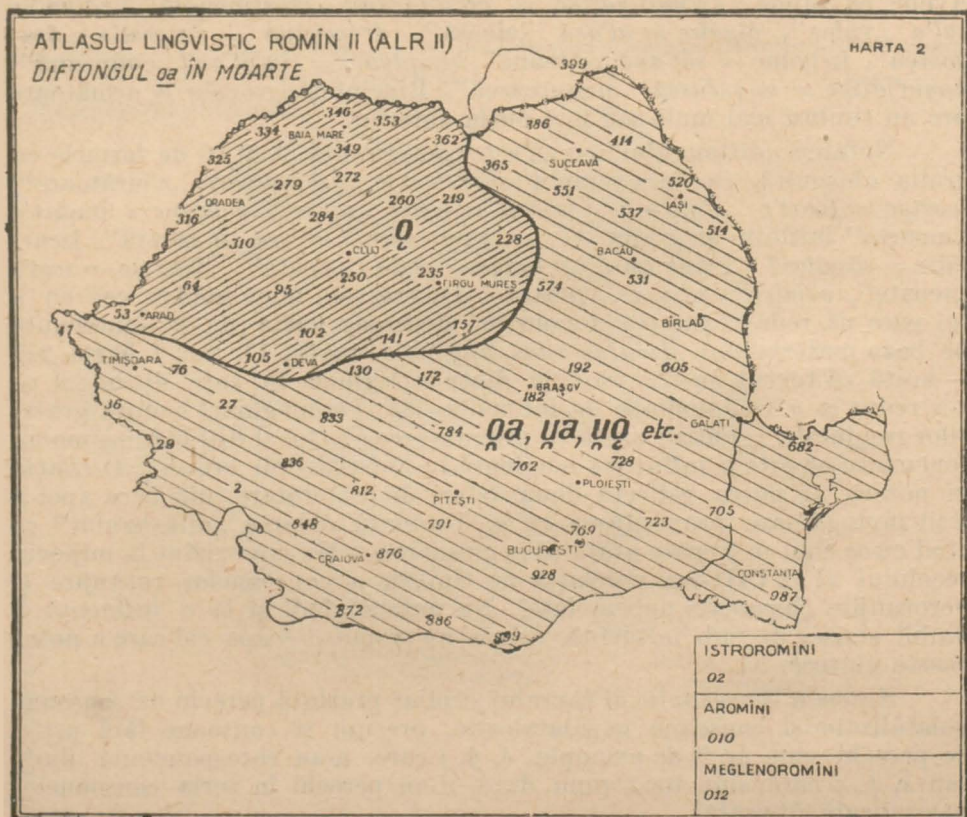
t, *ty* = *t’*, *toate* = *toată* „toată”, *bater* = *batăr* „batăr”, *fule* = *fată* „fată”, *kint* = *cînt* „cînt”, *kintýéku* = *cînt’ecu* „cîntecul”, *inkelzeštye* = *încălzeșt’e* „încălzește”, *drágoštye* = *dragost’e* „dragoste”, *fereštye* = *fereșt’e* „ferește”, *foartye* = *foart’e* „foarte”, *putyernyike* = *put’ernică* „puternică”, *jéšty* = *ieșt’* „ești”, *Péštyi* = *peșt’i* „peștii”.

d, *gy* = *d’*, *gindu* = *gîndu* „gîndul”, *dupe* = *după* „după”, *trude* = *trudă* „trudă”, *domnyije* = *domniie* „domnie”, *dake* = *dacă* „dacă”, *dreptatye* = *dreptat’e* „dreptate”, *gyin* = *d’n* „din”, *Ágyešzeorj* = *ad’e-seor* „adeseori”, *kágye* = *kađ’e* „cade”, *ungyevá* = *und’eva* „undeva”,

¹ I. Pătruț, *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains*, în RS I, București, 1958, p. 39.

Segye = *šed'e* „șede”, *prepegyit* = *preped'it* „prăpădit”, *gingyék* = *gind'esc* „gîndesc”, *vegye* = *ved'e* „vede”.

n, *ny* = *n*, *gyin* = *d'in* „din”, *norul* = *norul* „norul”, *gîndurj* = *gîndur* „gînduri”, *nume* = *nume* „nume”, *minye* = *mine* „mine”, *îndrez-*

nyit = *îndrăznit* „îndrăznit”, *binye* = *bine* „bine”, *lenye* = *lene* „lene”, *nyebune* = *nebună* „nebună”, *kinyi* = *cîni* „cîinii”;

l, *ly* = *l'*, *lume* = *lume* „lume”, *plekut* = *plăcut* „plăcut”, *lune* = *lună* „lună”, *șoldurj* = *șoldur* „șolduri”, *plingetoarje* = *plîngătoare* „plîngătoare”, *kălye* = *cal'e* „cale”, *vălye* = *val'e* „vale”, *Lăkrimilye* = *lacrimil'e* „lacrimile”, *grelye* = *gre'l'e* „grele”, *lye plák* = *l'e plac* „le plac”, *lyegenátu* = *l'egănatu* „legănat”.

Muierea dentalelor *t*, *d*, *n*, respectiv transformarea lor în ocluse palatale dorsale este o particularitate a graiurilor nord-vestice. Ocupîndu-se de fenomenul acesta, I. Pătruț, bazîndu-se pe răspîndirea lui pe baza ALR, îl atribuie influenței maghiare, care s-a suprapus unui stadiu

mai vechi *t*, *d*¹. Împărtășim părerea lui I. Pătruț cu privire la ocluzivele palatale dorsale. Considerăm ca tot o influență maghiară și pronunțarea *l'*, notată în textul nostru prin *ly*.

În unele cazuri, timbrul palatal al consoanei *r* este mai ridicat decât timbrul vocalei următoare *e*, notat prin *rj* = *ř* înaintea lui *e*: *kárje* = *cafe* „care”, *zburetoarje* = *zburătoare* „zburătoare”, *umbletoarje* = *umblătoare* „umblătoare”, *marje* = *mare* „mare”, *tárje* = *tafe* „tare”, *mugurji* = *muguri* „muguri”.

Consoanele labiale *p*, *b*, *m*, *f*, *v* posedă atît timbrul palatal cît și nepalatal, după ele putînd să urmeze fie vocalele *e*, *i*, fie vocalele *ă*, *î*:

p, *pe* = *pe* „pe”, *petelye* = *pet'el'e* „petele”, *topeštye* = *topešt'e* „topește”; *pene* = *pîndă* „pîndă”, *feptură* = *făptură* „făptură”, *szuperáte* = *supărată* „supărată”, *gyepertate* = *d'epărtatá* „depărtată”;

b, *binye* = *biîne* „bine”, *ferbintye* = *ferbint'e* „fierbinte”, *bcnatuluj* = *bănatului* „bănatului”, *betrine* = *bătrîndă* „bătrîndă”;

m, *vreme* = *vreme* „vreme”, *nu me da lumi* = *nu mă da lumi* „nu mă da lumii”, *minye* = *miîne* „mine”;

f, *fereštye* = *ferešt'e* „ferește”, *ferbintye* = *ferbint'e* „fierbinte”, *fepture* = *făptură* „făptură”, *fekut* = *făcut* „făcut”;

v, *vinye* = *viîne* „vine”, *vešzeliye* = *veseliye* „veselie”, *vegye* = *ved'e* „vede”, *ku kuvintu* = *cu cuvîntu* „cu cuvîntul”, *verat* = *vărat* „vărat”, *vezut* = *văzut* „văzut”.

În unele cazuri labialele *p* și *m* sînt alterate:

p, *szuszptyinurj* = *suspt'inur* „suspînuri”, *ptyike* = *pt'ică* „pică”, *ptyátre* = *pt'atră* „piatră”, *ptyér* = *pt'er* „pier”, *kimptyáne* = *cîmpt'ănă* „cîmpeană”;

m, *lumnyina* = *luminina* „lumina”, *mnyike* = *mnică* „mică”, *mnyinunye* = *mîninune* „minune”, *mnyije* = *mîiie* „mie”, *nyimnyike* = *îimnică* „nîmică”, *mnyerje* = *mîiere* „miere”, *Mnyo plekut* = *Mî-o plăcut* „Mi-a plăcut”.

Ocluzivele palatale *g*, *k*, s-au confundat în graiul textului de care ne ocupăm cu *d'* și *t'*: *Gyioku* = *d'ioku* „ghiocul”, *rotyje* = *rot'iie* „rochie”; *Uretye* = *uret'e* „ureche”, *vetye* = *vet'e* „veche”, *voltyi* = *vol'i* „ochi”, *zsenuuntyi* = *ženunt'i* „genunchi”.

Africata *č* și-a păstrat elementul ocluziv: *átsela* = *ačela* „acela”, *tsař* = *čas* „ceas”, *rétse* = *reče* „rece”, *tšine* = *čine* „eine”, *o Csáre* = *o čorá* „o cioară”. Fenomenul acesta este explicat la I. Pătruț tot ca o influență maghiară².

În schimb, africata *ğ* și-a pierdut elementul ocluziv confundîndu-se cu *j*: *zsem* = *žem* „jem”, *azzunzse* = *ažunže* „ajunge”, *szinzse* = *sînže* „sînge”, *plinzse* = *plînže* „plînge”.

Pe baza textului și a analizelor de mai sus putem formula cîteva concluzii de ordin fonologic cu privire la graiul în care s-a scris textul.

¹ I. Pătruț, *op. cit.*, p. 39.

² Idem, *ibidem*.

Sistemul vocalic al graiului cunoaște 8 foneme vocale. După consoanele palatale, (ă) și (î) se realizează ca (e), (i).

Dintre cei doi diftongi *ea* și *oa*, primul s-a redus la *a*, elementul lui palatal transmitându-se consoanei precedente, iar cel de-al doilea apare și neredus, dar și redus la vocala *o*. Prin urmare schema sistemului vocalic al graiului studiat este dreptunghiular :

o	a	(ă)
o	ă	e
u	î	i

Sistemul consonantic al textului de care ne ocupăm prezintă numai o singură corelație, corelația de timbru palatalizat-nepalatalizat (diezat-nediezat), lipsind corelația de rotunjire (bemolare). În corelația diezării intră numai opt perechi de consoane :

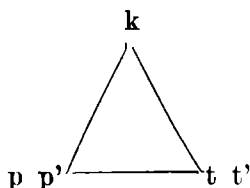
/p/ — /p'/,	/b/ — /b'/,	/m/ — /m'/.
/t/ — /t'/,	/d/ — /d'/,	/n/ — /n'/.
/l/ — /l'/,	/r/ — /r'/.	

Consoanele *s*, *z*, *t* au numai timbru dur, neavând pereche în seria consoanelor palatalizate, iar consoanele *ș*, *j*, *č*, *ğ*, *ï* au numai timbru palatal, lipsindu-le perechea din seria consoanelor nepalatalizate.

Cele două africte ale rominei comune *č* și *ğ*, au evoluat diferit : *č* și-a păstrat elementul oclusiv, în schimb *ğ* nu, devenind *j*.

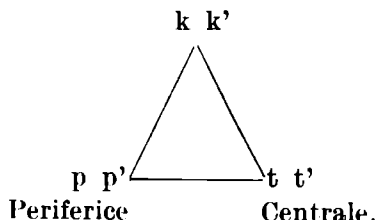
Oclusiva palatală /*k*/ s-a confundat cu /*t'*/

În urma acestor particularități triunghiul oclusivelor pe baza textului studiat are următorul aspect :

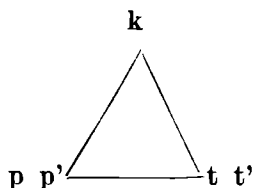
Acad. E. Petrovici, ocupîndu-se de depalatalizarea consoanelor înainte de *e* a arătat că, spre deosebire de limba cehă și maghiară, care „posedă patru oclusive surde : velara /*k*/, palatala /*t'*/, dentala /*t*/ și labiala /*p'*/”, în limba romînă schema sistemului oclusivelor e triunghiular :

Compacte

Difuze

Tot acolo¹ dsa a arătat, pe baza materialului din ALR, că „În urma fuziunii lui /k/ cu /t'/, triunghiul oclusivelor graiurilor românești de vest prezintă aspectul

Coincidența aceasta este încă o dovadă că textul studiat aici aparține graiurilor din centrul și vestul Transilvaniei.

К ВОПРОСУ О ФОНОЛОГИИ ДАКОРУМЫНСКИХ ГОВОРОВ ФОНЕТИЧЕСКИЕ И ФОНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕКСТА 1768 ГОДА

РЕЗЮМЕ

Автор констатирует, что начиная с 1950 года в изучении фонетической системы румынского языка открылся новый этап. По его мнению, возобновлению занятий фонологией в большой мере содействовали исследования акад. Э. Петровича, в которых по-новому освещается фонологическая система румынского языка. С теорией акад. Э. Петровича относительно соотношений согласных, а также системы гласных и согласных румынского языка согласились не все лингвисты. Автор считает, что источником разноречивых мнений является прежде всего то, что акад. Э. Петрович основывает свои выводы на данных, относящихся главным образом к говорам румынского языка, тогда как акад. Ал. Росетти, отвергающий его теорию, исходит почти исключительно из данных румынского литературного языка.

В дискуссиях, развернувшихся за последнее время вокруг фонологической системы румынского языка, принималась во внимание как синхронная, так и диахронная точка зрения. Так, было указано, что в процессе эволюции некоторые гласные передали свои отличительные черты предшествующим согласным и, таким образом, палатальная окраска согласных, обусловленная когда-то фонетическим контекстом, становится собственным фонологическим тембром согласных.

Автор считает, что желательно было бы знать, когда именно появились эти изменения, когда уже можно говорить о возникновении новой системы. Для этой цели следует использовать старые тексты. Поскольку

¹ E. Petrovici, „Depalatalizarea” consoanelor înainte de e în Muntenia, sud-estul Transilvaniei și în dialectul istroromân, în CL, V (1960), nr. 1-2, p. 18-19.

изучение фонетизма румынского языка до XIX в. на основании текстов, написанных кириллицей, встречается с целым рядом трудностей по причине большого числа букв, лучше всего обратиться к нескольким рукописям или печатным текстам, написанным латинскими буквами, хотя, из-за непоследовательности в обозначении звуков, и они не дают нам точных сведений. Все же они могут пополнить имеющиеся данные и содействовать уяснению вопроса о фонологической системе с точки зрения исторической перспективы.

Далее автор анализирует графику и фонологическую систему текста *Cîntece cîmpenești cu glasuri românești*, отпечатанного в Клуже в 1768 году, и приходит к следующим выводам.

Система гласных говора, на котором написан исследуемый текст, имеет 7 гласных фонем: *a, ă, e, i, î, o, u*. Из них средние гласные *ă* и *î* обозначены *e* и *i*, и когда они следуют за согласными с палатальным тембром, то реализуются как передние гласные, а после согласных без палатального элемента, как средние гласные. Из двух дифтонгов *ea* и *oa*, первый сократился до *a*, передав свой палатальный элемент предшествующей согласной, а второй появляется и как нередуцированный и как редуцированный до гласной *o*.

Система согласных исследуемого текста содержит лишь одно соотношение, а именно: палатализованный тембр — непалатализованный (дизованный — недизованный) при отсутствии соотношения округления согласных (бемоляция). В это соотношение входят лишь восемь пар согласных: *(p) — /p'/, /b/ — /b'/, /m/ — /m'/, /t/ — /t'/, /d/ — /d'/, /n/ — /n'/, /l/ — /l'/, /r/ — /r'/*. Согласные *s, z, t* обладают лишь твердым тембром, не имея пары в ряду палатализованных согласных, а согласные *ș, j, ț, ğ, î*, обладают лишь палатальным тембром, не имея пары в ряду непалатализованных согласных.

CONTRIBUTION À LA PHONOLOGIE DES PARLERS DACO-ROUMAINS

L'ASPECT PHONÉTIQUE ET PHONOLOGIQUE D'UN TEXTE DE 1768

RÉSUMÉ

L'auteur constate qu'à partir de 1950 une nouvelle étape fut ouverte dans l'étude du système phonématique du roumain. Il est d'avis que ce fut surtout l'écho produit par les études de l'académicien E. Petrovici, envisageant sous un jour nouveau le système phonologique du roumain, qui a réanimé les préoccupations pour la phonologie. La théorie de l'académicien E. Petrovici sur la corrélation des consonnes du roumain et sur le système vocalique et consonantique de cette langue n'a pas été acceptée par tous les linguistes. L'auteur considère que la source des divergences d'opinions réside dans le fait que l'académicien E. Petrovici opère surtout avec les parlers du roumain, tandis que l'académicien Al. Rosetti, partant

presque exclusivement de la langue littéraire, rejette la théorie de l'académicien E. Petrovici.

Les discussions qui ont eu pour objet le système phonologique du roumain ont tenu compte à la fois du point de vue synchronique et diachronique. Il a été montré qu'au cours de l'évolution, certaines voyelles ont transmis leurs traits distinctifs aux consonnes précédentes et, de la sorte, la teinte palatale des consonnes, conditionnée autrefois par le contexte phonétique, devient le timbre phonologique propre des consonnes.

L'auteur croit qu'il serait utile de connaître l'époque à laquelle se sont produits de tels changements, le moment à partir duquel on peut parler d'un nouveau système. A cette fin, il importe d'utiliser des textes anciens. Etant donné que l'emploi des caractères cyrilliques — en raison du grand nombre de lettres — rend difficile la connaissance du phonétisme du roumain jusqu'au XIXe siècle, il convient de faire appel aux quelques manuscrits ou textes imprimés en caractères latins, quoique les données qu'ils nous fournissent ne nous donnent pas toujours d'informations précises à cause de l'inconséquence de la notation. Il n'en demeure pas moins qu'ils peuvent compléter nos informations et contribuer par là à élucider le problème des systèmes phonologiques à travers la perspective historique.

L'auteur étudie la graphie et le système phonologique d'un texte imprimé à Cluj en 1768, *Cîntece cîmpenești cu glasuri românești*, et aboutit aux conclusions suivantes :

Le système vocalique du parler dans lequel a été écrit le texte étudié connaît 7 phonèmes vocaliques : *a*, *ă*, *e*, *i*, *î*, *o* et *u*. Les voyelles médiales *ă* et *î* sont marquées par *e* et *i*, étant réalisées après les consonnes à timbre palatal comme des voyelles antérieures et après les consonnes sans élément palatal comme des voyelles médiales. La diphtongue *ea* s'est réduite à *a*, son élément palatal s'étant transmis à la consonne précédente, tandis que la diphtongue *oa* est soit réduite à *o*, soit conservée telle quelle.

Le système consonantique du texte étudié présente une seule corrélation, la corrélation de timbre palatalisé-non palatalisé (diésé-non diésé), tandis que la corrélation d'arrondissement (de bémolisation) fait défaut. Cette corrélation ne comprend que huit paires de consonnes : /p/ — /p'/, /b/ — /b'/, /m/ — /m'/, /t/ — /t'/, /d/ — /d'/, /n/ — /n'/, /l/ — /l'/, /r/ — /r'/. Les consonnes *s*, *z*, *t* n'ont que le timbre dur, n'ayant pas de paires dans la série des consonnes palatalisées, et les consonnes *s*, *j*, *ć*, *ǵ*, *î* ont seulement le timbre palatal, n'ayant pas de paire dans la série des consonnes non palatalisées.

DISCUȚIILE REFERITOARE LA CĂILE DE DEZVOLTARE A LIMBII ROMÎNE LITERARE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

DE

D. MACREA

În cursul secolului al XIX-lea s-au produs adînci prefaceri în structura economică, socială, politică și culturală a țărilor romine. În acest secol s-a accentuat procesul de descompunere a relațiilor feudale și s-au dezvoltat intens relațiile de producție capitaliste. În condițiile acestor prefaceri, și determinate de ele, au avut loc: unirea Moldovei cu Țara Românească, formarea statului național român, înlăturarea stăpînirii otomane retrograde, independența națională, formarea culturii naționale moderne.

Dezvoltarea limbii romine literare a fost puternic influențată de aceste prefaceri structurale.

Trăsăturile generale ale dezvoltării ei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea sînt următoarele :

1. pătrunderea în vocabular a unui mare număr de neologisme latine și romanice, mai ales franceze, necesare exprimării noțiunilor vieții și culturii moderne și, paralel cu aceasta, eliminarea a numeroase elemente slavone, turcești și neogrecești, legate de vechea orînduire feudală;

2. impunerea în limba literară a normelor limbii vii a poporului și a tradiției create de limba literaturii religioase și a cronicilor, bazată pe limba populară;

3. preocuparea susținută pentru fixarea regulilor ortografice și pentru elaborarea *Gramaticii* și a *Dicționarului* limbii romine;

4. creșterea exigenței pentru unitatea limbii literare și pentru ridicarea continuă a nivelului ei artistic ¹.

¹ Vezi și Tudor Vianu, *Din problemele limbii romine literare în secolul al XIX-lea*, în „Limba română”, III (1954), nr. 4, p. 45—58.

Consolidarea acestor trăsături a fost însoțită de aprige lupte de opinii, care au început la sfârșitul secolului al XVIII-lea, prin Școala ardeleană, și au continuat în tot cursul secolului al XIX-lea.

Discuțiile în jurul căilor de dezvoltare a limbii române literare au antrenat pe toți oamenii de cultură ai epocii, încât chiar numai materialul bibliografic privitor la această problemă ar putea să umple mai multe volume.

În aceste discuții s-au găsit în luptă două tendințe opuse.

Prima este cea latinistă a Școlii ardeleni și a curentelor înrudite cu ea : italianismul lui Heliade Rădulescu în Muntenia, urmat în Moldova de Gheorghe Asachi, și purismul românesc al lui Aron Pumnul în Bucovina.

A doua tendință este cea a curentului istoric popular, inițiat de scriitorii grupați, la început, în jurul periodicelor „Dacia literară” (1840) și „Propășirea” (1844) și apoi în jurul „României literare” (1855).

Animați de dorința de libertate și unitate națională, de progres social și cultural, reprezentanții Școlii ardeleni au văzut în latinitatea limbii române o armă importantă pentru atingerea acestor obiective. De aceea ei au considerat că dezvoltarea limbii române trebuie să se realizeze prin revenirea la izvorul ei original latin : în ortografie, vocabular și gramatică.

Calea preconizată de latinisti pentru dezvoltarea limbii române era în contradicție cu viața istorică a limbii, cu evoluția ei firească. Între limba latină și cea română era o distanță în timp de aproape 1 500 de ani, în care latina populară s-a transformat, printr-un proces istoric, într-o altă limbă, cea română ; aceasta, deși și-a păstrat structura latină, avea numeroase elemente noi care-i dădeau o individualitate proprie. Revenirea românei la modelul original latin era o imposibilitate logică și istorică.

Limba preconizată de latinisti era livrescă și artificială, străină de popor ; ea ar fi devenit un obstacol în înțelegerea dintre români și în dezvoltarea culturii noastre moderne. Pentru însușirea ortografiei și a vocabularului propus de ei trebuia să cunoști neapărat limba latină, ceea ce, practic, era imposibil pentru întregul popor și chiar absurd.

Pe de altă parte, formarea unei terminologii moderne, exclusiv din latina clasică, nu mai era cu putință în secolul al XIX-lea, deoarece latina nu mai era atunci decât purtătoarea unei culturi a trecutului.

Din aceste cauze, calea de dezvoltare a limbii române propusă de latinisti n-a fost urmată nici de popor, nici de scriitori.

Înrudite cu latinismul sint, precum am menționat, italianismul lui Heliade Rădulescu și Gheorghe Asachi și purismul lui Aron Pumnul.

După o activitate fecundă, căreia i se datorește introducerea, în 1828, a metodei descriptive în gramatica limbii române și a principiului fonetic în scrierea ei, Heliade Rădulescu a susținut, după 1840, că pentru a putea exprima noțiunile culturii moderne, limba română trebuie să se adreseze limbii romanice celei mai apropiate de ea, și anume celei italiene. El a propus și a folosit, după această dată, un vocabular italianizant, nu

numai pentru noțiunile noi ale culturii, ci, ca și latinistii, și pentru noțiunile pentru care limba română avea în uzul ei termeni consacrați. Heliade Rădulescu scria, spre exemplu, *inocente* pentru „nevinovat”, *omnipotente* pentru „atotputernic”, *atentiv* pentru „atent”, *a ama*, pentru „a iubi”, *fiertate* pentru „mândrie”, *specol* pentru „oglinză” ș.a.

Încercarea făcută de Heliade Rădulescu a avut ca rezultat o limbă italiană în vocabular și ortografie și română în gramatică, o alcătuire hibridă, pe care n-o recunoșteau nici italienii, nici românii, ea fiind a lor.

Spre deosebire de latinisti și de Heliade Rădulescu, Aron Pumnul a fost un adept constant al ortografiei fonetice, dar în ce privește dezvoltarea limbii române el i-a preconizat un drum tot atât de nefiresc și de antiistoric ca și latinistii și Heliade Rădulescu. Aron Pumnul a încercat să creeze terminologia necesară culturii moderne aproape exclusiv din resursele latine ale limbii române. El propunea, spre exemplu, să spunem *limbămînt* pentru „lingvistică”, *cugetămînt* pentru „logică”, *scriemînt* pentru „ortografie” ș.a., formații după analogia cuvintelor moștenite din latină, ca *jurămînt*, *cuvînt*, *pămînt*, în care sufixul latin *-entum* s-a transformat în *-înt*.

În cazurile rare, cînd, după Aron Pumnul, trebuia să primim și neologisme, acestea urmau să fie adaptate sistemului de derivație romînesc. El propunea să rostim și să scriem *evenimînt*, *regulămînt*, *fundămînt*, după aceeași analogie de mai sus. Tot astfel, fiindcă sufixul latin *-tionem* s-a transformat în română în *-ciune*, el propunea forme neologice ca *năciune* pentru „națiune”, *formăciune*, *observăciune*, după analogia cuvintelor moștenite din latină, ca *rugăciune*, *îchinăciune* ș.a.

Procedeele analogiei a fost aplicat de Aron Pumnul pentru neologisme și în fonetică. El propunea forme neologice ca *leptură* pentru „lectură”, după analogia transformării în română a grupului latin *et* în *pt* (*noctem* > *noapte*, *lucta* > *luptă*), sau forme ca *Arune* pentru „Aron”, după analogia transformării lui *o* accentuat latin în poziție nazală în *u* (*montem* > *munte*, *frontem* > *frunte*).

Aron Pumnul a comis eroarea de a aplica în dezvoltarea limbii române moderne legi fonetice și de formare a cuvintelor care au funcționat într-o epocă de mult depășită în istoria ei. Legile fonetice și cele de formare a cuvintelor nu au un caracter permanent în istoria aceleiași limbi. Transformări ca cele ale sufixelor *-entum* și *-tionem* în *-înt* și *-ciune* sau ale grupului consonantic *et* în *pt*, a lui *o* accentuat în poziție nazală în *u* s-au produs în epoca de formare a limbii române și sînt procese de mult încheiate. Reforma propusă de Aron Pumnul avea deci un caracter retrograd, care dădea limbii un aspect vetust și greoi, într-o epocă în care ea era chemată să exprime cu precizie și simplitate noțiunile civilizației moderne. El nu și-a dat seama de marele rol al termenilor din științele moderne, care, prin caracterul lor internațional, întăresc comunitatea culturală a popoarelor. Purismul lui Aron Pumnul s-a bucurat de un oarecare prestigiu local, mai ales în Bucovina; el a devenit însă repede obiect de ironie generală.

Căile de dezvoltare a limbii romine literare propuse de latiniști, de Heliade Rădulescu și de Aron Pumnul au urmărit realizarea pe cale raționalistă a unității acesteia în toate provinciile românești, aflate atunci sub diferite stăpîniri străine.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea era răspîdită în Europa ideea perfectibilității limbilor prin intervenția activă a lingviștilor, ignorîndu-se evoluția lor istorică. Este caracteristică în această privință cererea adresată Convențiunii de abatele Grégoire de a fi suprimate prin lege toate celelalte dialecte franceze și de a fi impus dialectul parizian ca limbă oficială pentru întreaga țară. În Grecia, Corais (1748—1833) a reușit să elenizeze forțat limba greacă și de asemenea a reușit Kazinczy (1758—1831), în Ungaria, să maghiarizeze terminologia științifică.

Opoziția față de aceste curente lingvistice raționaliste și antiistorice a fost la noi foarte puternică din partea tuturor scriitorilor, care, ignorînd reformele propuse, au folosit în creația lor artistică limba vie a poporului și tradiția literară din secolele anterioare.

Lupta teoretică organizată împotriva reformelor lingvistice artificiale a fost începută și susținută cu vigoare de scriitorii care au format curentul istoric-popular al „Daciei literare”, „Propășirii” și „Romîniei literare”, curent care și-a menținut influența pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Din acest curent au făcut parte: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Alecu Russo, Nicolae Bălcescu, Grigore Alexandrescu, Ion Ghica. Ei au privit limba ca o creație istorică a poporului și au susținut că limba literară trebuie să se dezvolte pe baza limbii populare și a tradiției literare existente. Principalul obiectiv al grupării a fost „*ca romîinii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți*”, cum se preciza în prefața „Daciei literare”.

Această luptă pentru unitatea limbii și a literaturii era expresia pe plan lingvistic și literar a scopului politic al forțelor progresiste care luptau pentru libertate națională, pentru unirea politică a țărilor romine și pentru progres social, prin desființarea iobăgiei și prin împrumutarea țăranilor. El a fost crezul de luptă al generației revoluționare de la 1848, care a avut un puternic răsunset, deoarece corespundea aspirațiilor maselor populare la libertate, unire și cultură națională. Acest crez și-a găsit o expresie mai matură și un caracter mai combativ în „Romînia literară” din 1855. Deși durată apariției acesteia, din cauza reacțiunii interne sprijinită de dominația străină, a fost numai de un an, ca și a „Daciei literare” și a „Propășirii”, ea a avut un mare rol în lămurirea procesului de dezvoltare a limbii noastre literare moderne.

Teoreticianul cel mai reprezentativ al „Romîniei literare” a fost Alecu Russo, care într-o serie de articole, intitulate *Cugetări*, a combătut cu hotărîre ceea ce el numea „*pedantismul lingvistic*” al reformatorilor artificiali. El a arătat în mod just că latiniștii priveau lumea „*prin*

ochianul lumii vechi” și că „ei nu înțeleg că lumea merge înainte și nu se poate întoarce ... Cea mai înțeleaptă limbă, precizează Russo, este limba care ajută pe om a-și tălmăci gândul într-un chip ca toți ascultătorii să-l poată înțelege”¹. „Cuvîntul fie slav, fie turc, fie latin, ce se va romîni, are dreptul de împămîntenire și numai obșteasca frămîntare și nevoia poate să-i dea indigenatul, iar nu autoritatea fabricanților de sisteme”².

O literatură națională nu se poate dezvolta decît pe baza limbii vii a poporului. „Nenorocirea literaturii, scrie Alecu Russo, pedantă în condei, pedantă în forme, pedantă în idei, care îneacă și omoară în țările romîne dezvoltarea spiritului și a închipuirii, vine din pricina neștiinței limbii și a tradițiunilor părintești; literatura aceasta nu are răddcină, nici dă roadă”³.

Alecu Russo și-a rezumat astfel crezul în materie de limbă și de literatură: „Dacă este ca neamul romîn să aibă și el o limbă și o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanților și se va îndrepta la izvorul adevărat: tradițiile și obiceiurile pămîntului, unde sînt ascunse încă și formele și stilul; și de aș fi poet, aș culege mitologia romînd; de-aș fi istoric aș străbate prin toate bordeiele să descopăr o amintire sau o rugină de armă; de aș fi gramatic, aș căldători pe toate meleagurile romînești și aș culege limba”⁴.

Economistul agrar progresist Ion Ionescu de la Brad a criticat cu asprime în coloanele „Romîniei literare” confuziile create de August Treboniu Laurian prin latinizarea, în *Manualul de geografie* pentru clasa a III-a primară, a numelor de riuri și de localități. El propunea să se spună *Vasul* în loc de *Vaslui*, *Bahul* în loc de *Bahlui*, *Rapida* pentru *Bistrița*, *Sucida* pentru *Suceava*. Ion Ionescu de la Brad cerea acestor „dascăli de isnoviri lingvistice”⁵ să țină seama de numirile și de tradițiile poporului.

O poziție asemănătoare celei a lui Alecu Russo a avut-o, în cadrul curentului istoric popular, poetul Vasile Alecsandri. Pentru el, creațiile populare sînt „comori nesfîrșite de frumuseți originale care dovedesc geniul poporului”⁶. Vasile Alecsandri vorbește de „dascălul sdu poporul”. El a adunat cele mai frumoase poezii populare ale romînilor pe care le-a publicat în 1852 cu un răsunător succes. Acestea au fost traduse, după scurt timp, și în limba franceză.

Vasile Alecsandri a combătut cu hotărîre, ca și Alecu Russo, pe etimologiștii latinizanti și pe puriști. „Limba, scrie el, este tezaurul cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care merită să fie păstrat cu sfințenie de generațiile ce-l primesc. A te atinge fără respect de acest altar este o profanare; a

¹ Al. Russo, *Scrieri*, Ed. P. V. Haneș, 1908, p. 10-41.

² Al. Russo, Fragment postum, apărut în „Revista romîna”, III (1863), p. 355.

³ Al. Russo, *Scrieri*, Ed. P. V. Haneș, 1908, p. 35.

⁴ Idem, *ibidem*, p. 37.

⁵ „Romînia literară”, 1855, p. 303.

⁶ Vezi V. Alecsandri, *Opere complete*, 1875, p. 164. Vezi și I. Diaconescu, *Vasile Alecsandri și problemele limbii literare din vremea lui*, în „Analele Universității din București”, IX (1960), Filologie, nr. 18, p. 351-362.

cerca să-i schimbi forma sa originală spre a-i da o aparență străină este un act de pedantism și chiar de nebunie"¹.

În 1868, Vasile Alecsandri a publicat în „Convorbiri literare” un așa-numit *Dicționar grotesc* care cuprinde comentarii pe marginea a 36 de cuvinte și în care ironizează cu sarcasm terminația *-țiune* din cuvinte ca *situațiune, senzațiune*, de care se făcea abuz în publicistica și în parlamentul burghez al vremii. „*Bietul -ciune de pocită amintire a răposat; astfel va răposa și fiutorul -țiune, căci simțul estetic al românului nu-i dă dreptul la împămîntenire*”². *Dicționarul grotesc* respinge, cu aceeași ironie, neologismele ridicole care nu se încadrau în sistemul limbii, dar care erau folosite de unii pentru a da vorbirii lor un ton prețios și savant: *amoare* pentru „iubire”, *beleă* pentru „frumusețe”, *morb* pentru „boală” ș.a.

Împotriva stricătorilor de limbă, Vasile Alecsandri a luptat și prin creația lui artistică. Prin personajul Gălușcă din vodevilul *Rusaliile* ironizează pe latinști și pe purști, prin Iorgu de la Sadagura pe tinărul cosmopolit înstrăinat de popor, care nu mai vorbește limba țării, iar prin Coana Chirița, pe femeia incultă dar snobă, care folosește cuvinte și expresii pe care nu le înțelege, numai pentru a imita jargonul claselor suprapuse ale societății.

Lupta teoretică pentru dezvoltarea limbii literare dintre latinști, italianizanți și purști, pe de o parte, și reprezentanții curentului istoric popular, pe de alta, a fost însoțită, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de o intensă muncă de fixare a regulilor ortografice, a regulilor gramaticale și de elaborare a dicționarului limbii române.

Problemele elaborării acestor lucrări de bază ale lingvisticii române fiind numeroase și complexe, s-a impus cu necesitate întemeierea unei societăți de savanți care să se ocupe de realizarea lor. Această societate s-a înființat în 1866 sub numele de „Societatea Academică Română”, care, în 1879, s-a transformat în Academia Română.

Chiar în actul de întemeiere a Societății s-a prevăzut ca scop al ei:

- „a) de a determina ortografia limbii române;
- b) de a elabora gramatica limbii române;
- c) de a începe și realiza lucrarea *Dicționarului român*”³.

Discuțiile în legătură cu elaborarea acestor lucrări au absorbit o mare parte a preocupărilor lingviștilor și scriitorilor noștri din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Cea mai îndelung controversată a fost problema *ortografiei*.

Latinștii au militat intens pentru introducerea alfabetului latin

¹ „Convorbiri literare”, 1876, p. 187.

² V. Alecsandri, *Opere complete*, 1875, p. 533.

³ „Analele Societății Academice Române”, tom. 1, București, 1869, p. 3.

pentru ca limba română să-și recapete și prin scriere aspectul ei latin. În acest scop ei au inaugurat o ortografie etimologică latinistă care însemna o îndepărtare radicală de la scrierea chirilică fonetică cu o tradiție de patru secole atunci la noi. Cuvintele românești se scriau în ortografia etimologistă aproape ca cele latinești, fără să se țină seama de schimbările fonetice produse în limbă în curs de sute de ani. Ortografia etimologistă era astfel nu numai complicată și greu de însușit de popor, ci și o piedică în calea dezvoltării culturii.

Cu toate că latinistii au reușit să impună oficial, între 1809 și 1881, prin „Societatea Academică”, în care se aflau în majoritate, ortografia latinist-etimologistă, aceasta n-a fost adoptată decât în publicațiile „Societății Academice” și, parțial, în școli. Opoziția față de ortografia etimologistă a fost unanimă din partea scriitorilor, care au continuat să scrie fonetic, fără să țină seama de regulile etimologice.

Discuțiile în jurul ortografiei fonetice cu litere latine au fost și ele aprige și îndelungate, mai ales în legătură cu stabilirea semnelor corespunzătoare sunetelor caracteristice limbii române: *ă, î, ș, ț, che, chi, ghe, ghi, z*, a scrierii formelor de genitiv-dativ, a diftongilor *ea* și *oa* ș.a.

Între 1780 și 1881, deci în cursul unui secol, s-au propus și au circulat la noi 43 de sisteme ortografice, care oglindesc nu numai divergențele dintre etimologiști și fonetiști, ci și cele din cadrul fiecăruia dintre aceste curente în parte¹.

Un moment important în lupta împotriva etimologismului în ortografie l-a constituit lucrarea lui Titu Maiorescu *Despre scrierea limbii române*, apărută în 1866.

Ortografia lui Titu Maiorescu a constituit norma de scriere a revistei „Convorbiri literare” care, prin largă ei răspindire și prin colaborarea la ea a marilor noștri scriitori clasici: V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, I. Slavici, Duiliu Zamfirescu și alții, s-a impus în mare măsură în uzul general.

Etimologismul în ortografie este părăsit parțial de Academia Română prin reforma din 1880—1881, dată care marchează declinul oficial al latinismului. Noua ortografie a Academiei, deși cu urme de etimologism, a însemnat un progres real în scrierea fonetică a limbii române. Precizări importante ale regulilor ortografice în direcția fonetismului au fost aduse în 1895, 1904, 1932 și 1953.

Faptul că problema ortografiei românești a fost intens discutată timp de peste 150 de ani a avut ca rezultat că ea este astăzi, în special în urma îmbunătățirilor aduse în 1953, una din cele mai științifice ortografii care a reușit să îmbine criteriul fonetic cu cel silabic și cu cel morfologic.

A doua lucrare importantă, *Dicționarul limbii române*, a provocat discuții tot atât de aprinse ca și ortografia.

În elaborarea lui s-au ciocnit puternic în secolul trecut curentul latinist și cel istoric-popular.

„Societatea Academică Română” a dat la iveală, în anii 1873—1876, un dicționar, în trei volume, elaborat de latinistii August Treboniu Laurian

¹ D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, Ed. științifică, 1961, p. 100—121.

și I. C. Massim, în colaborare cu Iosif Iiodoș și Gheorghe Barițiu. În primele două volume autorii au cuprins cuvintele românești moștenite din latină, relatinizate de ei pînă la nerecunoaștere, și un număr de mai bine de trei ori mai mare decît acestea, luate din dicționarele latine pentru ca ele să facă în viitor parte din vocabularul uzual românesc. Iată cîteva exemple de cuvinte propuse de ei: *agru* pentru „ogor”, *alleviare* pentru „a ușura”, *audacia* pentru „îndrăzneală”, *bubulare* pentru „a striga”, *subitanu* pentru „neșteptat”, *sublatere* pentru „alunecare” ș.a. În volumul al treilea sînt cuprinse cuvintele de alte origini decît latină, care, după cum precizau autorii în *Prefațiune*, „nu se cade să aibă loc într-un dicționar românesc” și care urmau să fie îndepărtate din uz. Printre acestea se găsesc cuvinte românești din cele mai uzuale, unele chiar de origine latină, a căror etimologie autorii nu o cunoșteau.

Acest dicționar a fost o operă născută moartă, pe care nu a consultat-o nimeni decît cu titlul de curiozitate.

În cursul elaborării lui, și mult timp după aceea, au avut loc discuții aprinse în cultura românească asupra caracterului și rolului dicționarului limbii romîne.

Din mulțimea de păreri expuse în aceste discuții, vom menționa pe cea a lui Alexandru Odobescu care este cea mai caracteristică. El a luat atitudine hotărîtă, în cadrul „Societății Academice”, împotriva dicționarului elaborat de latiniști, arătînd că lucrarea acestora înfățișează „nu atît limba astfel precum ea se află azi scrisă și vorbită de către națiunea romîndă, ci astfel precum se pare domnilor membri ai comisiunii că ea ar trebui să devină”¹. „Nu este în dreptul lexicografilor, precizează el, de a modifica pînă într-acest punct o limbă, de a introduce într-însa un așa îmbelșugat material de-al lor propriu și de a lepăda din ea așa multe forme și terminațiuni înrădăcinate în limbă”².

Alexandru Odobescu este cel dintîi care a popularizat în cultura romînă concepția lexicografică a lui E. Littré, susținînd că un dicționar care se adresează maselor trebuie să cuprindă în primul rînd „uzul contemporan”.

După discuțiile aprinse provocate de dicționarul latiniștilor, tipul de dicționar care a fost adoptat de Academia Romînă a fost cel al lui E. Littré. Prima încercare de realizare a lui după această concepție a făcut-o B. P. Hasdeu. Voind să cuprindă întregul vocabular al limbii romine din toate timpurile, literar ca și regional, excluzînd însă neologismele, B. P. Hasdeu n-a putut termina din *Etymologicum Magnum Romaniae*, cum și-a intitulat el lucrarea, decît litera A și litera B pînă la cuvîntul *bărbat*.

Încercările ulterioare de elaborare a dicționarului, făcute în cadrul Academiei Romîne, au mers pe aceeași linie concepută de Hasdeu, pe care au urmat-o mai întîi Al. Philippide și apoi Sextil Pușcariu, fără să reușească nici aceștia să termine lucrarea.

¹ Al. Odobescu, *Opere complete*, vol. II, București, 1908, p. 125.

² Idem, *ibidem*, p. 132.

Dicționare științifice și practice au reușit să alcătuiască, în afara Academiei, A. de Cihac : *Dictionnaire d'étymologie daco-romane* (1871—1879), H. Tiktin : *Dicționar român-german istorie și etimologie* (1894—1924), Lazăr Șăineanu : *Dicționarul universal al limbii române* (1896) și I. A. Candrea : *Dicționarul enciclopedic ilustrat* (1931).

Dintre acestea, cel al lui Lazăr Șăineanu și cel al lui I. A. Candrea s-au bucurat de o largă popularitate, deoarece prin mulțimea neologismelor pe care le cuprind și pe care celelalte dicționare le-au neglijat, ele au reflectat starea vie a limbii din timpul elaborării lor. Astfel, dicționarul lui Lazăr Șăineanu a avut, până în 1940, nouă ediții.

Între 1955 și 1958 au fost realizate, în cadrul Academiei R.P.R., *Dicționarul limbii române literare contemporane* (în patru volume) și *Dicționarul limbii române moderne* (un volum) ilustrat și etimologic. În ultimii patru ani a fost reluată de Academia R.P.R. și continuarea, pe baze noi, a vechiului dicționar, începând de la litera M, unde se oprește partea lucrată sub conducerea lui Sextil Pușcariu.

Elaborarea celei de-a treia lucrări de bază, *Gramatica limbii române*, a fost de asemenea îndelung discutată, în acest domeniu înfruntându-se principiul etimologist latinizant și cel descriptiv-normativ.

Latiniștii au realizat, prin Timotei Cipariu, *Gramatica limbii române*, în două volume (1869—1877), ale cărei principii etimologice au făcut-o inutilizabilă. Cea mai remarcabilă gramatică a limbii române din secolul trecut, alcătuită pe baza principiului științific descriptiv, a fost cea a lui H. Tiktin, apărută în 1889 (ediția a III-a în 1945), a cărei prefață exprimă cu limpezime concepția lui teoretică în această materie : „menținerea credincioasă a uzului consfințit prin tradiția literară, restabilirea formelor literare mai vechi acolo unde ele se arată alterate de gramaticii și literații moderni în mod arbitrar și gratuit, în sfârșit recomandarea uzului muntenească în toate cazurile unde acesta nu stă în contradicție cu tradiția”.

După *Gramatica* lui H. Tiktin, s-au elaborat numeroase lucrări de gramatică a limbii române de valoare inegală, dar realizarea ei completă și la nivelul lingvisticii moderne a putut fi făcută abia în zilele noastre prin *Gramatica limbii române*, în două volume, apărute în 1954, elaborată de Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R. și prin ediția prescurtată și revizuită a acestei lucrări, apărută în 1956 sub titlul *Limba română*, elaborată de același institut.

În ultimul sfert al secolului trecut, latinismul, italianismul și purismul își pierduseră cu totul prestigiul în lingvistică, prin victoria concepției istorice reprezentată de B. P. Hasdeu, Al. Lambrior, Lazăr Șăineanu, M. Gaster, H. Tiktin și Al. Philippide, iar limba literară își urma calea de dezvoltare firească preconizată de curentul istoric popular. Ortografia făcuse progrese importante în direcția fonetismului, se impusese concepția dicționarului explicativ și istoric și a gramaticii descriptiv-normative.

Discuțiile despre limba literară au acum un conținut nou, corespunzător nivelului de dezvoltare a limbii și culturii românești.

Care sînt problemele principale discutate în legătură cu limba literară în această perioadă?

În dezvoltarea limbii romîne din secolul al XIX-lea apăruse masiv un element nou : neologismul latin și romanice. Prin contactul activ și multi-lateral cu occidentul, mai ales cu Franța, prin comerț, industrie, învățămînt, presă și viața politică, au pătruns în limba romînă un mare număr de neologisme latine și romanice, strîns legate de asimilarea noțiunilor vieții moderne. Ele deveniseră atît de indispensabile încît erau folosite chiar de către scriitorii care apărau caracterul istoric și popular al limbii. Astfel Mihail Eminescu, în poezia sa, folosește neologisme romanice în proporție de numai 15,93 % (12 % franceze, 3,41 % latine literare și 0,52 % italiene), fiindcă aceasta nu reclama mai multe. Dar în proza sa politică ele se găseseră în abundență, deoarece exprimau noțiunile noi ale culturii.

Numărul mare al neologismelor romanice intrate în uzul literar curent în cursul secolului al XIX-lea și în primele două decenii ale secolului al XX-lea se oglindește în statistica pe care am întocmit-o pe baza dicționarului lui I. A. Candrea apărut în 1931. În acest dicționar, neologismele de origine franceză reprezintă 29,69 %, cele latine literare 2,62 %, deci un total de 32,31 % neologisme romanice și latine. Ritmul de creștere al neologismelor a continuat de atunci încoace, astfel că în *Dicționarul limbii romîne moderne*, apărut în 1958, neologismele franceze reprezintă 38,42 %, cele latine literare 2,39 %, iar cele italiene 1,72 %, deci un total de 42,53 % neologisme romanice și latine. Ele formează, după ambele dicționare, cel mai mare grup de cuvinte din structura vocabularului limbii romîne moderne.

Dar graba cu care au fost însușite în secolul al XIX-lea noțiunile culturii moderne nu a fost totdeauna însoțită de grija corespunzătoare pentru forma cuvintelor noi și nici pentru exprimarea corectă și frumoasă. Lipsa de control gramatical și stilistic, retorismul, bombasticismul și fluctuațiile în întrebuintarea terminologiei noi au caracterizat o mare parte a publicisticii politice, științifice, ca și literare, a epocii.

Scriitorii și oamenii de cultură au luat atitudine față de această situație, deoarece limba trebuia să-și păstreze principalele ei trăsături de claritate și înțelegere pentru a se putea comunica cu ușurință ideile și noțiunile cele mai avansate din punct de vedere științific și cultural.

Între nivelul înalt al limbii literaturii artistice a epocii și cel al literaturii politice, și științifice de diverse genuri, se produsese un contrast creat de neologisme și de stilul neîngrijit al acestora din urmă.

Literatura artistică depășise de mult faza în care Heliade Rădulescu îndemna tineretul : „*Scrieți băieți, scrieți, numai să fie scris* !” Ea avea acum o tradiție care ridica exigențe mari pentru forma exprimării, pentru calitățile artistice ale limbii.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea au trăit și au scris marii clasici ai literaturii romîne. Pe lângă Grigore Alexandrescu, Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Ion Ghica, Alexandru Odobescu, care se impuseseră de mai înainte, în ultimele trei decenii ale secolului și-au relevat marea lor forță de creație artistică Mihail Eminescu, Ion Creangă, Ioan Slavici, Ion Luca Caragiale, Barbu Ștefănescu Delavrancea, George Coșbuc, Al. Vlahuță, Duiliu Zamfirescu. Aceștia au ridicat limba li-

terară la un înalt nivel artistic, care, pe plan național, poate fi asemănat cu cel dat limbii franceze de marii scriitori clasici din secolul al XVII-lea.

Ca și predecesorii lor, ei au luat parte activă la clarificarea teoretică a problemelor limbii române literare din noua ei etapă de dezvoltare.

Începutul operei de cultivare critică a limbii române literare, în sensul apărării caracterului ei popular și al grijii pentru forma estetică a exprimării, l-a făcut criticul literar Titu Maiorescu. El a avut o poziție reacționară în politică, estetizantă în critica literară și idealistă în filozofie, dar în problemele limbii române din timpul său a avut, în mare parte, o concepție justă. Titu Maiorescu a dus o campanie viguroasă împotriva celor care, prin felul lor de a scrie, sub influențe străine, deformau caracterul național al limbii. Modelul acestei deformări l-a găsit în primul rând în ziarele românești care apăreau atunci în Transilvania, a căror limbă era puternic influențată de latinisti și de limbile germană și maghiară. Împotriva limbii folosite de aceste ziare, Titu Maiorescu a scris un studiu amplu intitulat *Limba ziarelor din Austria*, în care spune, printre altele: „*Prin formarea noilor expresii și prin construcțiunea lor sintactică, compatrioții noștri de peste Carpați introduc zilnic în limba română o denaturare a spiritului propriu național, care, în întinderea ei de astăzi, a devenit primejdioasă cu atât mai mult cu cât cei care au cauzat-o și cei ce o continuă nu par a avea conștiința răului, ci răspîndesc încrederea de a fi cei mai buni stilisti ai literaturii române*”¹. Titu Maiorescu arată în continuare că metodele de stricare a limbii nu sînt izolate și întîmplătoare, ci au un caracter regulat, deoarece se folosesc mereu expresii traduse mecanic din alte limbi, un stil greoi, antiromănesc „și mai înainte de toate o monstruoasă germanizare în expresie”². El a combătut cu hotărîre ușurința cu care se construiau cuvinte artificiale, precum și tendința de schimbare a topicii după cea germană. Subliniind importanța felului de a scrie al ziarelor, Titu Maiorescu a arătat că ele au o mare răspundere „în misiunea ce și-au ales-o de a fi conducătoare ale poporului pe calea progresului național”³.

După critica felului de a scrie al ziarelor din Transilvania, Titu Maiorescu a început critica felului de a scrie al periodicelor din București, criticînd cu asprime și ironie folosirea nepotrivită a expresiilor, pleonasmul, bombasticismul și pedantismul, pe care le-a calificat cu o denumire rămasă clasică pînă astăzi: „beție de cuvinte”.

În ceea ce privește neologismele, Titu Maiorescu le-a acceptat cu o rezervă explicabilă într-o epocă în care acestea intrau în limba română cu mare impetuositate. „*Neologismele, serie el, au dus la îmbolnăvirea literară la noi*”⁴. Sub pretextul luptei contra slavonismelor se îndepărtau din limbă cuvinte înrădăcinate „și se întrebuintează fără nici o critică cuvinte noi, latine și franceze chiar acolo unde avem pe ale noastre de origine latină”⁵. Orice limbă, precizează Titu Maiorescu, este amestecată: cea latină este plină de cuvinte grecești, cea franceză de cuvinte germane,

¹ Titu Maiorescu, *Critice*, I, 1908, p. 113.

² Idem, *ibidem*.

³ Idem, *ibidem*.

⁴ Idem, *ibidem*, p. 217.

⁵ Idem, *ibidem*.

cea spaniolă de cuvinte arabe, cea engleză de cuvinte franceze. „*Depărtarea tuturor cuvintelor slave, scrie el, este o utopie și înlocuirea lor prin cuvinte latine sau franceze o îngreuiere a limbii, cu atât mai primejdioasă cu cât înstrăinează poporul de mișcarea literară*”¹. Fiindcă îl avem în limbă pe binecuvântare, Titu Maiorescu îl respinge pe *benedicțiune*, și tot astfel îl respinge pe *donuri*, fiindcă îl avem pe *daruri*, pe *circumstanță*, fiindcă îl avem pe *împrejurare*². Dezvoltarea sinonimicii în limba română nu i-a dat însă dreptate, în toate cazurile, lui Maiorescu. Dacă într-o limbă, pe lângă cuvântul existent, se mai introduce un sinonim, aceasta nu face decât să-i mărească expresivitatea și preciziunea în nuanțe. Marea putere de expresivitate a limbii române, oglindită în literatura artistică și științifică din secolul trecut și de astăzi, se datorește și bogăției ei sinonimii în care neologismele au un rol pozitiv.

O poziție hotărâtă împotriva neologismelor a luat-o lingvistul Al. Lambrior. El le admite principial în diferitele domenii de științe, dar le exclude cu totul din literatura artistică. Pentru el, limba română literară ajunsese în secolul al XVIII-lea deplin formată, ea putând „*sluji ca pilduire acelor care vor să mai vorbească și să scrie limba românească și nu ținesc la dărdăpănarea ei desăvârșită, fără nici un temei poreclită propășire*”³. Absorbit în preocupări de istorie a limbii și admirator al scrisului din textele vechi românești, care se descopereau atunci, Al. Lambrior reprezintă o atitudine retrogradă în problema neologismelor. Limba secolului al XVIII-lea, deși scrisă de Ioan Neculce, Dimitrie Cantemir, Stolnicul Constantin Cantacuzino, Radu Popescu, frații Greceanu, era prea săracă pentru a putea exprima, chiar numai în literatura artistică, bogăția vieții și culturii moderne.

Pătrunderea excesivă a neologismelor și imitațiile frazeologice după franceză, care dăduseră un aspect de jargon limbii de conversație a moșierimii și burgheziei românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea, a produs o reacțiune a cercurilor largi ale opiniei publice. O expresie demnă de menționat a acesteia a avut loc cu prilejul unei conferințe ținută la 1891 de către cunoscutul istoric al Bucureștiului, Gh. Ionescu-Gion. El a arătat că neologismele din franceză și expresiile franceze, traduse sau folosite direct, abundau în limbajul societății culte a timpului, în parlament, justiție, armată. Pornind de la această constatare, în mare parte justă, Ionescu-Gion a adoptat însă o poziție extremistă cu caracter naționalist retrograd, afirmind că „*pentru a vorbi ori a scrie orice pe românește, nu vom mai avea trebuință să mai alergăm nici la zburdalnică franceză, nici la limbile altor neamuri*”⁴.

Această teză exclusivistă a provocat un proces de lămurire a problemei neologismelor, la care au luat parte lingviștii B. P. Hasdeu și Lazăr Șăineanu, scriitorul Al. Odobescu, istoricul A. D. Xenopol și publicistul transilvănean Al. Ciureu.

¹ Titu Maiorescu, *Critice*, I, 1908, p. 218.

² Titu Maiorescu, *Neologismele*, în *Critice*, II, București, 1908, p. 169.

³ Al. Lambrior, *Limba română veche și nouă*, în „Convorbiri literare”, VII (1873), nr. 9, 1 dec., p. 328.

⁴ Gh. Ionescu-Gion, *Cum vorbim*, Ed. Petre V. Haneș, 1935, p. 66.

Toți aceștia s-au pronunțat împotriva exagerărilor care se făceau cu franțuzismele, dar și împotriva exclusivismului lui Ionescu-Gion.

După B. P. Hasdeu, neologismele fac parte din procesul natural al dezvoltării limbii. Limba română, arată el, are, ca orice organism viu, o structură stabilă care o individualizează de alte limbi și molecule care se reinnoiesc mereu. Moleculele sînt cuvintele care apar și dispar neîncetat, pe cînd structura organismului persistă. „*Slavismele, turcismele, grecismele de altă dată, franțuzismele de astăzi, dacă pătrund*, serie B. P. Hasdeu, *pe o cale organică, nu numai că nu pot aduce cît de mic rău limbii românești, dar încă dimpotrivă frămîntă în ea mișcarea vieții*”¹.

Lazăr Șăineanu este de acord cu fostul său profesor, B. P. Hasdeu, că împrumuturile de cuvinte străine sînt supuse unui proces de selecție firească în care unele se elimină cu timpul, iar altele devin parte integrantă a vocabularului național. Cum se face această selecție? „*Iată ce nu poate nimeni prevedea*, precizează Șăineanu, *și mai puțin încă decretă*”². Dacă neologismele se generalizează și cîștigă un sens propriu, alături de sinonimele mai vechi, nu însemnează că limba devine mai puțin românească, deoarece aspectul unei limbi, fizionomia ei particulară n-o hotărăște vocabularul, ci sintaxa ei. Izolarea îndărătnică și refuzul de a mai primi neologisme, cum pretindea Ionescu-Gion, sînt respinse de Șăineanu, care arată că „*înăvutirea limbii unui popor merge paralel cu progresele civilizațiunii sale. Precum cultura noastră materială și intelectuală se folosește continuu de achizițiunile făcute de alte neamuri, tot astfel limba își lărgește mereu și ourecum de la sine sfera vocabularului său*”³.

Pentru Al. I. Odobescu, nu introducerea de cuvinte străine este un pericol pentru o limbă, ci construcțiile sintactice străine. Important este „*să cugetăm românește cînd scriem și cînd vorbim. Întocmirea frazelor să se facă în mintea noastră după logica limbii pămîntene, iar nu după sintaxe străine ca cea franceză, ori germană, ori latină, ori ungurească*”⁴.

Istoricul A. D. Xenopol subliniază cu tărie că nu este împotriva limbii franceze ca organ de cultură, deoarece, arată el, „*prin ea a pătruns în mintea noastră principiile și ideile civilizatoare*”, dar pătrunderea prea adîncă a franțuzismelor în țesătura limbii române înseamnă schimonosirea individualității ei⁵.

Publicistul A. Ciureu susține că neologismele erau inevitabile în etapa de dezvoltare de atunci a limbii române. „*Nu e român, fie el cît de iscusit în cunoștința limbii române*, serie Al. Ciureu, *care să poată vorbi sau scrie orice pe românește, fără a se ajuta și de cuvinte luate din limbile străine*”⁶.

O acțiune practică de cultivare a limbii române și de folosire corectă a neologismelor a fost dusă, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, de revista socialistă „Contemporanul”, apărută între anii 1881–1891. În rubrica

¹ Gh. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 72.

² Idem, *ibidem*, p. 84.

³ Idem, *ibidem*, p. 87.

⁴ Idem, *ibidem*, p. 76.

⁵ Idem, *ibidem*, p. 76.

⁶ Idem, *ibidem*, p. 91.

Monstruozițdi literare și științifice, „Contemporanul” a publicat aproape în fiecare număr critici la adresa erorilor științifice și de limbă din publicațiile periodice, din cărți și mai ales din manualele școlare, „căci, preciza revista, dacă acestea vor fi rele nu putem aștepta nimic nici de la generația nouă”¹.

În acțiunea de combatere a deformărilor limbii și de ridicare continuă a nivelului ei literar, cea mai importantă contribuție au adus-o, în a doua jumătate a secolului trecut, marii scriitori ai acestei epoci. Părerile lor despre limba literară sînt teoretizări ale propriului lor fel de a serie, generalizări ale experienței lor artistice. Ei au fost observatori atenți ai limbii și totodată îndrumători ai dezvoltării ei spre o cît mai mare precizie, limpezime, bogăție de nuanțe și colorit, pe care resursele limbii le permiteau acum pe deplin. Părerile lor sînt prețioase mărturii asupra rolului conștient pe care l-au avut în ridicarea nivelului artistic al limbii romîne literare. Ei n-au invocat teorii savante, ci exemplul literaturii populare, tradiția literaturii noastre culte și modelul literaturilor clasice străine.

Dintre părerile pe care aproape toți scriitorii noștri de seamă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea le-au formulat asupra dezvoltării limbii romîne literare, vom menționa doar cîteva, în care se poate vedea înțelegerea lor deplină pentru căile pe care ea trebuie să se dezvolte și a răspunderii mari pe care o simțeau în această privință.

Vom cita în primul rînd părerile lui Mihail Eminescu, a cărui operă poetică a însemnat o contribuție hotărîtoare la perfecționarea limbii noastre artistice.

Atent la toate manifestările sociale și culturale ale timpului său, Eminescu a urmărit felul cum era folosită limba în presă, teatru și literatură, și a făcut observații de un mare interes științific. Aceste observații sînt risipite în diferite articole de ziar și în numeroasele sale manuscrise. Ele se referă la toate aspectele limbii romîne : fonetică, ortografie, gramatică, vocabular.

Mihail Eminescu a subliniat încă din tinerețe marea importanță a limbii în creația culturală. „*Măsura civilizațiunii unui popor, serie el, este astăzi o limbă sonoră și aptă a exprima prin sunete notiuni, prin șir și accent logic cugete, prin accent etic sentimente*”².

Limba ziarelor din timpul său este numită de Eminescu „limbă păsărească”, fiindcă era cosmopolită și neîngrijită. Folosirea abuzivă și adesea greșită a neologismelor l-a preocupat pe Eminescu și în știință și tehnică. „*Dacă deschidem ziare de științe naturale, de medicină, de ce-o fi, scrie el, ne ia ochii lipsa de respect pentru limbă, primirea de termeni străini fără trebuință, ci numai din lenea de a căuta echivalentul românesc*”³.

Poezia *Epigonii* invocă tradiția limbii literare creată de Dimitrie Cantemir, poeții Văcărești, B. P. Mumuleanu, D. Țichindeal, Grigore

¹ „Contemporanul”, I (1881), nr. 1, p. 1.

² „Federațiunea” din 22 aprilie 1870.

³ „Timpul” din 8 mai 1880.

Alexandrescu, Costache Negruzzi, V. Alecsandri, care au făcut-o „*dulce ca un fagure de micre*”, în contrast cu felul neîngrijit de a serie al unora dintre contemporanii poetului.

Iată citeva formulări teoretice ale lui Eminescu despre caracterul limbii literare: „*Norma limbii scrise, precizează el, trebuie să fie cea care există obiectiv și în realitate în gura poporului de jos și a societății mai fine, iar nu fantaziile mai mult sau mai puțin ingenioase ale filologilor noștri. Așadar, adică, iar nu arbitraritate subiectivă. În acest proces de a stabili o normă pentru limba scrisă trebuie luate în considerare și acele influențe istorice care au rezistat tendinței de expulziune și s-au conservat în limba vie. Limba noastră, cum ea există obiectiv, toată lumea o va recunoaște de frumoasă și dulce*”¹. Iar în altă parte, el arată că limba literară care este cea „*a cronicarilor și a legendelor e pe alocurea de o rară frumusețe. Multe tețe și bisericicești și laice au un ritm atât de sonor în înșirarea cuvintelor încât este peste putință ca frumusețea stilului lor să se atribuie întâmplării și nu talentului scriitorului și dezvoltării limbii*”².

Aprecierile lui Eminescu asupra limbii literare sînt rezultate ale cunoștințelor lui vaste în domeniul teoriei limbii, însușite la universitățile din Viena și Berlin, a cunoașterii minuțioase a tuturor graiurilor ținuturilor românești pe care le-a străbătut ca tinăr, a lecturilor pasionate din cronici și folclor, a grijii cu care își redacta manuscrisele. Prietenul său Ioan Slavici scrie că Eminescu prețuia cuvîntul „*după valoarea ce i-o dă întrebuințarea. Era cuprins de o vie bucurie cînd putea să dezgroape o vorbă, adică să introducă în limba literară o vorbă răspîndită în popor de care alți scriitori nu se folosiser, fie chiar și un provincialism, și era neobosit scrutaător al limbii vorbite*”³.

Marele dramaturg și nuvelist Ion Luca Caragiale a adus de asemenea o importantă contribuție la prefacerea artistică a limbii literare și la apărarea ei de exagerări, retorism și pedantism, care, după el, sînt cele mai mari defecte ale artei literare. În galeria personajelor lui Caragiale se găsește ridiculizat, între alții, profesorul latinizant de modă veche, Marius Chicoș Rostogan, venit din Transilvania la București să educe „*jenerațiile june că-s fără instrucțiune și educațiune*”⁴. Limba și pronunțarea acestui personaj sînt atât de ridicole încît constituie, prin ele însele, o satiră la adresa celor care stricau conștient limba din rațiuni teoretice. Cei care vorbeau neglijent, fanfaronii, retorii demagogi ai vremii și ignoranții pretențioși, ca Farfuridi, Cațavencu, Conu Leonida, Rică Venturiano și alții, sînt caracterizați prin limba pe care o foloseau. Caragiale a militat, prin arta lui literară, pentru o limbă adecvată cit mai perfect conținutului exprimat. „*Dacă expresiunea formată, scrie el, nu poate îmbrăca potrivit intențiunea, opera este un monstru neviabil; expresia se topește în vînt, ea nu însemnează nimic; fiindcă ea nu este scopul, ea este mijlocul, și ca atare, în cazul acesta, ea nu poate servi la nimic.*

¹ Mihail Eminescu, *Scrieri*, p. 21, apud Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă și stil*, Societatea de științe istorice și filologice, București, 1957, p. 142.

² „*Timpul*” din 21 noiembrie 1881.

³ I. Slavici, *Amintiri*, București, 1921, apud Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 152.

⁴ I. L. Caragiale, *Opere*, ediția Șerban Cioculescu, vol. I, p. 98.

Așadar : potrivirea organelor cu viața în natură, potrivirea expresiunii cu intenția în artă"¹.

Poetul George Coșbuc, care a fost și un îndrumător în problemele literare, scrie următoarele despre îmbogățirea limbii literare : „Să căutăm mijloacele de dezvoltare ale limbii, să căutăm mijloacele în limbile surori, în dialectele noastre, în graiurile locale, în cărți; să studiem toate manifestările psihologice ale poporului, să exploatăm poezia și basmele poporului, să citim cu luare aminte scrierile celor ce au încercat după puteri și după vremuri să studieze toate aceste lucruri”².

Ultimul scriitor clasic din secolul trecut ale cărui păreri despre limba literară le vom cita este Barbu Ștefănescu Delavrancea.

Scriitor cu convingeri democratice, Barbu Ștefănescu Delavrancea a relevat în numeroase rânduri valoarea estetică, socială și națională a poeziei noastre populare. El era convins că „renașterea literară pornește de la popor, de la națiune, care povestește și cîntă de atîtea veacuri, fără a-i sîi izvorul nesecat de frumusețe eternă”³. „Limba, după Delavrancea, este opera maselor, a sărăcimii, a poporului, nu a cutărei clase bogate și a cutărui grup de învățați”⁴. El consideră că pentru o realizare artistică desăvîrșită este necesară valorificarea resurselor vorbirii populare : „unde dar va trebui să caute poetul sau scriitorul izvorul inspirațiunii sale? Țăranul trebuie să fie adevăratul nostru dascăl și în școala sa s-ar cădea să meargă să învețe toți aceia care ar dori să scrie potrivit în geniul limbii noastre. Așa au făcut eminenții noștri scriitori, un Bălcescu, un Odobescu, un Hasdeu; de acolo s-a inspirat un Eminescu”⁵.

Precum se poate constata, părerile despre limba literară și despre căile ei de dezvoltare sînt în esență aceleași la toți scriitorii clasici romîni din secolul al XIX-lea. Temeiul limbii literare este pentru ei limba vie a poporului și tradiția literară a secolelor anterioare, la care se adaugă, mărturisit sau nu, modelul literaturii și limbii franceze, prezent nu numai în vocabular, ci și în preciziunea, claritatea și frumusețea exprimării din creația lor.

Discutarea problemelor limbii literare de către scriitori se impunea de la sine, deoarece limba este, după expresia lui Maxim Gorki „materia primă a literaturii”, prelucrarea ei artistică ridicînd pentru scriitori numeroase probleme teoretice și practice. Părerile scriitorilor citați mai sus sînt valabile și astăzi, iar limba în care au scris ei este cea pe care o folosesc scriitorii romîni contemporani, cu desăvîrșirea pe care i-au dat-o în acest

¹ I. L. Caragiale, *Opere*, ediția Șerban Cioculescu, vol. III, 1938, p. 107.

² Academia R.P.R., manuscrise, mapa VII, apud Gh. Bulgăr, *Scriitorii romîni despre limbă și stil*, Societatea de științe istorice și filologice, București, 1957, p. 78.

³ „Voința națională”, 1895, nr. 3072; vezi și Al. Niculescu, *Părerile lui B. Șt. Delavrancea despre limbă și stil*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VI (1955), p. 83—108.

⁴ Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Lumină tuturor*, 1895, p. 46.

⁵ „Lupta literară” I, nr. 1, p. 11.

secol mari artiști ai cuvintului, ca Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, George Călinescu și Mihai Beniuc, pentru a nu aminti decît cele mai înalte culmi ale literaturii noastre de astăzi.

După ce am expus problemele limbii literare din secolul al XIX-lea și principalele discuții legate de ele, se impune să răspundem la o întrebare : care a fost rolul lingviștilor din această epocă în îndrumarea limbii literare ? Trebuie să recunoaștem că lingviștii au rămas mult în urma scriitorilor în această discuție. Ei au fost preocupați să dovedească latinitatea limbii romîne, să-i reconstituie istoria, să descopere și să descifreze texte vechi, să îmbunătățească regulile ortografice, să facă dicționare și gramatici, să studieze dialectele și graiurile limbii noastre. În această muncă ei și-au cîștigat merite unanim recunoscute. Dar grija pentru cultivarea limbii literare și pentru discutarea problemelor ei teoretice a constituit, pentru lingviștii romîni, ca și pentru lingviștii din alte țări, o preocupare tîrzie. Pînă la al doilea război mondial, lingviștii, ca și istoricii literari romîni, s-au ocupat cu totul sporadic de problemele limbii literare. Dintre aceștia menționăm pe Ovid Densusianu, care a ținut, ani în sir, la Facultatea de filologie din București, un curs intitulat *Evoluția estetică a limbii romîne*, pe P. V. Haneș cu lucrarea *Dezvoltarea limbii literare romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (ediția a II-a, 1927) și pe Tudor Vianu, care a studiat arta prozatorilor romîni.

Preocupări sistematice în lingvistica romînă asupra limbii literare au început să aibă loc abia în ultimul deceniu. Ele au găsit un puternic punct de sprijin în bogata literatură sovietică referitoare la limba literară și la stilurile ei. În această perioadă s-au elaborat, pe temeuri științifice, lucrările de bază privind cultivarea limbii romîne literare : îmbunătățirea normelor ortografice, elaborarea gramaticii și a dicționarelor limbii literare contemporane și moderne.

Preocupările teoretice și istorice asupra limbii literare și asupra limbii a numeroși scriitori din trecut și de astăzi au avut ca rezultat numeroase studii publicate în culegerea *Contribuții la studiul limbii romîne literare din secolul al XIX-lea*, editată de Institutul de lingvistică din București, începînd din 1957 și în revistele „Limba romînă”, „Studii și cercetări lingvistice” din București, „Cercetări de lingvistică” din Cluj, „Analele Universității din București”, „Analele Universității din Iași”, „Studii și cercetări științifice” ale Filialei din Iași a Academiei R.P.R. ș.a. Toate aceste studii constituie pași pregătitori pentru un viitor tratat de istorie a limbii romîne literare de la începuturile ei, în secolul al XVI-lea, pînă astăzi. Institutul de lingvistică din București elaborează, începînd din 1956, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, prima lucrare de acest fel în lingvistica romînă.

Spre deosebire de secolul trecut, în care discuțiile despre limba literară s-au mărginit în general la limba literaturii artistice, lingviștii romîni de astăzi se ocupă sistematic și de limba operelor științifice, juridice, filozofice, a publicațiilor periodice.

Lărgirea perspectivelor teoretice în discutarea problemelor limbii literare și ale cultivării limbii naționale constituie o preocupare activă a lingvisticii noastre de astăzi.

ДИСКУССИЯ О ПУТЯХ РАЗВИТИЯ РУМЫНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

РЕЗЮМЕ

Данная работа содержит критический разбор основных течений, характеризовавших развитие румынского литературного языка во второй половине XIX века: латинизм, итальянизм, пуризм и народно-историческое течение. Затем разбираются дискуссии, развернувшиеся в Румынской академии и публицистике того времени, в связи с орфографией, грамматикой, словарем румынского языка, а также и в связи с иностранными заимствованиями.

В заключительной части работы показывается роль великих писателей классиков (К. Негруцци, В. Александри, М. Эминеску, И. К. Караджале, Г. Кошбука) в повышении художественного уровня румынского литературного языка и в разъяснении его теоретических вопросов.

DISCUSSION À PROPOS DES VOIES DE DÉVELOPPEMENT DU ROUMAIN LITTÉRAIRE DANS LA DEUXIÈME MOITIÉ DU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'étude comprend une analyse critique des principaux courants qui se sont succédé au cours du développement du roumain littéraire dans la seconde moitié du XIXe siècle : latinisme, italianisme, purisme, le courant historique-populaire. On y analyse aussi les discussions qui ont eu lieu au sein de l'Académie Roumaine et dans les publications de l'époque au sujet de l'orthographe, de la grammaire, du dictionnaire de la langue roumaine et du problème des néologismes.

La partie finale de l'étude s'occupe de la contribution des grands écrivains classiques (C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. L. Caragiale, G. Coșbuc) au relèvement du niveau artistique de la langue roumaine littéraire et à l'éclaircissement de ses problèmes théoriques.

LEXIC STUDIAT PRIN PRISMA : „LUCRU”, „CUVÎNT” ȘI „LOC”

DE

G. GIUGLEA

Prezentăm aici derivatele românești din „sare”, fie vechi, pornite din latină, fie mai noi, născute pe teren românesc.

Seninare, în CADE „stîncă înaltă”, este incomplet definit, fiindcă în zona Carpaților Meridionali, de la Covasna-Vrancea, spre vest pînă la o linie nedefinită spre Hunedoara și Gorj, însemnează, mai ales în graiul păstorilor, „perete de stîncă, neted”, „stîncă, piatră, netedă, alunecoasă” sau „povîrniș alunecos, stîncos”, de aceea se zice „a căzut cineva (om, animal), a alunecat” pe o *săninare*. Un păstor, Niță Munteanu, din Săcele (Brașov), zicea despre muntele *Chiatra* (Piatra) de lîngă valea Timișului : „Cine i-a zis așa a fost om dăștept că (muntele) este numa colți și *seninări*”, deoarece locurile pe care calci fac impresia unor lespezi de piatră lucioasă. Iar peste munți, în sud, în valea Ialomiței, un păstor, Nicolae Cătănoiu din Petroșița, a explicat astfel : „*Săninare* este un loc prăpăstios, unde scapă (cade), moare (cineva) ; un loc care alunecă, cînd scapi” (adică pe care te prăbușești și aluneci ca pe gheață).

Iată după CADE sensurile : 1. stîncă înaltă ; 2. lespede netedă (Transilvania). Citat din Nestor Ureche : „La dreapta ziduri numai din *seninări*”.

Din materialul meu privitor la Săcele, citez : „Dacă-i scăpa pă *săninare*, nu mai rămîne os din tînc”. Din cele arătate pînă aici se vede că legătura ce se face în CADE cu „*senin*” din lat. *serenus*, n-are nici un temei. *Senin*, pl. *seninuri* (și *sănin* — *săninuri*) atestat de noi în aceeași arie cu *seninare*, este un termen care înseamnă o lespede de piatră, de obicei netedă, pe care se presară sare pentru ca s-o lîngă oile ; de cele mai multe ori, pe aceste *seninuri* se pun și frunze, mai ales de fag, amestecate cu sare măruntă, pentru hrana oilor. Prin urmare, ideea semantică este piatră, recipient pe care se așază sare sau nutreț sărat. Astfel ajungem la forma latinească atestată *salinus*, înregistrată la REW sub numărul 7538, cu sensul „zum Salz gehörig”, cu corespondente romanice în piemont, lomb. *salin* „Salz- und Pfeffernapf” ; comască, *salin* „Salzmörser”

(compară *sănune* și „lespede de sare”); prov. *salin* „Salzladen”, „Salzgefäß”; catal. *salt* (> sp. *salin*) „Salzniederlage”.

Exemplele citate, și ca formă și ca sens explică limpede pe romînescul *sănin* — *senin*, cu semnificația indicată mai sus: vas, piatră, în care sau pe care se pune sare. Avem de-a face cu păstrarea unui element latin într-o zonă saliferă (Prahova, Ocnele Mari, Ocna Sibiului etc.). De aceea ne-am exprimat în titlu „cuvinte”, „lucruri” și „locuri” unde se găsește materia respectivă. Poate odinioară să fi fost mai răspîndit termenul discutat, însă în această regiune el a fost menținut prin prezența în apropiere a ocnelor de sare. De acolo cărau păstorii, cum fac și astăzi, sarea pe măgari sau pe cai și o urcau pe cărări și plaiuri sus la munte, la stîne, unde acest aliment este de trebuință în fiecare zi, atît pentru om cit și pentru hrana oilor¹. Pentru oi se așază bolovani întregi de sare într-un recipient făcut dintr-un trunchi de copac mai mic. Acestuia i se lasă cîteva ramuri ciuntite în mijlocul cărora se așază bolovanul de sare. Trunchiulețul se numește *sărar* derivat din *sare* + sufixul *-ar*, înțelegîndu-se astfel „obiect pentru sprijinit bulgărul de sare”. Sărarul este infipt în pămînt în mijlocul bătăturii stîinii, unde se odihnesc oile. Cînd simt nevoia, oile se duc și ling sare din sărar. Și în aromînă avem cuvîntul *sărine* (= sînune), care înseamnă „loc unde se dă sare oilor pe lespezi” (com. Papahagi). Dar aromînii nu au nici pe *sărune* nici pe *lespede*. Vezi în REW (7521) derivate din *sal* cu sufixul *-arius*, de ex. *salero* în Landes (Franța). Tot aici se citează și derivatele romînești din *sal*, *sărune* (Oaș), *sănune* (Hațeg), „loc unde ling oile sare”. Fr. *salière*, în *Dictionnaire étymologique* al lui Dauzat, este considerat ca un derivat vechi francez, nu latin; desigur că și romînescul *sărar* este format tot pe teren romînesc, din *sare* + suf. *-ar*. În REW nu se explică cum s-a format *sărune*, dar în CADE se dă ca bază *salona*, însă credem că este un derivat din *salare* — **salo*, **salonem*, după modelul *genune* < *gyro-gyronem* < *gyrare*; ital. *girone*. (CDDE 924); *minune* din **miro* — **mironem* — *mirare* (CDDE 1138).

Alte derivate de la sare, avem: *sărăriță* — *sălăriță* „văscior de lemn pentru păstrat sare”, iar cosemantic, *solniță*, de origine slavă. În CADE, *solniță*, atestat încă la Coresi, este considerat ca provenit din bulg. -sîrb. *solnica*.

Tot aici trebuie amintit derivatul *sărătură*, cu sens general de „aliment, materie sărată etc.” și mai ales pluralul *sărături*, terenuri sărate de la natură, cercetate cu predilecție de botaniști, pentru identificarea unor plante care cresc de obicei într-un astfel de mediu².

Alte derivate sînt de valoare comună, precum *sărar*, „negustor de sare”. *sărdrie* „loc unde se vinde sarea” (învechit), *șagău*, „tăietor de sare (ocnaș)”, din ung. *sóvágo*.

Revenim la *seninare* (*săninare*), care acum, după datele de mai sus, apare ușor de explicat, ca un derivat din *senin* — *sănin*, adică „lespede

¹ Vezi G. Giuglea, *Elemente pentru a cunoaște istoria formării limbii și poporului romîn. Problema alimentării vitelor și a omului la dacoromîni*, în „Cercetări de lingvistică” 111 (1958).

² Cu aceste sărături, aflate în diverse părți ale țării, se ocupă de mai multă vreme botanistul E. Topa. Vezi mai jos prezența în toponimie a numirilor de locuri derivate de la „sare”.

netedă”, lespede¹ de sare, pe care se aşază sarea şi pe care bacia o pisează ca să o facă mărunţă, mărunţă, pentru a săra brinza de burduf sau urda. Credem necesar să explicăm mai detaliat rostul pisării pe lespede a sării, pe lespede netedă. Pentru a se ajunge la sare mărunţă, ca făina, este absolut necesar ca lespede să fie netedă, nu cu asperităţi, pentru a nu rămîne la urmă zdrobi, deoarece aceştia ajungînd în „masa” brinzei din burduf, dau naştere la mici goluri, băşici, în care cu vremea intră aer, provocînd mucezeală şi alterarea brinzei.

Alte atestări pentru ideea noastră: păstorul Radu Băţelu din Covasna spunea: „Pune lespezi multe pe o întindere de teren, împrăştiate. Dacă le-a pus (se înţelege *seninuri*, pentru hrană) poate ţine 20–30 de ani”. „Sarea o făcea cum îi pospau”. La Săcele găsim fraza despre lespede: „O văz netedă (piatra) şi zic: asta-i bună dă lespede dă sare”. Această lespede poartă în alte părţi numele de *sărune* – *sănnune*, cose-mantic cu *senin-sănnin* (lat. *salinus*). Forma *seninare-sănninare* este un derivat din *senin-sănnin*, cu sufixul *-are*, ca în *căldare*, *cărare* (propriu *calle carraria*, „cale pentru car”) şi ca în *sărar*. S-a zis, cum am mai spus, odinioară „lespede sănninare”, adică pentru *senin*. Şi cum aceste lespezi „sănnin”, „sănninuri”, „sănnuni” sînt netede, lucioase, termenii s-au extins cu sensul lor şi la pietre netede în general, pereţi de stîncă netezi, alunecoşi. E lesne de înţeles că întreg acest proces lingvistic s-a petrecut îndeosebi în mediul social păstoresc, iar din punct de vedere geografic-lingvistic, temeiul explicaţiei noastre se sprijină pe „loc”, adică pe împrejurarea că acolo existau, încă de la colonizare, săline.

Cum s-a putut observa, noi am urmărit să înfăţişăm şi să explicăm termeni, unii neatestaţi, alţii neelucidaţi, începînd cu elementul primordial *sănnin* şi cu derivatele lui, văzute prin prisma enunţată mai sus: „cuvînt”, „lucru” (materie) şi „loc”. Elementele, dovedite deplin ca pornind direct din latină şi păstrate în Carpaţii Meridionali — mai ales de păstori — intră în seria de fapte zise de noi „elemente pentru a cunoaşte istoria formării limbii şi poporului român”.

Termenii slavi care intră în problema noastră sînt *slatină* (în Transilvania şi Moldova), apă sărată în fîntîni naturale, în regiuni de dealuri. Vezi CADE s.v., unde e dat ca v. slav; *solniŭă*, *ibid.*, cu sensul cunoscut din sîrbo-bulgară, şi apoi vin multe numiri topice în legătură cu terenuri sărate.

*Moare*². Cum vom vedea, în mod colateral, intră şi acest termen în cuprinsul cercetării noastre. Iată sensurile după CADE: „zeamă acră”

¹ În ce priveşte originea cuvîntului *lespede*, ea nu este explicată. Terminaţia lui ne duce la lat. *lapidem*, dar partea întîi nu e clară. Să fi însemnat *neted*, luciu? Ori cuprinde un cuvînt în legătură cu sarea? *Lepede*, zisă de obicei lespede de sare, se găseşte la toate stînele, înlocuind după cum se poate observa uşor, ca termen specific, pe *sănninare*. Odinioară a trebuit să se spună „*lespede-sănninare*” adică pentru *sănnin* şi pentru celelalte treburînte spuse mai sus în legătură cu sarea. (Vezi lespede de zdrobit sare în CADE pentru Ţinutul Bran-Muscel. Din punct de vedere al sensului, *zdrobit* trebuie înlocuit cu *pisat*, pentru că primul înseamnă a sfărîma sarea în grunjuri, nu ca făina.)

² Vezi şi S. Puşcariu, *Limba romînă*, vol. I, cu harta după A.I.R. I.

(de varză, de murături etc.) în Moldova. Notăm însă că *moare*, de obicei cu atributul „de curechi”, există și în Transilvania și Banat. În Năsăud nu există cuvântul *moare*, ci numai a *mura*. În CDDE găsim o mai amplă relație: „eau de saumure dans laquelle on a fait fermenter la choucroute”. Completăm: numai varza căpăținii trebuie înțeleasă, nu și cea tăiată în fire, subțire, care nu se pune în *moare*, ci își lasă singură zeama. Compară *choucroute* „conserves de choux salés et fermentés”. Dauzat în *Dictionnaire étymologique*, dă *choucroute* din alsac. *sûrkrût* „herbe (*krût*) sure” (adică iarbă acră) și prin contaminarea cu *chou* (= varză), a devenit *choucroute*. Și la noi se zice mai des varză acră și zeamă acră de varză, iar la aromâni *moare* înseamnă „varză (acră)”.

Se dau apoi la CDDE formele romanice și se continuă cu cele românești: băn. *morugă*, în expresia *morugă de sărat*, pentru că *moarea* este și sărată; a *mura* „faire fermenter dans la saumure” (îl derivă din lat. *mûria*-*muriare* cu adaosul că *û > o* este neexplicat. Vom vedea mai jos că termenul nostru, din acest motiv fonetic și din altele de ordin semantic, trebuie explicat pe altă cale). Dar să adăugăm și alte informații lexicale. În Banat, a *mura* înseamnă „a lăsa pieile în argăseală” (un fel de a mura) sau, în sens figurat, „a uda pînă la piele”.

Murătoare (CADE) în Maramureș înseamnă „apă sărată, saramură”. Acest *saramură*, pentru care în CADE se trimite la n.gr. *salamora* *σαλαμούρα*, nu se găsește în Transilvania, ci numai peste Carpați și este adus desigur la noi prin cășarii greci sau bulgari, care veneau dincoace de Dunăre ca specialiști, să prepare telemea și cașcaval. Aspectul formal ne indică și el un împrumut recent.

Murătură, alt derivat, este „legumă conservată în oțet sau în saramură”. De obicei în popor murăturile se prepară în apă, în zeamă sărată. Mai înseamnă și „argăseală, în care se înmoaie picile”.

Privitor la originea lui *moare* nu s-a mai dat altă explicație decât aceea a derivării din lat. *mûria*. CDDE se poticnește la explicarea lui *û*, care trebuia să se păstreze în română. Din sensurile pe care le-am înșirat mai sus, din punct de vedere al „lucrului”, trebuie să căutăm o altă cale de clarificare. Pentru aceasta adăugăm informațiile noastre și analiza ce am făcut-o pentru a distinge miezul semantic al cuvântului. Varza-curechiul este un element de primă necesitate la poporul nostru. Fiecare gospodină pregătește pentru hrana de iarnă o puțină sau un butoi, în care așază la „murat”, „acrit” un număr de căpățini de varză. Toarnă peste ele apă și pune sare cît crede de cuviință. Cu timpul, lăsându-se suc din varză, se amestecă cu apa căreia îi dă gustul și mirosul caracteristic acestui lichid zis *moare* (de *curechi*) în Transilvania și Moldova, iar în restul teritoriului *zeamă de varză*. Avem deci două sinonime pe două arii, pe care le putem defini prin „suc, zeamă lăsată de varză sau de fructe”. *Moarea*, zeama de varză, se folosește la diverse mîncări, ciorbe (de potroace) etc.

Greutatea fonetică văzută și la CDDE nu e necesar să ne luptăm s-o explicăm forțat, chiar dacă cumva — și nu avem probe — se va fi întins cuvântul *mûria* și în răsăritul romanic. În această ipoteză nu trebuie să trecem cu vederea că *mûria* era un fel de sos care nu e probabil să se

fi introdus și în popor, pe cînd, cum am văzut, felul de pregătire a moarei — varza așezată pentru acire — nu evidențiază decît ideea de zeamă, lichid. Pe cînd *oa* din *moare* pretinde un *o* latin ca în *floare*, *soare*, *luoare* < *lucorem* CDDE nr. 1010.

Astfel ni se pare foarte indicată calea spre forma *amore* din sudul Italiei, cu care avem multe înrudiri lingvistice; valdens *mur* „Geschmach einer Speise”, „cines Getränkes”; „senza *mur* ne savur”, „kraft und saftlos”; sint tratate în REW ca provenind din latină. *Humor*, *-rem* „lichid” îl găsim cu definiția germană „Feuchtigkeit”. Iar în dicționarele latine, „lichid, apă, sève de plante, humores marinae”. Formal, *humorem* a trecut la o fază **umoare*, și prin afereza lui *u* inițial s-a ajuns la *moare*. Compară pentru căderea vocalei inițiale ital. *spedale* < lat. *hospitale*; campid. *spadattsu*, vezi REW 4198, ital. *micidiale* pentru *omicidiale* și rom. *toamnă* < *autumnus*.

Astfel, nu *mûria*, ci „zeamă”, „suc”, „Saft” (*humor*) este punctul de plecare semantic care se impune pentru originea cuvîntului *moare*. Plantele crude și mai ales varza, după ce se sărează, „își lasă zeama”. Pe la Orăștie: „a săra ceapa tăiată felii și a o strînge într-un ștergar, ca să se mureze” (= să lase zeamă, suc). (Com. M. Homorodean.)

Am pornit deci de la analiza lucrului, respectînd și normele fonetice ale limbii romîne. Am spus mai sus că *sare* se întîlnește ca punct de plecare pentru multe numiri topice din țara noastră, cu întinse zone salifere. În *Marele dicționar geografic al Romîniei* poate oricine să urmărească nume de riuri (*Rîmnicul-Sărat*, *Sărata*, *Sereșel*, *Sîreșel*, *Lacul Sărat* etc. și ar fi de cercetat dacă și numele *Siret*, dintr-un colectiv **săret*, n-ar intra tot aici). Chiar *Murătoare* este un pîriu în zona Nehoi-Nehoiș (Buzău) din care iau locuitorii apă pentru murat fiindcă e sărată. Această problemă a sării în toponimie este complexă și comportă stringerea și analiza a zeci de numiri în acest sens. Le vom urmări cu alt prilej, cînd va trebui să prezentăm și o hartă toponomastică.

În ce privește metoda folosită de noi; „cuvînt” și „loc”, amintim și cazul unui alt termen, *țîței*, cunoscut în industria petroliferă, răspîndit de păstorie din regiunea Prahovei și împrejurimi. În graiul acestora, *țîței* înseamnă „zărul rămas — după prepararea urdei care după 2—3 zile se acrește puternic”. Păstorie îl folosesc pentru a-și acri ciorbele. Acest zăr are culoare gălbuie. Trecerea de la sensul pastoral la cel general cunoscut se explică prin împrejurarea că odinioară, cînd păcura nu era exploatată sistematic, aceasta ieșea la suprafață și prin adaosul ploilor se forma un lichid gălbui, ca un derivat din masa materiei de bază, păcura, ca și zărul din caș. Cuvîntul l-am mai auzit în regiunea Cluj, în forma *țîfîi* „zăr acru”, dar nu „păcură”, fiindcă pe aici nu există acest mineral. De asemenea, am întîlnit *țîțai* (copac), pentru *oțetar*. În CADE se derivă cuvîntul de la *țîță*, ceea ce este imposibil. Păcură, *țîței*, din *țîță*, nu are nici un sens. El se apropie de *a ațîța*. Compară lat. *acetum*, de unde *oțet*, venit la noi prin slavă. Semantic, să ne gîndim la *pîcant*, *pișcător*, vorbindu-se despre lichidele respective.

Fiind vorba de *zăcămint*e subterane (păcură, metale: aur, aramă etc.), termenii păstrați la noi mai ales în locurile unde există *zăcămint*e

respective constituie argumente pentru persistența și continuitatea limbii dacoromîne în nordul Dunării. Cu atît mai mult cu cît *păcură* nu există la aromîni, fiindcă în zona lor de viețuire nu sînt pături de păcură ca la noi, deci nici „cuvînt” și „loc”.

Am prezentat în alt loc ¹ 400 de elemente latine din dacoromînă, care nu există în aromînă. Pe lîngă acestea, se adaugă ca noi contribuții *senin*, *seninare* și celelalte elemente legate de *sare* și de *țifei*.

Ne oprim aici cu cercetarea noastră, accentuînd din nou ideea de la care a pornit studiul: lexic studiat prin prisma: „lucru”, „cuvînt” și „loc” ², în sens geografic și lingvistic mai larg, dar și mai restrîns, locul unde se află „lucrul” (materia).

Studierea pe calea văzută și stringerea elementelor conservative din dacoromînă trebuie completate și cu elemente vechi slave, caracteristice, și chiar ungurești, care sînt răspindite pe întreg teritoriul dacoromîn. În acest fel concepem lexicul ca oglindă a vieții și a istoriei poporului romîn.

ЛЕКСИКА В СВЕТЕ ПОНЯТИЙ «ВЕЩЬ», «СЛОВО» И «МЕСТО»

РЕЗЮМЕ

В данной статье исследуются несколько терминов, происхождение и история которых может быть понята в свете принципа «слово, вещь и место»; последнее понятие обладает более широким лингвистико-географическим значением и в то же время более узким как «место», где находится вещь, конкретный предмет. Так, в нефтеносных зонах Дакии возникло слово *păcură* (< лат. *pîcula*, REW, № 6483), не существующее в аромунском диалекте, так как на соответствующей территории нет нефтяных промыслов.

То же можно сказать и о слове *țifei*, обозначающем сырую неочищенную нефть, которая напоминала пастухам сыворотку, становящуюся через 2—3 дня «кисловатой» (рум. *acru* < лат. *acer* «терпкий»).

В связи с словом *sarea* сохранилось в соленосных зонах — в Ойтуке (Прахова), к востоку от Хунедоары, в южных Карпатах — слово *șalin-senin* (< лат. *salinus*), оставившее следы и в других романских языках (см. REW, № 7538).

От слова *senin* образовалось *seninare*, существующее в том же ареале, со значением «ровный, блестящий, гладкий камень» (подобный камню, называемому *lespede*, на котором чабаны толкут соль) через промежуточный этап *lespede de seninare* (то есть «для соли»), образованное при помощи суффикса *-are*, как и слово *cărare* (< лат. *carraria* «[дорога] для повозок»).

¹ G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der daco-rumänischen Sprache*, Siblu, 1944, p. 115—120.

² Vezi între alte cercetări, G. Giuglea, *Cuvinte și lucruri*, în „Dacoromania”, II (1922), Cluj.

Другим термином, рассматриваемым в статье, является *moare* «рассол», известный на севере и на западе страны наряду с южнорумынским *zeamă de varză* «капустный рассол». *Moare* восходит к латинскому *humorem* «[растительный] сок», в данном случае «капустный» (весьма часто употребляется словосочетание *moare de curechi* «капустный сок»). Происхождение данного термина от латинского *māria* нельзя объяснить ни семантически, ни формально. Слова *salamură-saramură* проникли с юга, из-за Дуная (см. CADE s.v.), будучи принесены греческими и болгарскими сыроарами, прибывшими в Румынию, чтобы изготовлять овечий сыр.

При более широком подходе к данной проблеме, лексика, изученная таким образом, способствует разъяснению топонимики (известно, что в румынском языке имеется большое количество названий местностей, произошедших от слова *sare*, как *Săratu*, *Sirețelul*; рек *Sărata*, *Săratu*; озер и т.д. и даже *Murătoare* (название речушки воле Нехой-Бузэу) производное от *a mura* < *moare* (поскольку «*moare*» «рассол» — соленый на вкус).

Таким образом, по нашему мнению, надо расширить лингвистическо-географический подход к подобным вопросам, уделяя внимание «месту», то есть местности и ареалу, в котором встречаются изучаемые «вещь» и «слово».

Это вопрос семантики и лингвистической географии, весьма важный для выяснения истории румынского языка и румынского народа в период их возникновения.

LE PRINCIPE «OBJET, MOT ET LIEU» APPLIQUÉ À L'ÉTUDE DU LEXIQUE

RÉSUMÉ

Dans cet article l'auteur étudie quelques termes dont l'origine et l'histoire peuvent être comprises au moyen du principe «objet, mot et lieu» — ce dernier étant pris tant au sens géographique-linguistique plus large, que restreint, c'est-à-dire «l'endroit» où se trouve l'objet, la matière.

Ainsi, par exemple, à proximité des zones pétrolifères de Dacie est apparu le mot *păcură* «mazout» (< lat. *p i c ũ l a* — REW, n° 6483), qui n'existe pas en aroumain, vu que dans ces régions il n'existe pas de puits à pétrole. Il en est de même de *țifei* «pétrole brut», que les pâtres ont assimilé au petit-lait qui, au bout de 2—3 jours, devient aigret, *acru* (< *a c e r* «piquant»).

En rapport avec le mot *sarea* «sel», s'est conservé dans les zones des terrains salifères — de Oituz-Prahova vers l'ouest, jusqu'à Hunedoara, dans les Carpates méridionales — le terme *sănin-senin* (< lat. *s a l i n u s*), dont des traces existent aussi dans d'autres langues romanes (v. REW — n° 7538).

De *senin* a été dérivé *seninare*, existant dans la même aire, avec l'acception de « pierre polie, lisse, glissante » (comme est la *lespedea* « grosse pierre » sur laquelle le pâtre égruge le sel dans la bergerie), à travers la phase *lespede de seninare* (c'est-à-dire *de senin*) ; le mot est dérivé par le suffixe *-are*, tout comme *cărare* « sentier, chemin » (< lat. *carraria*, sous-entendu « chemin pour les chariots »).

L'article étudie aussi le terme *moare* « eau de saumure dans laquelle on fait aigrir les choux », connu dans le nord et l'est du pays, à côté de *zeamă de varză*, dans le midi. *Moare* s'explique concrètement par le lat. *humorem* « suc, jus » de végétaux, en l'occurrence, de choux (car on dit aussi *moare de curechi*). Ce mot ne peut pas être expliqué du lat. *muriā* et le terme *salamură-saramură* nous est venu du sud, d'au delà du Danube (v. CADE s.v.), ayant été apporté par les fromagers grecs et bulgares, venus chez nous pour la préparation de la *telemea* « fromage blanc ».

Envisagé sous ce jour, le lexique peut aider à l'étude de la langue, de la toponymie (on sait qu'en Roumanie il y a de nombreux noms topiques dérivés de *sare*, tels que *Săratu*, *Sirețelul*, rivières, *Sărata*, *Săratu*, lacs, etc., voire même *Murătoare* (ruisseau près de Nehoi-Buzău, dérivé de *a mura* < *moare* (parce que l'eau de saumure est salée)).

Nous croyons donc qu'il y a lieu d'élargir la conception géographique-linguistique par l'attention accordée au « lieu », c'est-à-dire au point, à l'aire géographique où se trouvent « l'objet » et le « mot » étudiés. C'est là un problème de sémantique et de géographie linguistique important pour l'éclaircissement de l'histoire de la formation de la langue et du peuple roumain.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL TERMINOLOGIEI DE ÎNRUDIRE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

V. SCURTU

O lucrare monografică care să trateze despre termenii de înrudire în limba română credem că ar completa un gol în domeniul lexicologiei noastre. Într-adevăr, lucrarea lui Ernst Tappolet, *Die romanischen Verwandschaftsnamen*, apărută la Strasbourg încă în 1895, pe lângă că se ocupă foarte puțin de limba română, astăzi, în urma progreselor studiilor lingvistice, este mult depășită.

În anul 1959 a apărut la Moscova lucrarea lingvistului sovietic O. N. Trubaciov, *История славянских терминов родства*, Moscova, 1959 (211 p.), care poate servi ca îndreptar și exemplu pentru cel care s-ar ocupa de această problemă în limba română¹.

Afară de aceasta, prin apariția *Atlasului lingvistic român*, lucrare monumentală pentru cunoașterea graiurilor românești și a limbii romine populare în general, se deschid largi perspective studiilor noastre lingvistice, între altele studiului lexicologiei sau mai exact spus, semasiologiei și onomasiologiei², care ne interesează pe noi aici.

De câțiva ani ne-am ocupat și am adunat un material bogat în legătură cu terminologia de înrudire în limba noastră. În studiul de față prezentăm termenii denumind ascendenții din familie, pe care i-am putea intitula „strămoși” sau „bunicii” și care formează un scurt capitol al unei lucrări monografice mai mari pe care o pregătim.

¹ Trebuie menționat, de asemenea, pentru interesul său general lingvistic, studiul lui A. Isacenko, *Индоевропейская и славянская терминология родства в свете марксистского языкознания*, în „Slavia”, XXII (1953), nr. 1, p. 43–80, iar pentru limba română, prețioasa contribuție a lui M. Sala, *Termenii pentru „unchi” după „Atlasul lingvistic român”*, în SCL, VI (1955), nr. 1–2, p. 133–155.

² Pentru problemele noi ridicate în ultimul timp în această ramură a lexicologiei, cf. Bruno Quadri, *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung. Eine entwicklungsgeschichtliche Darstellung*, Bern, 1952.

Tinem să precizăm că am cercetat acești termeni în măsura în care ei se încadrează strict în domeniul semantic al înruderii, iar reflexele lor în alte sfere semantice ne-au interesat numai în cazul când ne-au servit ca orientare în problemele pe care le discutăm.

Bunic

După cum se știe termenul denumește pe tatăl unuia din părinții cuiva; la plural are și sensul de 'părinții părinților', p. ext. 'strămoși'. Se folosește și ca termen de adresare către un om mai bătrîn. •

Sinonime dacoromine: *bun*, *bunel*, *moș*, *bătrîn*, *dedă*, *bît*, *auș*, *nene*, *tată-mare*, *unchieș*. Sinonime numai în dialectele sud-dunărene: ar. *pap*, *tot*; istr. *nono*¹.

După ALR *1/II h. 169 *bunic* este răspîndit într-o arie compactă în centrul Moldovei care coboară spre sud-vest, cu o mică ramificație și în sud-vestul Transilvaniei.

Cele cîteva derivate atestate pentru *bunic*, cum sînt *bunel* sau *bunieuț* nu sînt prea răspîndite în graiurile populare. Derivarea însă prezintă o importanță deosebită în cazul terminologiei de înruderire, în general, căci ea dă adesea conținutul și sensul afectiv al termenilor respectivi. De altfel însuși *bunic* este derivat din *bun* (cu suf. dim. hipocoristic *-ic*), avîndu-și originea, desigur, în vorbirea afectivă a copiilor.

Procedeul de derivare de tipul *bunic* este cunoscut și în alte limbi romanice, ceea ce presupune că termenul a început să fie atașat semantic încă din latina populară de *avus* și de *atarus* și apoi a rămas ca substantiv independent. Cf. fr. dial. *bonique* 'vieillard', vald. *bunik*, prov. *bonic*, cat. *bonich*; sp. *bonico* 'passablement bon'.

Bun 'bunic' a apărut în dacoromină prin elipsa substantivului determinat, din sintagma *tată-bun* (sau *mamă-bună*) în care *bun* nu are înțelesul de 'veritabil, adevărat', ci sensul afectiv al acestui adjectiv². *Bun* sau *bună* au înlocuit, cu timpul, compusele: *tată-bun* (sau *mamă-bună*). Acestea din urmă au corespondente și în alte limbi sau dialecte romanice: fr. dial. *bô-papa* și *bô-mamma*, sau *pay-bu(n)* și *may-bune*; it. dial. *pa-bun* și *ma-bun* (Tappolet, *op. cit.*, p. 76).

Menționăm acum o serie de termeni compuși cu *bun*, *bunic*, formați cu prefixul *stră-* care le imprimă o valoare intensivă și indică sensul de vechime, de origine îndepărtată a membrilor generației respective. Uneori acest prefix este concurat sau înlocuit prin *răs-* (*răz-*), cu aceeași valoare: *străbun* 'străbunic, răzbunic' — mai frecvent întrebuintat la plural cu

¹ În lucrarea noastră, ca și în studiul de față, fiecare dintre sinonimele cuvîntului din titlu apar la rîndul lor ca articole independente, fiind discutate și explicate la locul cuvenit. De aceea n-am mai menționat și aici originea lor etimologică.

² În studiul nostru am întrebuintat, în general, abrevierile menționate în „Cercetări de lingvistică” (Cluj), VI (1961), nr. 1, p. 233–242, sau în *Dicționarul limbii române* al Academiei R.P.R., în curs de elaborare.

³ Cf. și Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică*. Curs ținut la Facultatea de filologie a Universității din București, 1957, p. 129, nota 1.

sensul de 'strămoși'; *străbunic* 'tatăl bunicului'; 'străbun'; *răzbunic*¹ 'străbunic' (ALR I/II h. 169 pct. 530, în note)²; adj. *străbun*, -ă, (rar) *străbunesc*, -ească cu sensul de 'strămoșesc'. O dublă formație prefixală cu nuanță superlativă de natură să accentueze și mai mult vechimea ascendenței avem în *răzstrăbunic(ă)*, *răsstrăbun(ic)*³, *restrebun(ic)*: *Descoperise că se trage din Petru vodă Rareș care era prestrebunul restrebunului său.* (I. Negruzzi, în „Conv. Lit.”, VII, 113); rar, cu triplă formație prefixală: *prerestrebun*; în sfârșit cu repetarea primului prefix: *răs-răzstrăbunic(ă)*. (Marian, NŪ. 63).

Bunică

Este femininul lui *bunic*. Sinonime: *moașă*, *bătrână*, *bîlă*⁴. Se întrebuințează și sub forma substantivată *bună* (de la care a derivat cu suf. -ică). După ALR I/II h. 169 și 170 *bună* apare răspîndit în centrul și sudul Transilvaniei, iar *bunică* în Moldova, sporadic în Muntenia și Transilvania, și o singură dată în Oltenia (pct. 798). *Bunică* s-a extins pe un teren mai mare decît *bunic* deoarece sinonimul său *moașă* a ajuns să însemneze în unele regiuni 'sage-femme'. Astfel s-a impus o diferențiere între acești doi termeni care explică și situația deosebită a extinderii lor teritoriale.

Și în cazul termenului de față găsim sinonime compuse, de aceeași natură ca la *bun-bunic*: *mamă-bună*, *maică-bună*. În derivatele *bunicuță* și *bunică*, nuanța afectivă este dată de sufix. Forma *cuță* (Lex. Reg. 119) este o prescurtare din *bunicuță* și aparține graiului copiilor.

Pentru indicarea unui grad superior de ascendență, față de *bunică*, avem: *străbună* 'străbunică, răzbunică'; *străbunică* 'mama bunicului sau bunicii cuiva; străbună, răzbunică'. *Străbunică* e întrebuințat — rar — și cu valoare adjectivală (*Tinerețea primăverii ajungea încă o dată pe aceste înălțimi străbunice.* Galaction, O. I, p. 333).

Bunică servește și ca termen respectuos de adresare către o femeie mai în vîrstă. Cu această accepțiune, termenul este întrebuințat ca sinonim cu *mătușă* și mai rar cu *babă*.

Raportat la cosemanticul său masculin, atît ca răspîndire geografică cît și ca vitalitate, *bunică* se dovedește mai puternic. Cu sensul său de bază, acest termen a fost însușit și de unele limbi ale popoarelor

¹ Sub forma *rezbunik* a pătruns și în graiul ceangău. Cf. Márton Gy., *Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova, în Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 564.

² Dar în exemple ca: *puțin tîm pasă de bunicu-său și de răzbunicu-său întărește noțiunea bunic*. Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 210.

³ Cf. Rodica Ocheșeanu, *Prefixele superlativă în limba română*, în *St. și mat. priv. form. cuv. în l. rom.*, vol. I, p. 38—41; *Id., ib.*, *Prefixul stră-*, în vol. II, p. 82, 85; Gh. Bulgăr, *Prefixul răs- în limba română*, vol. I, p. 22.

⁴ Notăm aici și sinonime mai rar atestate și de mică circulație: *clca* (DA); *iaiacă* (Bul. Phil., IX, 125); *maie*, cunoscut de noi din comunele Măceșu și Polana din fostul județ Dolj; *mimi* (I. CR., VI, 152).

SINONIMELE TERMENULUI

☐ MOȘ, MOȘU-ĂL-BĂTRÎN, MOȘ-BĂTRÎN,

TATĂ-MOȘU, TAICĂ-MOȘU

☐ BUNIC, BUN, BUNEL, TATĂ-BUN

△ TATĂ-BĂTRÎN, TAICĂ-BĂTRÎN.

BĂTRÎN, BĂTRÎNEL, TÎNU

TATA-(ÁL)-MARE

TAICĂ

WENZ

BÎT BÎTU-BĂTRÎN

TETE, TETE-MOŞ

DEDĂ

UNCHIES

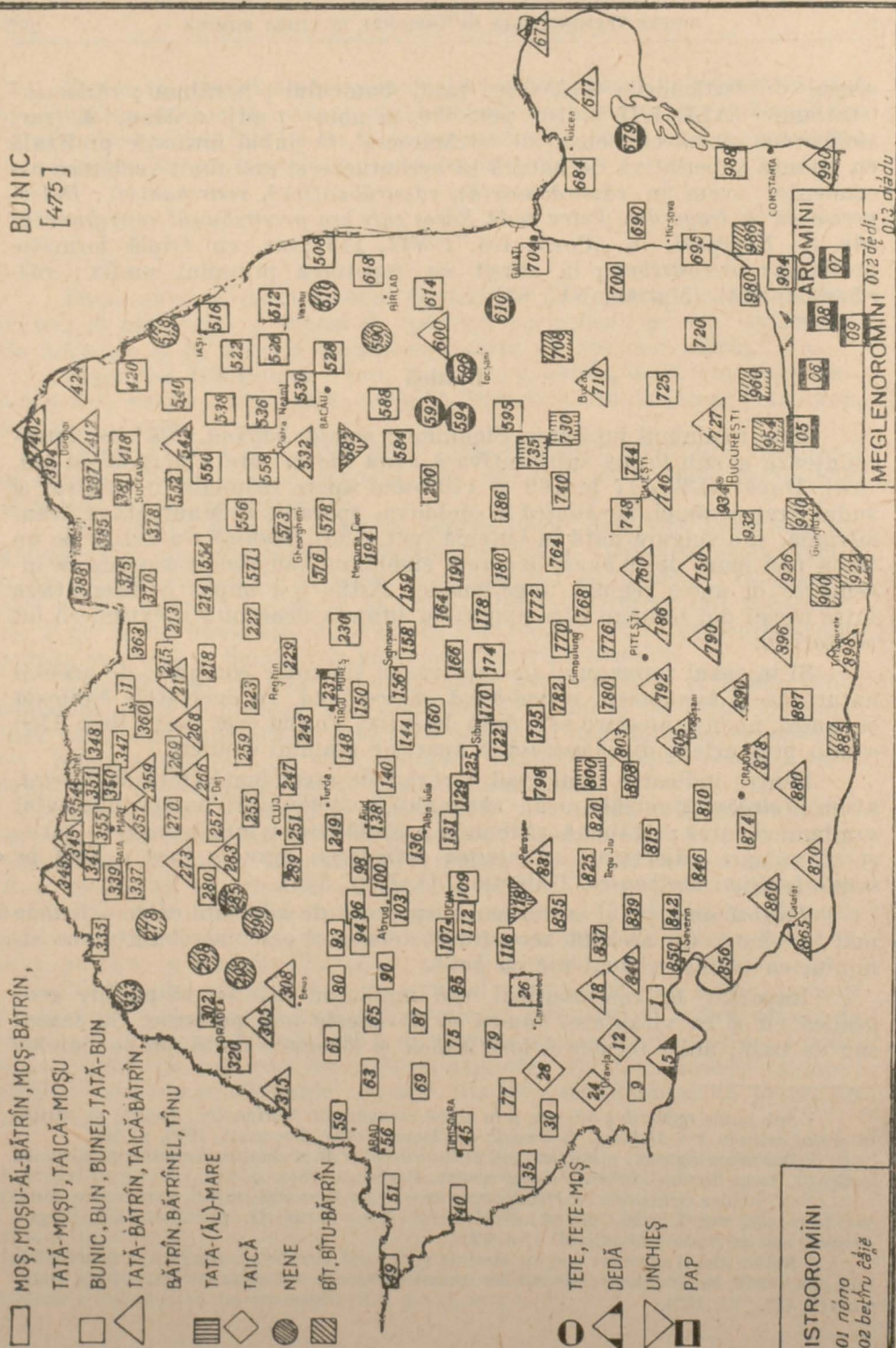
PAP

ISTROROMINI

οὐκ ἔστιν

02 betāru čāiē

BUNIC
[475]

vecine sau ale minorităților naționale : ucr. *bunika* (Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen...* Wien, 1879, p. 59); *buna*, *bunika* (D. Crinjală, *Rumunské olivy v Karpatech*, Praha, 1938, p. 227, 431, 432); *bunika* în câteva sate din Ucraina în care se vorbește limba polonă („Arhiva”, Iași, p. 671) și în graiul ceangău din Moldova : *bunika* și *rëzbunika* (Márton Gy., *op. cit.*, p. 561)¹.

Auș

În dialectul dacoromân cuvîntul este atestat astăzi foarte rar, cu sensul de ‘moș, moșneag’, sau (început) ‘bătrîn, bunic, unchi’². Cu aceleași sensuri se găsește și în dialectul aromîn unde e încă viu, avînd și mai multe derivate (vezi CDDE).

În dacoromînă, cuvîntul e pe cale de dispariție. ALR nu-l înregistrează. Astăzi se mai păstrează probabil în derivatul *aușel* numele unei păsări (DA). Amintim aici părerea lui V. Bogrea care credea că în *neataluș* din Muscel avem de-a face cu o contragere a urării „*bună dimineața la Moș Ajun*” (cf. DR. III, 1923, p. 874).

Dispariția lui *avus* în limba romînă a fost cauzată, desigur — ca și în alte limbi romanice — și de slaba lui constituție fonică³ (cf. și it. *ao*, *aaf*, forme extrem de rar atestate). În romînă, lat. *avus* ar fi trebuit să dea **au*. La acestea se mai adaugă și concurența și vitalitatea cosemanticului său autohton *moș*. *Auș* mai este atestat astăzi doar în Muscel cu accepțiunea de ‘bărbat’⁴, îndepărtîndu-se astfel de sensul de bază, încît putem afirma că acest termen e în situația de a-și pierde însăși forma sa internă⁵. Tendința de “degradare” a cuvîntului se observă chiar și în dialectul aromîn unde începe să aibă nuanță ironică sau ireverențioasă (cf. SCL, VII (1957), nr. 4, p. 457).

Termenul *auș* a fost explicat din lat. *avus*⁶ (> **au* + suf. *-uș*). Tot cu ajutorul sufixelor continuă să trăiască și în alte limbi sau dialecte romanice, avînd sensuri apropiate sau identice cu al nostru. În v. fr. *avelet* ‘Enkel’; neap. *vavone*, friul. (*a*)*von*; borm. *laf*, piem. *avo* ‘Onkel’; compusul genovez : *mesy-au* ‘Grossvater’ (REW, 839)⁷.

¹ Ca nume de plantă este atestat în bg. și srb.-cr. *bunika* ‘măselariță’.

² Cf. Gr. Brîncuș, *Cercetări asupra unui grai de tranziție*, în „Revista Universității din București”, seria Științe Sociale-Filologie, 1955, nr. 2–3, p. 204.

³ A. Darmesteter, *La vie des mots*, Paris, 1925, p. 162.

⁴ C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru, I, Comuna Corbi și locuitorii săi*, Clmpulung, 1922, p. XLIII.

⁵ Pentru noțiunea de formă internă în limbă, vezi R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii* (trad. și note de G. Mihăilă), București, 1961, p. 81.

⁶ Sub forma *avus* ‘bunic’ este atestat în sec. al II-lea într-o inscripție din Moesia superioară (cf. H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1959, p. 190). *Avus* ‘bunic’ (din partea mamei sau a tatălui) nu indica un termen de înrudire definit, ci un nume familiar, desemnînd un ‘ancien’ din familie (Ernout-Meillet, D., 91–92).

⁷ Cf. Battisti C.-Alessio G., *Dizionario etim. italiano*, p. 3996, apoi G. Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie*, vol. II, Halle-Milano, 1934, s.v.

În dacoromină termenul *auș* e destul de bine ilustrat în toponimie¹. Astfel avem : *Dosul Aușului*, pădure în fostul sat Cimpă (reg. Hunedoara), *Aușelul* : munte în sudul Munților Sebeșului; curs de apă și vale în Munții Sebeșului².

Bătrîn-bătrînă

Pe lingă accețiunea obișnuită 'persoană ajunsă la o vîrstă înaintată', în cadrul sferei semantice de care ne ocupăm, termenul are mai multe sensuri. Mai întîi este acela — întrebuințat numai la plural : 'moși, strămoși', uzual și în locuțiunea adjectivală și adverbială *din bătrîni* = din vremea veche, din moși strămoși.

Un sens regional și familiar, răspîdit mai ales în Transilvania, este acela de 'părinte' (la sg. m. 'tată', la sg. f. 'mamă'). Semnalăm că același sens îl are și ar. *bătrăna* (cf. Mihăileanu, *Dict. mac. rom.*).

În domeniul înrudirii, sensul cel mai răspîdit al lui *bătrîn(ă)* este acela de 'bunic(ă)' acesta avînd desigur la bază tot ideea de bătrînețe, cuprinzînd în sine, firește, și expresia stimei sau afecțiunii față de omul ajuns la o vîrstă înaintată. Cu sensul de 'bunic', *bătrîn* este răspîdit (după ALR I/II h. 169) în Oltenia, Muntenia și Dobrogea; în Transilvania este înregistrat numai în pct. 159, iar în Moldova în pct. 540 și 542. *Bătrînă* 'bunică' are cam aceeași arie, iar în aromînă este atestat numai de Mihăileanu, D.

Derivatele *bătrînel* și *bătrînică*, cu sensul de 'bunic, bunică' cuprind în ele, datorită sufixului, o pronunțată nuanță dezmiardătoare. Compusele pe care le formează cuvîntul sînt destul de numeroase : *tată-bătrîn* (rezultat desigur din distincția ce o fac copiii în legătură cu vîrsta între tată și bunic), răspîdit în nord-vestul Transilvaniei, nordul Moldovei și puncte izolate din Oltenia și Muntenia (cf. ALR I/II h. 169 și 170); *tătucă-bătrîn*, *taică-bătrîn*; *mamă-bătrînă*³ (cu aproape aceeași arie ca și *tată-bătrîn*); *maică* (*muică*)-*bătrînă*, *mamă-tîna*. Formele *tînu* și *tîna*, cu sensul de 'bunic(ă)' sînt prescurtări din *bătrîn(ă)*, apărute evident, în graiul copiilor. *Tînu* și *tîna* sînt cunoscute și de noi în cîteva comune din jurul Năsăudului⁴.

Procedeul de formare a acestor compuse, în care ideea de bază este însușirea fizică, este cunoscut și în romanitatea apuseană, însă în măsură mai mică și pe teren limitat⁵.

¹ Acest fapt se adaugă la multe altele care confirmă constatările cercetătorilor privitoare la caracterul adesea mai conservativ al toponimiei în ceea ce privește diversele fapte de limbă. Cf. Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 47.

² Din *Monografia văii Jiului*, în curs de elaborare la Institutele de lingvistică din București și Cluj; cf. și N. Drăganu, *Romînii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 120—121.

³ Cf. și ar. *papaș* 'om foarte bătrîn' (Pascu, G., *Dict. éthym. mac. — rom.*, 47).

⁴ Pentru *tîna* 'bunică; mamă bătrînă'; cf. și Coman. GL. În cîteva sate din jurul Craiovei am înregistrat personal și formele — desigur trunchiate — *tînu* și *tîna*.

⁵ Cf. *pay-viel* și *may-viele* (în departamentul Basses-Pyrénées din sud-vestul Franței); n. bret. *lad coz* și *mam coz* (coz 'bătrîn'); v. bret. : *hendul* și *henmam* (*hen* 'bătrîn') Tappolet, *op. cit.*, 76.

Totuși formații ca *tata-ăl-bătrîn*, *moșu-ăl-bătrîn* (istr. *čala betîru čaie*; *ča betîră maia*) le putem socoti creații pe teren românesc căci ele sînt vii în graiurile populare (cf. ALR I/II h. 169, 170).

Etimologie: l. cl. *veteranus* > l. pop. *betranus* 'veteran'. Termenul este cunoscut în toate dialectele limbii romîne, ceea ce dovedește că este continuat din latina populară în romanitatea orientală. Cuvîntul fiind răspîndit prin soldații romani, reflectă și o situație lingvistică socială în legătură cu „veteranii”, care erau împroprietăriți după terminarea serviciului militar.

Bit-bită

Sensul de bază și cel mai răspîndit al cuvîntului este acela de 'bunic(ă)'. Atestările din textele noastre, inclusiv DA și ALR I/II h. 169 și 170, îl arată răspîndit sporadic prin Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea. Este atestat și în poezia populară: *Frunză verde ș-o lealea, Tîndră-i nevasta mea, Tînerică ca bîta* (GR. S. III 309).

Cuvîntul are cîteva derivate și compuse, se pare destul de des întrebuințate (în Luncavița-Dobrogea): *bîtic(ă)* și *bîtel* (GR. S. III 342, cf. ALR I/II h. 170, pct. 700); *bîtu-bătrîn* 'bunic' (ALR I/II h. 169, pct. 954); (cu sensul de 'bătrîn') *taică-* (sau *tata-*) *bîtu*, *maica-* (sau *mama-*) *bîta* (DA).

Prin încrucișare și lărgire de sens, termenul a primit și alte accepțiuni care par a avea la bază tot ideea de bătrînețe, dar în același timp sînt întrebuințate și ca adresare (în limbajul familiar): *bît* ('om bătrîn, moș, moșneag' (ALR I/II h. 189 pct. 932, în note), 'unchi' (*ibid.*, h. 165, pct. 954); *bîtă* 'babă' (h. 169, pct. 616, 900, 932), 'mătușă' (h. 167 și 168, pct. 954), 'lele' (h. 203, pct. 610 și 960).

După ALR aria cuvîntului coincide cu aria lui *bătrîn(ă)*, cu sensul de 'bunică'. Identitatea ariei de răspîndire geografică întărește presupunerea din DA că *bît(ă)* nu este altceva decît o prescurtare din *bătrîn(ă)*, intervenită în graiul copiilor.

Moș

Cuvînt polisemantic și de circulație generală în limba noastră, cu sensul primitiv și de bază de 'om bătrîn, moșneag, unchiuș', *moș* este atestat și în dialectele românești sud-dunărene.

Denumeste (mai ales la plural) și seria ascendenților mai îndepărtați, generațiile vechi, bătrîinii, strămoșii, acoperind aproape în întregime sensurile lat. *proavus*, *abavus*, *atavus*, *tritavus*. Acest sens este atestat încă din primele noastre texte de limbă (cf. *Psalt.*, 38, 95, 154, 223, 232).

Derivatele formate de la acest cuvînt sînt următoarele: *strămoș* (frecvent mai ales la plural) 'înaintașul din cele mai îndepărtate timpuri al unei familii, al unui neam'; 'străbunic, străbun', cf. și ar. *străpap* și *str(ă)auș*; amintim și expresia uzuală *din* (sau *de la*) *moși strămoși* = din

timpurile cele mai vechi, de demult, din generație în generație, cf. ar. *di pap-străpăp*, cu același sens; *strămoștean* 'descendent, urmaș (îndepărtat)'; *strămoșesc*, -ească, adj. 'al strămoșilor; moștenit de la strămoși'; *strămoși* vb. 'a moșteni din moși-strămoși'; *strămoșeste* adv. 'ca strămoșii, după obiceiul strămoșilor'; *strămoșie* s.f. 'calitatea de strămoș; ceea ce este moștenit, ceea ce face parte din moștenire'. Acad. Iorgu Iordan, în articolul *Despre inovație în limbă* (SCL, XI, p. 525) observă că *strămoșie* la Argezi¹ este o creație lexicală personală. Cuvântul fiind însă atestat încă la Coresi², a cărui limbă muntenescă o cunoaște profund poetul Argezi, e foarte posibil ca termenul menționat să nu reprezinte neapărat o creație personală a poetului. Mai mult, acum în urmă găsim atestat și derivatul *a strămoși*³.

Moș este folosit și ca termen de adresare, cu diverse nuanțe (Aceleași accepțiuni le are și ar. *papu*). Cu sensul de 'tată vitreg' este folosit ca termen de adresare, în legătură cu vârsta celui căruiia îi este adresat; dar probabil conține și o nuanță ironică a copiilor conștienți că persoana respectivă nu-i tatăl lor adevărat. Ca termen de adresare are și sensul de 'bade'.

Un sens destul de răspândit este acela de 'bunic', larg atestat în dacoromână (în toată Transilvania, inclusiv Banatul, Crișana și Maramureșul, în Bucovina, Oltenia și nord-vestul Munteniei). Acest sens este înregistrat de toate dicționarele noastre și îl găsim atestat încă începând cu Moxa și *Pravila Moldovei*. Derivatele, dar mai ales compusele în care apare sint iarăși o dovadă despre larga lui întrebuințare; *strămoș* 'tatăl bunicului sau al bunicii cuiva' (în raport cu strănepoții săi); 'străbunic'; *răstrămoș* (cu dublă formație prefixală) 'Ururgrossvater' (TDRG); (pentru intensificarea sensului și accentuind o origine și mai îndepărtată; cu reduplicarea prefixului *răs-* combinat cu prefixul *stră-*) *răsrăstrămoș*, *răsrăstrămoașă* (Marian, NŪ. 63); *moșic* 'bunic'; compuse: *moș-bătrîn*, *moșu-ăl-bătrîn*, *tată-moș*, *taică-moș* (ALR I/II h. 169)⁴.

Un alt sens al termenului discutat — specific subdialectului moldovenesc⁵ — este acela de 'unchi (fratele tatei sau al mamei; soțul mătușii)'⁶.

Alte sensuri, mai puțin răspândite, care intră în sfera preocupărilor noastre sint: 'soțul moașei' (*moașă* 'sage-femme') în fostul județ Dolj (ALRT II 287, 339), apoi cunoscut de noi ca frecvent în jurul Năsăudului și atestat acum în urmă de către cercetători și în Țara Hațegului;

¹ „Descoperim drumul tradițiilor îndepărtate și ne putem stabili în veacul veacurilor un criteriu și o strămoșie” („Adev. lit. și art.”, 3 febr. 1929).

² „Den strămoșia amu păcatelor cu sfința botejune slobozitu-ne-amu” (Evangeliiar, 1581, 51/22).

³ „Cîntecul Miorii era strămoșit din unul în altul” (V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, București, 1961, p. 65).

⁴ Compusul *taima-moș*, înregistrat de S. Molin, *Romnii din Banat*, Timișoara, 1928, p. 11, pare a fi o deformare survenită în graiul copiilor.

⁵ Cf. E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în „I.b. rom.”, III (1954), nr. 5, p. 9.

⁶ Pentru această evoluție semantică, cf. și aceea, identică, a lat. *avus* la 'unchi' (Ernout-Meillet, 92).

apoi, rar, 'naș (de botez)' care trebuie explicat probabil în legătură cu vîrsta înaintată a nașului, raportată la fini (ALR I/II, h. 216 și 270)¹.

Cuvîntul *moș* face parte din fondul principal lexical al limbii romîne. În limba albaneză, sub forma *motsh* (*mosh*) < *mot* 'timp, an' înseamnă 'vîrstă'. După unii cercetători, în romîna comună ar fi existat inițial numai fem. *moașă* (< alb. *moshë*). Într-adevăr în aromînă există și astăzi numai *moașă* 'bătrînă'. După Th. Capidan² în dacoromînă și meglenoromînă s-a refăcut un nou masculin *moș*, căci în aceste dialecte dispăruseră *auș* și *papu*. Formarea masc. *moș* s-ar fi întîmplat după despărțirea dialectului aromîn de celelalte dialecte.

S-ar putea ca punctul de plecare pentru existența și dezvoltarea acestui cuvînt în dacoromînă să fie totuși *moș* — avînd în vedere bogăția lui de forme și sensuri precum și răspîndirea lui pe un teritoriu atît de vast. Aceste sensuri, împreună cu numeroase alte derivate (pe care nu le-am menționat deoarece nu intră în sfera înrudirii) sînt înregistrate de toate dicționarele noastre dovedind vechimea și vitalitatea sa deosebită. Cuvîntul este larg atestat cu numeroase sensuri și în domeniul folcloric³. Este atestat documentar apoi ca nume de persoană și în nume topice din secolul al IX-lea⁴. Sub forma *моша* glosat 'moașă, bunică' apare într-un document slavon din anul 1480⁵, iar sub forma *моша* 'mătușă' tot într-un astfel de document din 1579; (în onomastică) din anii 1480, 1554 și 1573⁶.

Din limba romînă termenul a pătruns și în limba unor popoare vecine sau naționalități conlocuitoare. Sub forma *moșul* și *moșo* îl găsim în limba bulgară („Arhiva”, XVI, p. 363 și XXVIII, p. 101; cf. Th. Capidan, *op. cit.*). Tot aici și în derivatul *moșika* (Ivan Popovici, *Contr. la stud. cuv. rom. în limba serbo-croată*, Virșeț, 1955, p. 80). *Moša* (< rom. *moașă*) în Craina și Timoc (id. *ib.*). *Moșul* 'Alter, Greis, Großvater'; *moša* 'Großmutter, Hebamme' în trecut, în special la nobilimea de țară a ucrainenilor din Bucovina și Poceția (Crînjală, *op. cit.*, p. 165, 350, 352, 432); în limba ucraineană și chiar polonă: *bunica* (Arhiva Romînească, V (1940), p. 269); tot în ucraineană *moșul* cu sensul de 'bunic', iar *moša* în Bucovina și Colomeia cu sensul de 'bunică' și 'sage-femme' (Miklosich, *op. cit.*, 59, cf. „Noua Revistă Romînă”, I (1900), p. 408; „Balkan. Archiv”, II, 139); în limba maghiară *mosuj* 'bunic' (Bledy, *Infl.*, 68); la sași *mosch* 'moșneag, bunic' (Brendörfer, I, *Român elemek az erdélyi száz nyelvből*, p. 34), iar în graiul ceangău din Moldova *mosul* 'Văterchen,

¹ Regional, sensul se găsește și în franceză și spaniolă însă schimbarea reciprocă a termenilor din aceste limbi se explică prin faptul că bunicul este luat și ca naș la botez (Tappolet, *op. cit.*, 82).

² *Raporturile albano-romîne*, în DR, II, p. 456, 539.

³ Vezi Tudor Pamfile, *Cerul și podoabele lui*, București, 1915, p. 27; id. *Grăciunul*, Buc., 1914, p. 158, 178, *Sărbătorile de toamnă...* București, 1914, p. 4, 50, 62, 74, 124; S. Fl. Marian, *Înmormîntarea la romîni*, București, 1892, p. 209, 380—395.

⁴ N. Drăganu, *op. cit.*, p. 128—129, cf. 156, 256, 324.

⁵ I. Bogdan, *Documente privilegiate la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească în secol. XV și XVI*, București, 1905, p. 159—161.

⁶ Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor romînești din documentele slavo-romîne*, București, 1946, p. 77, 177.

mein Alter; Onkel, Vatersbruder' (Wichmann Y., *Wörterbuch des ung. Mold. Nord csángó*, p. 100).

Aria geografic-istorică evidentă care păstrează încă valoarea și vechimea cuvintului trebuie să fi fost totdeauna Dacia, unde, existind de mult o viață agricolă, de proprietăți de pământ și de moștenire, a fost necesară păstrarea cuvintului (Pentru valoarea acestui important termen etno-familiar a se vedea și studiul lui Ion Donat cu o sugestivă hartă a instituției moșnenilor ¹).

Cuvintul este autohton fiind numai înrudit cu forma albaneză, și face parte, probabil, din graiurile preromane, traco-daco-ilirice, deci aparține vechiului fond autohton carpato-balcanic.

Moașă

Fiind femininul lui *moș*, acest termen prezintă o evoluție semantică asemănătoare, în parte, cu acesta.

Sensul vechi este acela de 'femeie bătrână, babă', care în dacoromină și-a restrins sfera de întrebuințare fiind înlocuit sau dislocat de alți termeni, în special de sinonimul *babă*. Servește și ca termen de adresare cu care cei mai tineri numesc o femeie mai în vîrstă, fiind sinonim în această accepție cu *mătușă* și *lele*. Derivat: *strămoașă* 'femininul lui strămoș'.

Un sens tot vechi, astăzi regional, este acela de 'bunică', cunoscut și în aromină (P. Papahagi, *Basme aromîne*, p. 548). În dacoromină este atestat începînd de la Moxa pînă astăzi. Hărțile ALR l-au înregistrat în fostele județe Turda și Alba, într-o arie din nordul Transilvaniei și Bucovina și în cîteva puncte din fostele județe Neamț, Mureș și Ciuc. În unele localități din această arie avem și derivatul *moșică* (pct. 780) și compusul *moașă-bătrîndă* (vezi ALR I/II h. 212). Sînt cunoscute de asemenea, *strămoașă* 'mama bunicului sau bunicii cuiva; străbună' și (cu dublă formație prefixală) *răstrămoașă* și cu sensul de 'Ururgrossmutter' (TDRG).

Un sens rar este acela de 'nașă (la botez)' păstrat numai în derivatul *moșică* (cf. ALRT II, 23, pct. 29).

Cu sensurile înșirate pînă acum, *moașă* are o arie destul de restrînsă. Odinioară, ca și *moș*, a avut mai multe sensuri. Cu timpul a rămas general numai acela de 'sage-femme', cunoscut astăzi în toate regiunile dialectului dacoromină ².

În unele părți i se mai zice și *moașă-mare* („Șezătoarea”, IX, (1905), p. 158), iar în jurul Năsăudului și *moașă de coșarcă*, deoarece moașa obișnuia să ducă într-o „coșarcă” mîncare la lehză.

Sensul de „sage-femme” se păstrează, desigur, din timpurile cînd numai bătrînele cu experiența lor serveau ca obstetriciene. Ve-

¹ *Datele principale din istoria Oltenei pînă la anul 1600*, Craiova, 1943; idem, *Așezările oltenești din Țara Românească în sec. XIV–XVI*, în „Studii”, IX (1956), nr. 6, p. 86–89.

² Vezi R. Todoran, *MOAȘĂ „sage-femme”*, în DR, X₁(1943), p. 278–284.

chimea lui ne-o atestă texte ca *Palia de la Orăştie*, iar pentru valoarea sa de circulație amintim și derivate ca: *moșică*; *moși* vb.; *moșit* s. n. 'acțiunea de a moși'; *moșoi* s. m. 'soțul moașei' (*Materiale și cercetări dialectale*, I, București, 1960, p. 213).

Cu această accepție, *moașă* are toate șansele să se mențină și să dăinuiască, datorită organizării rețelei medicale pe un plan dezvoltat. În nomenclatura actuală a personalului de asistență medicală, *moașă* este numită nu numai femeia încredințată cu servicii speciale la nașterile din clinici și spitale, ci și aceea de la casele de nașteri care au luat ființă în toate comunele și satele noastre.

Dedă

Este un cuvânt învechit și popular în dacoromână. Are înțelesul de bază de 'bunic; moș, moșneag'. Variante fonetice: *dedo* 'bunic, moș' (Jahresber, III, 311); *dieda* 'bunicul' (Arh. Folk., VI, 335, 380); *dedea* 'bunicul' (C.V., II, p. 30); *diedă* 'moșneag' (ALR I/II, h. 189, pct. 5: *dieda ăl bătrîn*). Alte variante: *dead*, *deadiu*, *dede* (DA, ms.).

Servește și ca termen de adresare față de persoane în vîrstă (mai ales precedind nume proprii): *Un glas de copil: Dedea Spiru, dedea Spiru!* (M. Davidoglu, *Omul din Ceatal*, București, 1948, p. 18); *Că șa ziși dedu Goțe* (Papahagi, R.M., 66).

Termenul circulă și în dialectele sud-dunărene meglenoromîn și istroromîn, fiind sinonim cu formele din dacoromână.

Tot în legătură cu acest termen amintim numele plantei *dediță* care înseamnă 'bunicuță, bătrinică' („Arhiva”, XXIX, p. 431–432; *ibid.*, XXXII, p. 73; cf. DR, III, p. 649)¹.

Etimologic, cuvîntul are la bază v. sl. *děda* 'avus, Grossvater'. În limba romînă, el reproduce în mod fidel înțelesurile pe care le are în limbile slave, dovedind o „sinonimie teritorială” în diverse zone lingvistice de contact (în special Banatul).

Unii lingviști l-au considerat ca provenit din limbajul copiilor („Lallwort”)².

Cu sensurile din romînă, mai largite, este dat și pentru limbile slave, arătîndu-se că, în comparație cu alți termeni de înrudire, acesta s-a format mai tîrziu din cauză că în orînduirea gentilică *bunicul* era considerat tot ca *tata*³.

Babă

Cu semnificația lui de bază și cu cea mai largă răspîndire, termenul denumește pe femeia ajunsă la o vîrstă înaintată (și corespunde masc. *moș*). Sinonime: *bătrînă*, *moașă*.

¹ Vezi Iorgu Iordan, *Linguistica romanică, Evoluție, curenți, metode*, București, 1962, p. 70–71.

² Berthold Delbrück, *Die indogermanischen Verwandtschaftsnamen*, Leipzig, 1889, p. 468.

³ O.N. Trubaciov, *op. cit.*, p. 68–71.

Prin extensiune (desigur în directă legătură cu vîrsta) a ajuns la sensul de 'bunică' răspîndit, după ALR I/II, h. 196, într-o arie compactă din vestul Banatului (unde este general pentru această noțiune), în sudul Crișanei, apoi în pct. 870, 874 (Oltenia), 280, 237 (Sălaj), 289 (Cluj), 352, 363 și 364 (Bucovina). Derivatele *băbucă* (pct. 339) și *băbică* (pct. 695, 986; cunoscut de noi în fostul județ Dolj) sînt interesante fiindcă în acele părți se întrebuintează numai sub această formă. Un astfel de derivat avem și în istr. *babine* 'Grossmutter'.

Sensul de *mamă* a lui 'babă' îl socotim ca o fază intermediară spre accepția de 'bătrînă, mamă-bună, bunică'.

Sensul de 'moașă' (sage-femme) este atestat începînd cu *Anon. Car. și Pravila de la Gorara*. Acest sens apare în unele localități din Banat în sintagma *babă-de-buric* (Marian, NA, 420 și „Sezătoarea”, IX, 157). E cunoscut tot în Banat sub forma diminutivală *babiță* (< srb. *babica*), dar unele texte îl atestă și în nord-vest (Arh. Folk., VI, 293).

Toate sensurile înșirate pînă aici, și în special acesta din urmă, au la bază ideea de bătrînețe, căci moașele se alegeau de obicei dintre femeile bătrîne.

Tot în legătură cu vîrsta înaintată bănuim că a apărut și sensul de 'nașă' (la botez) atestat în pct. 45 (Banat) din ALR I/II, h. 217, în pct. 618 alături de *babă* și *nănașă*.

Reflectînd o atitudine familiară a soțului față de soție — uneori ironic, alteori afectuos sau glumeț — s-a ajuns ca termenul să însemne în general 'soție, nevastă' indiferent de vîrstă.

Prin extensiune, termenul a ajuns să se aplice și altor grade de înrudire, adesea cu nuanța depreciativă cum sînt sensurile de 'lele' și 'bade'. Menționăm ca derivate cu sens depreciativ *babaroi* 'văduv' (Coman, GL) și *băbar* 'tînăr înșurat' (ALR I/I, h. 269); 'nume de batjocură sau dat în glumă bărbaților în legătură cu vîrsta' (DA).

În ceea ce privește originea, *babă* a fost împrumutat din limbile slave (cf. v. sl. *baba* 'anus, avia, obstetrică') ca și în alte limbi (cf. alb. *babe*, ngr. βάβω, magh. *hába*) avînd o evoluție semantică paralelă ca și în limbile slave. În limba romină e un cuvînt polisemantic și ne-a venit probabil prin influența sud-slavă. S-ar putea însă să provină concomitent din limbi slave diferite (bulgară, sîrbă și ucraineană), avînd o etimologie multiplă.

Cuvîntul a pătruns și în alte domenii decît cel al înrudirii, precum și în diferite expresii identice cu cele slave¹. Faptul că are aceleași sensuri în toate dialectele rominești ne determină să-l socotim mai curînd un împrumut vechi provenind din primul contact al limbii romine cu limbile slave. De altfel este inclus și în fondul principal lexical al limbii noastre. Se pare că în spațiul carpato-balcanic s-a ivit o concurență între authtonul *moașă* și sl. *babă*. Așa cum arată hărțile ALR, astăzi amîndoi acești termeni coexistă dovedind o interesantă împletire de sensuri.

Constatăm — ca și în cazul altor termeni de înrudire — pătrunderea cuvîntului rominesc și în limbile sau dialectele unor minorități na-

¹ G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romină*, București, 1960, p. 125—126, 268.

ționale din Transilvania (cf. sas. *babo*, Em. Grigorovitz, *Dialectul... sășesc din Transilvania*, București, 1960, p. 20); magh. ceang. *bābā* (Wichmann, s.v.).

Din faptele prezentate în studiul nostru putem desprinde o serie de observații lingvistice privind formarea cuvintelor în limba română formulind și unele considerente în legătură cu procedeele de dezvoltare semantică specifice limbii noastre.

Subliniem în primul rând rolul sufixelor, mai ales a sufixelor diminutivale în crearea acestor termeni, care fiind des întrebuințați în cadrul vieții de familie au primit o puternică coloratură afectivă. Prin această derivare termeni ca : *băbică*, *bătrinică*, *bîtic(ă)*, *bunic(ă)*, *moșic(ă)*; *buniță*, *bunicuț(ă)*; *bătrînel*, *bîtel*, *bunel*; *dediță*; *băbucă*; *moșuică* primesc conținut și sens hipocoristic. Sufixe au ele însele un conținut semantic destul de bogat și nuanțat. Unele din aceste derivate (*bunică*, *bîtică*, *bunel*, *dediță*, *băbică*) sînt întrebuințate, regional, numai sub forma diminutivală. Desigur că la astfel de formații trebuie avut în vedere în primul rând faptul că ele apar în graiul copiilor, unele prescurtări sau trunchieri cum sînt *cică* sau *cufă* fiind creații exclusiv ale copiilor.

Dar derivarea aceasta pătrunde și mai larg în domeniul morfologiei, contribuind la crearea de termeni noi. Amintim aici unii dintre termenii studiați în paginile precedente : (substantive < substantive) *strămoșie*, *băbar*, *băbăroi*, *băbică*, *băbucă*; (substantive < adjective) *bîtel*, *bunic(ă)*, *bunel*; (adjective < adjective) *bunic(ă)*, *bunel*; (verbe < substantive) *moși*; (substantive < verbe) *moșit*; (adverbe < substantive) *strămoșește*; (masculine < feminine) *moșoi* < *moașă*; (feminine < masculine) *dediță* (nume de plantă).

Constatăm deci rolul important al sufixelor și productivitatea lor deosebită în acest domeniu semantic. Modul de îmbogățire a limbii prin derivații, caracteristic limbii noastre populare, are analogii în celelalte limbi romanice¹, precum și în alte limbi².

În cadrul prefixelor avem de asemenea numeroase derivări ca : (adjective < substantive) *străbun(ă)*, *străbunesc*, *-ească*, *strămoșesc*, *-ească*; (verbe < substantive) *strămoși*; (adverb < substantiv) *strămoșește*.

După cum am văzut, prefixul *stră-* (< lat. *extra-*) este foarte frecvent în terminologia studiată de noi (cf. și ar. *strișap*, pl. *strișipîni*), *strișîrinț* (Dălămetra). Semantic, acest prefix se apropie de prefixele : *răs-* (*răz-*) < sl. *pas* și de *pre-* < v. sl. *npa-*³ (cf. dr. *răzbunică*, istr. *pre-*

¹ Cf. Cr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. III, Copenhague, 1908, p. 69.

² Privitor la limba rusă, vezi E. Petrovici, *Marea limbă a marelui popor rus*, în *Studii și comentarii de istorie și lingvistică*, Volum omagial cu prilejul aniversării a 30 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, București, 1947, p. 22.

³ Cf. v. sl. *pradědъ* „proavus”, *praolъkъ*, *pravъnъkъ* „pronepos”, *praproditeľъ* „stră-părinte” (Miklosich, SEW, s.v.), scr. *praded* „strămoș” cf. și rus. *npaдed* și *npaпpaдed* „străbunic”.

dizi). Derivări de acest fel *răzstrăbunic(ă)*, *ră(s)strămoș*, *-oașă*, *prerestrăbun*¹, *răsrăstrăbunic(ă)*, *răsrăstrămoș*, *-oașă*² pun în evidență valoarea unor prefixe, sau combinații de prefixe, arătând productivitatea lor și în acest compartiment relativ conservativ al limbii, unde imprimă termenilor nuanțe noi și expresive, știut fiind că „noțiunile numite prin cuvinte compuse cu prefixe nu sînt simple variante ale celor indicate de temele lor” (Jordan, *Stil.*, 203).

Pe baza legăturilor „logice și afective” s-a ajuns — în cazul termenilor noștri — și la unele compuse formate prin juxtapunere, și avînd ca principală caracteristică o singură unitate semantică. De ex.: (substantiv + substantiv) *pap-aus*, *tată (taică)-moș*; (subst. + adj.) *mamă (maică)-bună*, *tată-bun*, *moș (moașă)-bătrînă*, *tată (taică)-bătrîn*, *tătucă-bătrîn*, *mamă (maică, muică)-bătrînă*, *tată-mare*, *mamă-mare*, *moașă-mare*; (substantiv + adjectiv, hipocoristice provenite din trunchieri) *tată-tînu*, *mama-tîndă*, *tata (taică)-bîtu*, *mama (maică)-bîta*; (adjectivul—substantivat prin trunchiere — + adj.) *bîtu-bătrîn*.

Alt procedeu de compunere în cadrul terminologiei de înrudire ar putea fi numit prin joncțiune în cazuri ca: (substantiv + articol + adjectiv) *moșu-ăl-bătrîn*, *dieda-ăl-bătrîn*, *tata-ăl-bătrîn*; (subst. + prep. + subst.) *moașă-de-coșarică*, *babă-de-buric*; (art. + adj. + subst.) istr. *căla betîru căișe*, *că betîră măiă*.

Cele mai multe dintre aceste compuse sînt formate pe bază de asocieri. legături logice sau comparații, iar valoarea expresivă sau afectivă o dă de obicei termenul al doilea (în mod obișnuit un adjectiv). Ele sînt importante și pentru motivul că în limba romînă procedeul general de formare a cuvintelor noi este derivarea. În comparație cu alte limbi (de ex. greaca sau germana), limba romînă a dezvoltat puțin procedeul compunerii³.

În cursul studiului am arătat că unii termeni (cu sensurile lor generale sau parțiale) sînt comuni celor patru dialecte ale limbii romîne. Putem deci afirma că în aceste cazuri avem de-a face cu conservățiuni semantice datînd din romîna comună dinainte de despărțirea dialectelor. Polisemia acestor termeni — alături de derivate — a substituit în bună parte elementele latine dispărute total (*avia*) sau parțial (*avus*) din limba romînă.

Evoluția paralelă de sensuri a termenilor romînești polisemantici confirmă, în parte, teoria „cîmpului semantic” sau „asociativ” a lui Trier, precum și adevărul exprimat încă la 1895 de lingvistul rus M. M. Pokrovski după care: „Cuvintele cu înțeles asemănător au, în general, o istorie semantică asemănătoare” (vezi SCL, IX (1958), nr. 3, p. 370). O constatare care se impune de asemenea din materialul cercetat este în legătură cu lărgirea sferei de întrebuintare a cuvintelor. Cînd unii termeni

¹ Avînd corespondente în limba latină pe *ab-* sau *at-* care serveau exclusiv la indicarea buhicilor de gradul 2 și 3.

² Cazuri similare pentru astfel de redublări avem și în vorbirea familiară din limba franceză. Cf. Cr. Nyrop, *op. cit.*, p. 221 și urm.

³ Vezi S. Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I, p. 53; cf. și Halina Mirska, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba romînă*, în *St. și mat. priv. form. cuv. în l. rom.*, vol. I, p. 187.

denumesc și o funcție socială specializată (cazul termenului *moașă* 'sage-femme') ei își lărgesc sfera; sensul specializat ocupă locul principal sau de frunte, iar celelalte sensuri cad pe al doilea plan.

Observînd concurența între diferiți termeni, mai ales sub raport semantic, am urmărit și diversele sinonimii sau relații de sinonimii. Constatăm astfel o strînsă împletire de cuvinte autohtone (*moș-moașă*) cu sinonime latine (*auș, pap, bătrîn, bunic*) sau slave (*maie, dedă, babă*). Din punct de vedere al circulației aceste sinonime sînt *noționale* sau *ideografice* (cu sfere semantice care se acoperă parțial), altele *absolute*, altele *stilistice*, iar altele *teritoriale*. Uneori aceste delimitări nu pot fi tratate în mod absolut exact¹. Indiferent de clasificarea lor sau de faptul că unele sînt numai substantivale iar altele numai adjectivale, aceste sinonime au rolul de a preciza, de a nuanța, contribuind astfel la posibilitățile expresive ale limbii în cazurile date. Ele „nu se comportă ca simple dublete pasive și lipsite de individualitate”². Poate și acestei cauze, inclusiv elementului afectiv, i se datorește vitalitatea și pătrunderea termenilor românești de înrudire în limbi ale popoarelor învecinate sau în graiuri ale națiunilor conlocuitoare. La aceasta a contribuit, desigur, și expresivitatea unora dintre termenii noștri (După cum am văzut însă, imprumuturi de această natură avem și noi din limbile vecine). Printr-o extensiune generală, aproape toate cuvintele privind înrudirea servesc și ca termeni de adresare. În această accepțiune sfera lor de întrebuințare se lărgeste mult, dar în același timp, prin alunecare de sens, își pierde valoarea strict terminologică și astfel ajung să se întrebuințeze ca termeni apelativi de respect (cuprinzînd de cele mai multe ori o nuanță afectivă).

Terminologia înrudirii în sectorul restrîns de care ne-am ocupat este asociată cu ideea de bătrînețe. Aceasta este „constantă semantică”³ generală care unește întreagă această terminologie. Faptul e firesc, deoarece în seria ascendenților, vîrsta constituie un element de bază și de la acest criteriu s-a plecat pentru a se formula terminologia de înrudire propriu-zisă.

Cei mai mulți termeni cercetați, ca *bătrîn, bun, auș* cu numeroasele lor derivate și cu perscurtările sau trunchierile respective *bît(ă), tîn(ă)* sînt de origine latină. În sistemul de derivare de tipul lui *bunic*, sau în compuse, am relevat numeroase concordanțe cu celelalte limbi romanice. Ne apare în felul acesta valoarea și importanța elementului latin, în vechimea, conservarea, vitalitatea și familia bogată a acestor termeni⁴.

Observăm însă că elementele de origine latină se îmbină în mod armonios cu cele autohtone și slave chiar și în începutul stereotip al

¹ G. Mihăilă, *op. cit.*, p. 256.

² R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii* (traducere și note de G. Mihăilă), București, 1961, p. 84.

³ I. Coteanu, *Contribuții la o semasiologie sistematică*, în *Probleme de lingvistică generală*, I, 1959, p. 25.

⁴ De altfel, *Istoria României* (vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, p. 788—790) menționează termenii de rudenie între elementele de bază ale latinității limbii noastre. Această problemă sperăm că vom putea-o demonstra și adînci și noi în cursul capitolelor următoare ale lucrării noastre.

basmelor, ceea ce iarăși este o dovadă de vechime în limbă a acestor termeni: dr. *A fost odată un moș și o babă* sau *A fost odată o babă și un moșneag*; ar. *Era nă oară un auș cu nă moași* (Papahagi, B, 34, 29), *Era ună oară nă moași c-un auș* (idem, *ibid.*; 26, 28, 30); megl. *Baba și cu dedu* (=bunic) (Papahagi, M. R., II, p. 5), *Am un ded moș cu ună barbă lungă pand-n pimînt* (=prazul) (idem, *ibid.*, p. 51, 52 și 53); istr. *Un did și o babă siromaș n-a vut niș at nego dvanais ove* (I. Popovici, *Dialectele romîne*, IX, partea a II-a, Halle, 1909, p. 9).

Trei din aceste elemente (*bun*, *bătrîn*, *moș*) cu unele sensuri fac parte din fondul principal de cuvinte al limbii noastre. Termenii cu care operăm în articolul nostru sînt prea puțini pentru a face procentajul lor comparativ cu alții de altă origine. Trebuie să accentuăm desigur asupra extensiunii lor geografice și asupra valorii lor de circulație în sensul studiilor făcute în această direcție de prof. D. Macrea¹. Putem afirma de pe acum însă că nucleul principal îl formează termenii de origine latină și autohtonă.

O mențiune specială merită cele cîteva cuvinte de origine slavă. Despre *maie*, atestat izolat în dacoromînă și cu circulație generală în aromînă mai amintim că a intrat sub forma hipocoristică și a dezvoltat în limba romînă un înțeles nou față de cel din sîrbo-croată și anume pe acel de 'bunică'. Il găsim și în forma compusă din istr. *betîră mîiă* (deci cu adj. latin) și tot în acest dialect avem *betîru căie* (*căie* are la bază serb.-cr. *ćaća* 'tată' și 'bătrîn' iar *căie* prin analogie cu *măie*). *Dedă*, element vsl., din dr. megl. și istr. (cu diversele sale variante fonetice) și-a păstrat și reproduce exact înțelesul din limbile slave. În megl. și-a derivat și fem. *deadă*, iar în istr. îl găsim și cu forma prefixată (la pl.) *predizi* 'străbunici' < sîrbocroat. *praded* („Făt-Frumos”, XI (1936), p. 20).

Termenul *babă* care și-a păstrat în limba romînă toate sensurile sale din limbile slave, ca și *dedă*, și-a lărgit sfera de întrebuintare (chiar în cadrul restrîns al terminologiei noastre) și apare și în creații derivative.

Astfel de cuvinte care păstrează sensurile din limbile slave pot fi încadrate sub un nume generic de „polisemie slavo-romînă”².

Păstrarea exactă a înțelesurilor din limbile slave și în plus lărgirile de sens în limba noastră sînt în același timp și o dovadă a vechimii unor astfel de cuvinte în limba romînă. În cazul acesta noi nu le putem considera simple „împrumuturi” din limbile respective, ci cuvinte care continuă să trăiască și să conviețuiască în limba slavilor amestecați cu populația romanică. Această populație romanizată își avea termenii latini sau autohtoni pentru ideea de *bunic(ă)*. Deci cuvintele slave nu introduc o noțiune nouă, ci se atasează celorlalte sinonime, coexistă alături de ele, contribuie la îmbogățirea vocabularului limbii, iar, în privința circulației, ele le egalează pe celelalte sau, uneori, le depășesc.

Prin aceste fapte se evidențiază astfel importanța istorico-lingvistică și socială a terminologiei cercetate de noi.

¹ *Circulația cuvintelor în limba romînă*, Sibiu, 1942; idem, *Probleme de lingvistică romînă*, București, 1961.

² G. Mihăilă, *Unele probleme de semantică a celor mai vechi împrumuturi sud-slave în limba romînă*, în SCL, IX, p. 358 și urm.

К ВОПРОСУ ОБ ИЗУЧЕНИИ РУМЫНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ РОДСТВА

РЕЗЮМЕ

Настоящая статья является частью большой работы, „Термины родства в румынском языке”, еще не опубликованной автором.

Автор рассматривает несколько терминов, обозначающих родственников по восходящей линии, то есть «бабушек» и «дедушек» или «предков».

Это слова: *bunic*, *bunică*, *bătrîn*, *bătrîndă*, *bîi*, *bîiță*, *moș*, *moașă*, *dedă*, *babă*. Исследование этих терминов было произведено лишь в той мере, в какой они входят в строго семантическую область родства.

Автор изучает слова исторически и в сравнительном плане, на основе карт ALR (Румынский лингвистический атлас), начиная с самых древних текстов, причем указывает их различные значения и географическое распространение. Там где это необходимо, делаются ссылки на южно-дунайские румынские диалекты, на различные романские языки, а также на языки национальных меньшинств Румынии или на языки соседних народов.

Автор подчеркивает жизненность изучаемых терминов и их распространение, особенно в народных говорах, а также их проникновение из румынского языка в другие языки.

Далее показывается значение суффиксов и префиксов в создании новых терминов и роль последних в обогащении языка. Автор уделяет также внимание созданию сложных слов и их роли в этой области родства. Наконец, он показывает роль различных рядов синонимов в связи с этими терминами, а также рассматривает и другие проблемы семантики, особенно ономастиологии, связанные с их изучением.

Отмечая семантическую консервативность терминов латинского происхождения, часто бывающих общими для четырех румынских диалектов, а также сочетание латинских элементов с элементами языка коренных жителей или славянскими элементами, автор подчеркивает лингвистическую важность полисемии подобных слов.

В заключение выявляется историко-лингвистическое и социальное значение терминов, обозначающих родство в румынском языке.

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DE LA TERMINOLOGIE D'APPARENTAGE EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'article fait partie d'un travail plus vaste intitulé *Termenii de înrudire în limba română* (*Les termes d'apparentage en roumain*) que l'auteur est en train de rédiger.

La présente contribution étudie quelques termes qui dénomment les ascendants d'une famille, c'est-à-dire les « grands-parents » ou les « aïeuls ». Ce sont : *bunic*, *bunică*, *bătrîn*, *bătrînă*, *bîț*, *bîță*, *moș*, *moasă*, *dedă*, *babă*. L'étude de ces termes a été faite seulement dans la mesure où ils s'encadrent dans le domaine strictement sémantique de l'apparentage.

Les mots sont étudiés au point de vue historique, et comparatif, sur la base de l'*Atlas linguistique roumain*, à partir des textes les plus anciens ; l'auteur passe en revue leur différents sens, ainsi que leur distribution géographique. Lorsqu'il le juge nécessaire, il fait des références aux dialectes roumains du sud du Danube et aux diverses langues romanes, ainsi qu'aux langues des minorités nationales de la République Populaire Roumaine ou des pays voisins.

L'étude révèle la vitalité des termes étudiés et leur diffusion surtout dans les parlers populaires, ainsi que leur pénétration dans d'autres langues.

Dans la conclusion, l'auteur s'occupe de la valeur des suffixes et des préfixes pour la création de termes nouveaux et de la contribution de ceux-ci à l'enrichissement de la langue. Il étudie aussi la création des mots composés et leur rôle dans la terminologie de l'apparentage.

Il souligne enfin le rôle des diverses séries de synonymes dans le domaine étudié et soulève quelques autres problèmes de sémantique — d'onomasiologie, en particulier — qui ont trait à cette étude.

Il insiste sur les conservations sémantiques d'origine latine — termes souvent communs aux quatre dialectes roumains — ainsi que sur la combinaison des éléments latins aux éléments autochtones, et met en relief l'importance linguistique de la polysémie de tels mots.

L'auteur souligne enfin la valeur historique-linguistique et sociale des termes d'apparentage en roumain.

DESPRE SISTEMUL ONOMATOPEELOR ÎN LIMBĂ ¹

DE

ZD. WITTOCH

La începutul secolului nostru, W. Meyer-Lübke a spus despre cercetările referitoare la onomatopee: „Die Forschung steht hier am Anfang...”² Fără îndoială că de atunci s-a înregistrat un progres de netăgăduit în acest domeniu. Se poate spune însă că nici până astăzi nu au fost încă întru totul clarificate natura și funcțiile formațiilor onomatopeice, cu atât mai mult cu cât pentru cea mai mare parte a limbilor nu există culegeri de acest fel³.

Prin *onomatopee* înțelegem imitarea sunetelor realității extralingvistice cu ajutorul mijloacelor limbajului omenesc (prin întrebuințarea unor grupe speciale de foneme sau a anumitor grupări de cuvinte, prin accent ș.a.), dar și imitarea mișcărilor sau acțiunilor cu ajutorul aceluiași mijloace⁴. În acest caz cuvântul *imitare* înseamnă, atât acțiunea de a imita sunetele, acțiunile etc., cât și elementele limbii propriu-zise servind la această imitare.

Se înțelege că imitarea sunetelor realității exterioare nu poate fi exactă; posibilitățile sînt limitate de repertoriul sunetelor limbajului

¹ Considerațiile care urmează se sprijină pe trei din articolele noastre anterioare: *Onomatopee românești cu -ng/-nc-*, în CL, III (1958), supliment; *Quelques notions nouvelles concernant les onomatopées; le type, la gamme, la série, la voyelle type*, în SCL, XI (1960), nr. 3 (Omagiu lui Al. Graur cu prilejul împlinirii a 60 de ani), p. 783—796; *Les onomatopées forment-elles un système dans la langue?* în „Annali dell'Istituto Universit. Orientale di Napoli”, Sezione linguistica, IV (1962). Vezi și bibliografia de acolo.

² *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1901, p. 81.

³ Comp. J. M. Kofínek, *Studie z oblasti onomatopoeje*, Praha, 1934 (Fac. philos. univ. Carol. Prag., Prace..., XXXVI), p. 16 urm., p. 170 urm., p. 188, și M. Seche, *Despre numărul și productivitatea onomatopeelor în limba română*, în L.R, VII (1958), nr. 6, p. 96—98; autorul din urmă constată că cuvintele onomatopeice din limba română nu sînt cunoscute decât parțial.

⁴ Cf., de exemplu, V. Skalička, *Studie o maďarských výrazech onomatopoických*, „Sborník filologický”, XI (1936—1939), p. 84; E. Schwentner, *Die primären Interjektionen in den indogerm. Sprachen*, Heidelberg, 1924, p. 47; N. K. Dmitriev, *Beiträge zur osmanischen Mimologie*, „Wiener Zeitschrift f.d. Kunde d. Morgenl.”, XXXIV (1927), p. 105.

uman, de numărul redus de clișee care servesc la exprimarea onomatopeică și care, sint diferite pentru fiecare limbă în parte ș.a.¹

Problemele referitoare la natura onomatopeelor și la poziția lor în limbă sint multiple. Pornind de la faptul că onomatopeele formează un tot mai mult sau mai puțin autonom în limbă², în acest loc ne vom ocupa numai de chestiunea, dacă formațiile onomatopeice alcătuiesc un sistem special sau nu.

Numărul mare și folosirea frecventă a onomatopeelor, mai ales în limba populară și familiară³, și faptul că nu se poate face o delimitare precisă între expresiile onomatopeice propriu-zise și cele neonomatopeice ne duc la concluzia că numărul exact al onomatopeelor dintr-o limbă nu se poate stabili decât foarte greu și numai cu oarecare aproximație. Dar scopul principal al lingvisticii nu este să dea date statistice; e destul dacă vom putea stabili cât mai precis cantitatea relativă și raporturile reciproce ale noțiunilor din sfera onomatopeelor pe care le vom examina.

Ne vom ocupa deci în primul rând de cele trei noțiuni de bază la stabilirea cărora am ajuns cercetînd onomatopeele din limba romînă și pe care le-am verificat cu material onomatopeic din limbile lituană, cehă, maghiară, turcă și indoneziană. Acestea sînt noțiunile de „tip”, „serie” și „gamă” despre care urmează să vorbim mai sistematic decît în primele două articole ale noastre, menționate mai înainte⁴.

Cuvintele cu funcție onomatopeică (așa-numitele onomatopee) ca [*pic* (interjecție), *a pica* (verb), *picătură*, *picur* (substantiv), *a picura* (verb)], care formează o „familie” de cuvinte onomatopice, au o parte comună tuturor membrilor acestei „familii” — pe *pic* — și altă parte, variabilă, care individualizează pe fiecare membru al „familiei” — adică variațiile *θ*, *-a*, *-ătură*, *-ur*, *-ură*. De asemenea „familiile” *a ropăi-ropot-a ropoti* și *a mormăi-mormăire-mormăială-mormăit-mormăitură-a mormăi-a mormoi-a mormăni-a mormăca* au fiecare o „parte comună” de acest fel adică *rop* și *morm*, care apare în toate derivatele și a cărei formă nu se schimbă. Partea neschimbătoare a unei „familii” de cuvinte onomatopice o numim *tip*. Un tip onomatopeic reprezintă o „familie”, unind în sine toate calitățile care sînt comune tuturor membrilor „familiei” respective. Aceste calități sînt exterioare (adică privesc aspectul fonetic al cuvintelor) și interioare (care se referă la sensul cuvintelor). De exemplu tipul *pic* înseamnă „acțiunea de «a pica»”, *morm*, „acțiunea de a scoate sunetele numite «mormăitură»”. Un tip este deci o noțiune *abstractă*,

¹ S. Pușcariu, *Din perspectivele Dicționarului. I. Despre onomatopee în limba romînă*, în DR, I (1921), p. 83 urm.; K. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, III, Copenhague, 1908, p. 19 urm.; Kořinek, *op. cit.*, p. 2—4; M. Grammont, *Les vers français*, 2e ed., Paris, 1913, p. 203 urm., p. 304 urm.

² Cf. de ex.: Kořinek, *loc. cit.*, passim; A. Leskien, *Schallnachahmungen u. Schallverba im Litauischen*, în „Indogerm. Forsch.”, XIII (1902—1903), p. 180; S. Karcevski, *Introduction à l'étude de l'interjection*, în „Cahiers F. de Saussure”, I (1941), p. 58—60, 63; H. Frei, *Grammaire des fautes*, Paris, 1929, p. 290.

³ Cf. Schwentner, *op. cit.*, p. 36; Skalička, *op. cit.*, p. 96 urm., p. 98.

⁴ Cf. primele două lucrări citate în nota 1, p. 293.

în care se cuprind toate trăsăturile caracteristice, care sînt comune tuturor membrilor unei „familii” onomatopeice.

Forma unui tip se poate realiza în limba vie printr-un cuvînt onomatopeic, deci, se poate concretiza de obicei sub forma unei interjecții onomatopeice (de ex.: *pic*). Am spus că forma aceasta se poate realiza, dar nu întotdeauna realizarea e necesară. Dacă forma *pic* în limba romînă se concretizează ca o interjecție, ca un cuvînt în sine, tipul *clinc*, pe cît știm, nu se găsește izolat, el există numai ca parte integrantă în onomatopeele *a clîncăni*, *a clîncăta*, *clîncăt*, *clîncet*.

Un tip poate fi extras numai dintr-o „familie” de cuvinte care există într-un idiom anumit și într-un anumit timp (sau chiar într-un anumit moment); el este, deci, o abstracție pur sincronică (din păcate, cronologia relativă a materialului nostru lasă încă mult de dorit). Tipul reprezintă o formație onomatopeică de dimensiuni minimale, capabilă să se deosebească precis, prin trăsăturile ei caracteristice, de celelalte tipuri corespunzătoare, cu care contrastează prin forma lui fonetică. Tipul, ca o unitate precis delimitată, servește la organizarea cuvintelor și expresiilor onomatopeice, în cadrul lexicului unei limbi anumite.

Un tip nu se poate identifica nici cu rădăcina cuvîntului (care s-a născut în evoluția diacronică a limbii), nici cu un morfem, care reprezintă o noțiune prea largă în problema pe care o studiem (chiar și accentul cuvîntului poate să aibă funcția unui morfem). Este adevărat însă că aceeași formă fonetică poate să îndeplinească funcția de tip, altădată de rădăcină și apoi de interjecție. După concepția lui F. de Saussure, un tip face parte din „langue” și nu din „parole”.

Tipurile sînt, de obicei, monosilabice. În limba romînă, și în multe alte limbi, ele conțin o vocală (fie un monoftong, fie un diftong), pe care o numim vocală-tip (de ex. *o* în tipul *bonc*, *e* în tipul *lep*) și care nu se modifică nici în tipurile de mai multe silabe (de ex. *i* în *tinghilinghi*). Vocala aceasta poate să fie înlocuită, în anumite limbi, și printr-o consoană (de ex. în limba cehă, în tipurile: *bruk* sau *vrř*), adică, după cercetările noastre de pînă acum, printr-o sonantă, care are funcția unui fonem silabic. Consoanele de acest fel le numim consoane-tip. Vocalele-tip sau consoanele-tip se numesc *foneme-tip* (de ex.: *o*, *e*, *i*, *r* din tipurile amintite mai sus).

Un fonem-tip poate dispărea: de ex. tipul ceh *ř*, din cuvintele *řvátı* „a rage, a mugı, a răcnı”, și *řev* „răget”, contrastează cu tipurile corespunzătoare *ři* (în *řičetı* „a necheza, a rînceza, a rage”), *ry* (în *ryk* „răcnet, urlet”) etc.

Seria este tot o noțiune abstractă, fără existență reală, concretă. Într-o serie includem un număr indefinit de tipuri diferite (cel puțin două) care au același fonem-tip. De ex. *pic* — *tıp* — *lip* — *clıp* — *clıng* — *clınc* — *řıng* etc., sau *tăc* — *tăp* — *trăp* — *lăp* etc.

Serile formează un tot omogen, fie prin trăsăturile fonetice comune ale tipurilor (de ex. *dand* — *mărm* — *trap* — *clămp* — *cranț* etc. sau *rop* — *trop* — *troc* — *sfor* — *șop* — *poc* — *bonz* etc.), fie prin trăsăturile fonetice și semantice în același timp ale tipurilor (de exemplu *pic* — *tıp* — *lip* —

clip. Sînt tipuri care indică una sau mai multe lovituri destul de slabe, dar clar perceptibile în rostire). Omogenitatea formei fonetice este o *conditio sine qua non* pentru toate seriile, fără excepție, pe cînd omogenitatea formei și a sensului se ivește numai la o anumită parte a seriilor.

Seriile în sensul mai larg al cuvîntului le notăm prin SL, iar cele în sensul mai restrîns prin SR. Cele dintîi le indicăm cu majuscule, de ex.: „SL A”, „SL O”, „SL Ea” etc., pe cînd celelalte le scriem cu minuscule, de ex.: „SR i”, „SR u”, „SR oa”, „SR r” etc.

Cea din urmă dintre categoriile de bază stabilite de noi este *g a m a*. Ea de asemenea este formată din două sau mai multe tipuri, ca și seria, dar gamele au alt element comun: forma tipurilor rămîne aceeași (adică se repetă), cu excepția fonemului-tip, care variază, pe cînd seria își menține fonemul-tip intact. Prin urmare o gamă se naște modificînd fonemul său silabic, de ex.: *lip* — *lep* — *lăp* — *leop*. Pentru a indica o gamă vom pleca întotdeauna de la vocalele acute spre cele grave și de la vocalele simple la diftongi. S-ar putea găsi și un alt principiu pentru stabilirea lor, căci ordinea tipurilor sau a *grade*lor — cum vom numi tipurile făcînd parte dintr-o gamă — nu e atît de importantă. Gamele le vom indica întotdeauna prin gradul lor: *i*. De ex. *clinc* denumește întreaga gamă *clinc* — *clanc* — *clonc* — *clănc* din limba romînă. Dacă gradul *i* nu există în gama respectivă, el va fi marcat printr-un asterisc, de ex.: **vilv* va indica gama *vulv* — *vîlv* — *vălv* din limba romînă, **tip* este gama *top* — *țup*. Pentru gamele cu o *consoană*-tip, procedeul este analog; de ex. gama *vr-vrr* din limba cehă o indicăm prin **vi*. Gamele care au numai două *grade* pot fi numite game minime.

După observațiile noastre de pînă acum, gama formează un tot unitar, nu numai prin forma ei fonetică, ci și prin sensul ei, iar diferențele de sens ale *gradelor* unei game nu sînt atît de importante, încît să le facă să iasă din sensul comun al gamei întregi. Se găsesec însă cazuri cînd o gamă nu este omogenă din punctul de vedere al sensului. În articolul nostru *Quelques notions nouvelles concernant les onomatopées...*¹, am constatat că gama *clinc* este cea mai eterogenă (din punct de vedere semantic) dintre toate cele pe care le-am întîlnit pînă acum în limba romînă: ea imită atît sunetul clopoșeilor, cît și strigătul unui corb. Putem deci să spunem că ea nu reprezintă un tot coerent. Într-un astfel de caz, unitatea gamei (ca GL *clinc*) se păstrează numai din punct de vedere formal. Această trăsătură — adică unitatea formală — este comună tuturor gamelor fără excepție (ca și tuturor seriilor, de altfel): fără unitatea formală, nici gamele, nici seriile n-ar exista. Numărul gamelor omogene prin sensul lor nu constituie, deci, decît o parte a numărului gamelor unite prin trăsăturile lor formale; sau, altfel spus, gamele „semantice” nu acoperă numărul tuturor gamelor. Gama unită numai prin formă o numim „gamă în sensul mai larg al

¹ Apărut în SCL, XI (1960), nr. 3 (Omagiu lui Al. Graur cu prilejul împlinirii a 60 de ani), p. 787 și urm.

cu vîntului" (abreviat GL¹, și o vom indica cu o majusculă, de ex.: *Clin c*). O gamă unitară atît prin formă, cît și prin sensul ei, o vom numi „gamă în sensul restrîns al cuvîntului” (abreviat GR, și o vom indica în scris printr-o minusculă, de ex.: rom. *clip*, pentru gama *clip* – *clap* – *clop* – *clăp*, care are sensul „a produce un sunet (sau mai multe) printr-o lovitură (sau lovituri) pe o suprafață tare și rezistentă”).

Gama (ca și tipul și seria) face parte din „langue” și nu din „parole”.

La explicarea noțiunilor de mai sus, mai adăugăm cîteva note suplimentare :

1. Despre „tip” :

De-abia după elaborarea sistemului nostru am aflat că încă în anul 1909, D. Boranić² și după el W. Oehl³, J. Janko⁴ și V. Skalička⁵, au folosit un termen cu conținut foarte asemănător întrebuintat de noi pentru „tip”. Dar prin acest termen ei înțeleg baza etimologică a tuturor derivatelor formate de la el, considerîndu-l deci un fel de rădăcină onomatopeică, fapt care presupune un punct de vedere diacronic. Boranić o numește chiar „rădăcină onomatopeică”, pe cînd Oehl, Janko și Skalička folosesc termenul „tip”. Pentru noi însă, un tip este o abstracție, care aparține lingvisticii sincronice, nu celei diacronice. Tipul nu e și nu poate fi ceva concret — cum ni se pare —, o rădăcină însă într-un anumit fel e concretă.

Deci termenul „tip” în accepțiunea de mai sus nu este ceva absolut nou. Contingența dintre părerile noastre este evidentă și arată că cercetarea noastră merge pe o cale justă.

2. Despre „serie” :

Seriile în sensul mai larg al cuvîntului (SL) sînt relativ puține. Numărul lor total într-o limbă anumită nu depășește numărul fonemelor silabice din aceeași limbă + 1 și coincide cu numărul maxim al gradelor unei game în această limbă. Numărul fonemelor silabice (fie vocale, fie consoane) se mărește cu unu, pentru că o vocală-tip poate să aibă și forma „zero” (0), de ex.: tipul *ʔ* din limba eehă, care contrastează, într-o gamă, cu gradele vocalice *ʔi*, *ʔi* și *ʔy*; sau tipul *chrst* din aceeași limbă, în comparație cu *chrust* și *chroust*). Numărul gamelor într-o limbă poate fi mult mai mare decît al seriilor „largi” (SL).

Seriile în sensul mai larg al cuvîntului (de ex. SL *ī*, SL *O* ș.a.) pot fi alcătuite dintr-un număr foarte mare de membri. Ele conțin însă totdeauna un număr anumit de serii în sensul mai restrîns (de ex.: SR *i*, SR *o* ș.a.), care fac parte din seriile „largi”. Astfel, seriile în sens mai restrîns (SR) *poc* – *toc* – *leop* – *pleosc*, „zgometul produs printr-o lovitură destul de răsunătoare” și *bomb*^d – *bonz*^d – *born*^d, „zumzăitul. zbirniitul insectelor” (pe care îl indicăm abreviat, SR *o*) aparțin la seria

¹ Se vor vedea termenii analogi pentru serii, p. 296.

² *Onomatopeje riječi za životinje u slavenskim jezicima*, în „Rad Jugoslav. akad.”, razr. hist.-filol. i filoz.-jur., knj. 178, nr. 72, 1909, p. 29.

³ În „Anthropos”, XII – XIII (1917 – 1918), p. 602 urm.

⁴ În „Časopis pro moder. filol.”, XIX (1933), p. 17 urm. și XXII (1936), p. 132 urm.

⁵ *Loc. cit.*, p. 85 urm.

SL *poc — toc — trosc — pleosc — rop — țop — trop — clop — leop — bomb¹ — bonz² — born² — morm — sfor — dond*. Seriile „restrinse” (SR) însă nu se pot distinge de seriile „largi”, din care fac parte, decât pe baza criteriilor *s e m a n t i c e* (nu pe baza criteriilor formale); am văzut că acest fel de criterii pot fi nu numai foarte felurite, dar și subiective, și prin urmare, neprecise ¹.

Așa cum am arătat mai înainte, gamele pot fi mai numeroase decât seriile „largi” (SL), căci fiecare serie nu conține decât o cantitate foarte limitată de tipuri (adică de grade) și nu poate deci să epuizeze așa de ușor repertoriul tipurilor limbii respective. Numărul total al seriilor „largi” ale unei limbi nu depășește, după observațiile noastre de până acum, o cantitate maximă de 10 până la 20 de tipuri ². În limba română, de exemplu, el ar putea atinge — în teorie — numărul maxim de 12 : *I-E-A-O-U-Î-Ă-Ea-Oa-Eo-Io-Iu*. Noi am constatat însă, până acum numai 11 SL, adică *î, E, A, O, U, Î, Ă, Ea, Oa, Eo, Io*; vocala-tip *i* u apare numai *i z o l a t ă*, în tipul *p t i u* (realizat în interjecția *ptiu*!). Un tip izolat însă nu formează, bineînțeles, o serie.

Numărul gamelor „restrinse” trebuie să fie, în orice caz, mai mic decât numărul gamelor „largi”. Numărul gamelor „largi” ar putea fi stabilit cel mult pentru limbile moarte, al căror tezaur lexical poate fi considerat complet, pentru limbile vii așa ceva, natural, nefiind posibil. În felul acesta am aflat, deci, „limita de sus” a numărului gamelor dintr-o limbă. În ceea ce privește seriile restrinse (SR), nu se poate stabili o „limită de sus”, pentru că numărul lor trebuie să fie, în orice caz, mai mare decât numărul seriilor „largi” (SL). De asemenea nu există criterii precise pentru a putea distinge o SR de altă SR și în consecință, nici criterii pentru fixarea numărului lor total dintr-o limbă, așa cum am văzut. Se poate găsi numai „limita de jos” a seriilor „restrinse”. Seriile „restrinse” trebuie să fie mai numeroase decât seriile „largi”. Situația lor este deci inversă, în comparație cu gamele.

În afară de serii se mai găsesc în limba de toate zilele formații onomatopice care s-au născut sub influența „*t e n d i n țe i s e r i i l o r*”. Tendința aceasta reprezintă o forță contrară „*t e n d i n țe i g a m e l o r*”. Cea dintâi se străduiește să mențină tipul așa cum este, fără nici o schimbare, sau, cel puțin, să păstreze fonemul-tip intact, are deci o tendință *c o n s e r v a t o a r e*. A doua, dimpotrivă, modifică fonemele-tip, prezentând o tendință *m o d i f i c a t o a r e*, oarecum opusă celei precedente. Un exemplu de formație onomatopiceă, care s-a produs sub influența tendinței conservatoare, este repetarea unui tip (care s-a realizat în limbă ca o interjecție) : *lip, lip!, șoșoșo!, toc, toc!, hai, hai!* etc. Trebuie spus însă, că acest fel de formații nu le privim ca pe niște serii. Formațiile ca *lip, lip!, șoșoșo!* etc. sînt expresii concrete și vii, pe cînd seriile sînt numai abstracții, care nu au o existență reală.

¹ Despre această chestiune a se vedea lucrarea noastră din „Annali dell'Istituto Universit. Orientale di Napoli”, Sezione linguistica, IV (1962), citată în nota 1, p. 293.

² Cf. articolul nostru din SCL, XI (1960), nr. 3, p. 788.

3. Despre *g a m ă* :

La prima vedere s-ar părea că alternanța vocalelor (și, în unele cazuri, a consoanelor) într-o gamă onomatopeică (de ex. *marm — morm — murm* în limba română, *ři — ři — ry — ř* sau *vr — vrr* în limba cehă) nu este altceva decât un fel de „Ablaut”. În realitate însă, între alternanțele unei game și un „Ablaut” este o diferență de bază, așa cum vom vedea din următoarele fapte :

a. un „Ablaut” presupune că privim limba din punct de vedere diacronic; dar ca să ajungem la stabilirea unei game, trebuie să folosim procedee pur sincronice (am vorbit despre aceste lucruri, când am explicat noțiunile de „tip” și „gamă”).

b. un „Ablaut” presupune o relație etimologică între baze (sau rădăcini) diferite, iar diferențele semantice, oricât de mari ar fi, sînt neglijabile. În ce privește o gamă, dimpotrivă, nu ținem seama de etimologia cuvintelor onomatopeice și, prin urmare, ea nu are nimic de-a face cu bazele etimologice sau cu rădăcinile cuvintelor; firul care le leagă îl formează înrudirea tipurilor, care privește atît forma, cît și sensul lor.

c. în cazul unui „Ablaut” alternanțele de timbru ale vocalelor în baze sînt secundare, căci esențialul îl formează diferențele (sau, mai bine zis, *s c h i m b ă r i l e*) de cantitate ale vocalelor; pentru o gamă însă, lucrul principal este tocmai *c a l i t a t e a* (timbrul) fonemului-tip (de ex. *e — a — o — ... r* etc.) într-un moment dat; trebuie să ne ocupăm, deci, de stare și nu de schimbare; numai în rîndul al doilea ținem seama și de cantitatea fonemului-tip (de ex. *e-ê-a-â-o-ô-* sau *r-rrr*).

d. la un „Ablaut”, modificarea vocalei se realizează sub influența *a c c e n t u l u i*, pentru o gamă accentul nu are importanță¹.

Din cele patru puncte înșirate mai sus, mai important este punctul întîi (a); celelalte trei nu sînt decît consecințele lui.

4. Despre *t e n d i n ța s e r i i l o r* și *a g a m e l o r* :

Am văzut că forma fonetică a unui tip se poate realiza (adică concretiza) în limbă într-o expresie concretă sau într-un cuvînt. Seriile și gamele însă nu se pot concretiza și nu există decît ca niște abstracții în „langue”. Dacă în limbă întîlnim anumite formații onomatopeice concrete, care se aseamănă cu o serie (de ex. *tipa-lipa*, *hurduz-burduz*, *îr-îrc*, *țac-pac* etc.) sau cu o gamă (de ex. *tic-tac*, *pif-paf-puf* etc.), aceste formații nu sînt identice nici cu seriile, nici cu gamele. Ele formează fiecare o singură expresie indivizibilă; semnificația lor este legată indisolubil de forma lor fonetică (de ex. : *tipa-lipa*), care nu poate fi divizată de exemplu, în „tipa” și „lipa”, deoarece aceste părți, fie că n-au nici un sens, fie că semnificația lor se schimbă (de ex. : „tic” și „tac”, dacă sînt întrebuițate izolat, au alt sens decît expresia *tic-tac*). O serie sau o gamă, nu poate exista în limba vie, căci tipurile care o alcătuiesc nu pot fi grupate decît în „langue”. Și chiar dacă un șir de forme, asemănătoare cu o serie sau cu o gamă, s-ar realiza într-un context oarecare, nu s-ar produce nici o serie sau gamă de acest fel pentru că așa s-ar produce un fel de formație onomatopeică *c o n c r e t ă*, o onomatopee pe care o pot înregistra

¹ Cf. H. Hirt, *Der indogerm. Ablaut*, Strassburg, 1900, p. III și 1.

simțurile noastre. E clar că un fapt concret, care face parte din domeniul numit „parole” (de ex. : *șoșoșo, pif-paf-puf*, folosite în limba vie), nu poate fi confundat cu o noțiune abstractă, aparținând domeniului „langue”, cum este de pildă seria sau gama.

5. Despre noțiunea numită „*onomatopee*” sau „*cuvînt onomatopeic*”:

Interjecțiile onomatopeice, verbele onomatopeice etc., care există în limba vie, în „parole”, ca niște formații concrete, le numim *onomatopee* sau *cuvînte onomatopeice*. Tipurile, seriile și gamele nu sînt onomatopee; ele servesc numai la organizarea onomatopeilor (sau cuvintelor onomatopeice), fiind noțiuni abstracte și făcînd prin urmare parte din „langue”.

Cum am spus mai înainte, am verificat teoria noastră cu exemple din șase limbi, dintre care, onomatopeele din limba romînă au fost culese de noi și cele din limba lituană de A. Leskien¹. În limba romînă am constatat existența a 52 GL cu 146 tipuri; din aceste game 51 sînt GR (adică 98% din totalul gamelor)². În limba lituană am găsit 73 GR (și nici o GL!) cu 237 tipuri. Numărul total al tipurilor în această limbă este de 354, toate fac parte din serii (SL); deci numai două treimi din tipuri formează game. Pentru limba cehă am dispus de 92 tipuri, din care 99% (91 tipuri) formează serii, și 51% (47 tipuri) alcătuiesc game. Pentru limba indoneziană am putut găsi pînă acum 42 tipuri (și probabil că ele nu sînt decît o infimă parte din tipurile existente), dintre care 24 (57%) formează serii și 11 (26%) formează game; o jumătate din tipuri alcătuiesc așa-numitele „tipuri-game” și cam un sfert așa-numitele „tipuri-serii”. Prin urmare aproximativ jumătate din tipuri se grupează în game și serii, iar cealaltă jumătate e supusă numai tendințelor de a forma game și serii, fără să ajungă să se cristalizeze din ele serii și game propriu-zise. Se pare că în idiomele malaice (pe care le cuprindem în termenul de „limbă indoneziană”) tendințele sistemului nu sînt aplicate așa de consecvent ca, de exemplu, în limba cehă, în care aproape toate tipurile întîlnite pot forma serii, iar aproape jumătate din ele pot fi grupate în game. Pentru a putea trage concluzii mai precise ar trebui însă să dispunem de un material mai complet³. Pînă acum o parte din acest material l-am publicat în articolele amintite sau este pe cale de a fi publicat, iar considerațiile noastre privind limbile lituană, maghiară și turcă sînt încă în manuscris.

Dacă am intra în detalii, am mai putea demonstra, de exemplu, cum se modifică sistemul despre care am vorbit în limba cehă, ce fel de particularități au idiomele indoneziene ș.a.⁴. În limba cehă sistemul se modifică prin diferențele de cantitate ale fonemelor-tip, fie ele vocale (de ex. : *a : á, i : í*), fie consoane (de ex. : *r : rr*). Ar trebui de ase-

¹ Cf. A. Leskien, *art. cit.* în nota 2, p. 294.

² Materialul e înregistrat în articolele noastre din GL și SCL, citate în nota 1, p. 293.

³ Despre limbile cehă și indoneziană a se vedea articolul nostru din „Annali dell'Istituto Universit. Orientale di Napoli”, sub tipar, citat în nota 1, p. 293.

⁴ Idem, *ibid.*

menea să explicăm motivele care ne-au condus să înșirăm tipurile care diferă unul de altul numai prin cantitatea fonemului-tip (ca *be : bé, vr : vrr*) în una și aceeași gamă, dar de ce ele aparțin în același timp unor serii diferite (*be-he-che* etc., [*x bé-mé*] ș.a.). Ar trebui să explicăm și ce sînt „tipurile-game” (prin abreviere, TG) și „tipurile-serii” (prin abreviere TS) etc. Credem însă că e mai bine să supunem criticii în primul rînd noțiunile de bază ale sistemului, ca să vedem dacă ele sînt sau nu destul de solide.

În orice caz, ni se pare că trăsăturile principale ale sistemului pe care l-am stabilit pe baza materialului care ne-a stat la îndemînă pînă acum au valabilitate, dacă nu generală, cel puțin comună mai multor limbi cu structuri foarte îndepărtate unele de altele. Sistemul se modifică după particularitățile caracteristice ale diferitelor limbi, dar, în fond, el rămîne același. Din cercetările pe care le-am efectuat pînă acum reiese, după părerea noastră, că modificările din sistemul onomatopeic nu sînt cauzate de schimbarea trăsăturilor lui de bază, adică de modificarea tendinței seriilor și gamelor, ci de aplicarea, mai mult sau mai puțin consecventă, a acestor două tendințe.

Dacă considerațiile noastre vor fi recunoscute ca juste, ele vor putea contribui și la rezolvarea problemei sistemului lexical al limbii.

ОТНОСИТЕЛЬНО СИСТЕМЫ ЗВУКОПОДРАЖАТЕЛЬНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ

РЕЗЮМЕ

При изучении звукоподражательных образований в румынском, литовском, чешском, венгерском, турецком и индонезийском языках автору удалось установить в системе звукоподражаний три основных абстрактных понятия: [тип], [ряд], [гамма]. Пригодность данных трех понятий автор проверил на материале литовского, чешского, венгерского, турецкого и индонезийского языков. С помощью вышеуказанных понятий он стремится показать, как организованы звукоподражательные слова и выражения в рамках лексики какого-либо языка.

Под абстрактным понятием [тип] подразумевается неизменяемая, минимальных размеров часть, соединяющая в себе характерные внутренние (значения слов) и внешние (фонетический аспект слов) черты, общие всем членам одной «семьи» звукоподражаний (например, *pic*), способная четко отделяться от других типов, от которых она отличается своей фонетической формой. Обычно типы односложны и содержат неизменяющийся гласный звук — тип. В некоторых языках имеется не только гласный звук — тип, но и согласный звук — тип; оба эти понятия образуют вместе более широкое понятие *фонема — тип*.

[Ряд] состоит из бесконечного числа типов (самое меньшее двух), имеющих одну и ту же фонему—тип, рум. [*pic—tip—lip—clip*]—*cling—cline—ting* и т.д., однако, в этом случае фонетическая форма и смысл совпадают лишь у определенной части ряда.

[Гамма] характеризуется тем, что форма типа остается той же, а фонема — тип варьируется: рум. [*lip—lep,—läp—leap*]. Гамма образует единое целое не только с точки зрения фонетической формы, но, обычно, и с точки зрения значения.

Как ряды, так и гаммы группируются и в зависимости от более широкого или более узкого значения слова и образуются в языках под влиянием двух противоположных тенденций, то есть под влиянием тенденции рядов и тенденции гамм.

Затем следует несколько замечаний в связи с рассмотренными проблемами, из которых вытекает вывод, что основные черты, установленные автором в системе звукоподражательных образований, справедливы для различных языков с весьма отдаленной структурой.

SUR LE SYSTÈME DES ONOMATOPÉES

RÉSUMÉ

Ayant étudié les onomatopées du roumain, du lituanien, du tchèque, du hongrois, du turc et de l'indonésien, l'auteur a établi trois notions abstraites fondamentales dans le système des formations onomatopéiques : [type], [série] et [gamme]. La validité de ces trois notions a été vérifiée à l'aide de matériaux du lituanien, du tchèque, du hongrois, du turc et de l'indonésien. À l'aide des notions mentionnées, il se propose de présenter la façon dont sont organisés les mots et les expressions onomatopéiques dans le cadre du lexique d'une langue quelconque.

L'auteur entend par la notion abstraite de [type] la partie invariable de dimensions minimales qui réunit tous les traits caractéristiques, extérieurs (l'aspect phonétique des mots) et intérieurs (le sens des mots), communs à tous les membres d'une « famille » onomatopéique (par exemple : *pic*), propre à la distinguer avec précision d'autres types avec lesquels elle se trouve en contraste par sa forme phonétique. D'ordinaire les types sont monosyllabiques et contiennent une voyelle type qui ne se modifie pas. Certaines langues possèdent aussi des consonnes type ; ces deux notions constituent ensemble une notion plus large appelée phonème-type.

La [série] se compose d'un nombre indéfini de types (deux au moins) qui ont le même phonème-type (roum. [*pic—tip—lip—clip*] — *cling—cline—ting*, etc.), mais dans ce cas la forme phonétique et le sens sont homogènes seulement pour une certaine partie des séries.

La [gamme] se caractérise par le fait que la forme des types demeure la même, tandis que le phonème-type varie : roum. [*lip—lep—läp—leap*].

La gamme forme un tout unitaire, non seulement par sa forme phonétique, mais d'habitude aussi par son sens.

Les séries et les gammes sont groupées aussi du point de vue du sens plus large ou plus restreint du mot, et elles se forment dans les diverses langues par l'influence de deux tendances contraires, à savoir par la *t e n d a n c e d e s s é r i e s* et par la *t e n d a n c e d e s g a m m e s*.

L'auteur formule aussi quelques remarques ayant trait aux problèmes énoncés, desquelles se détache la conclusion que les principaux traits qu'il a établis dans le système onomatopéique sont valables pour diverses langues à structures très dissemblantes.

OGLINDIREA EVOLUȚIEI CONSOANELOR TEMATICE MAGHIARE -LY ȘI -NY ÎN TEMA SUBSTANTIVELOR ROMÎNEȘTI DE ORIGINE MAGHIARĂ

DE

EMESE KIS

Elementele de origine maghiară, ca orice împrumut lexical de origine străină, se adaptează structurii gramaticale a limbii române, integrându-se în categoriile morfologice specifice ale acesteia, inexistente sau neobișnuite în limba maghiară.

În cele ce urmează se va studia acest proces de adaptare, cu referire la elementele terminate în *-ly* și *-ny* în limba maghiară (de tipul rom. *cleștar* „cristal” < magh. *kristály* „idem”, rom. *cormană* < magh. *kormány* „idem”).

Unele dintre aceste substantive s-au încadrat în categoria substantivelor masculine, ca rom. *secui* (pl. *secui*) „persoană care face parte din populația care locuiește în partea de răsărit a Transilvaniei” (DLRM) < magh. *székely*, respectiv magh. dial. *székőj* (RMNYA ¹, 1947 Crizba r. Brașov) sau rom. *coroi* (pl. *coroi*) „pasăre răpitoare mică” < magh. *karvaly* „idem”, orientate după modelul substantivelor de origine latină având terminații asemănătoare din punct de vedere fonetic ca rom. *pui* (pl. *pui*) sau ca substantivele derivate cu sufixul *-oi*, care în majoritatea lor sînt masculine ².

Altele s-au încadrat în categoria femininelor, ca rom. dial. *seghie* (pl. *seghii*) „fișie îngustă de loc” (PAȘCA, GL.) < magh. dial. *szegjék* „tiv, margine” (RMNYA 2362 Tirlungeni r. Brașov) după modelul rom. *fișie* (pl. *fișii*) sau ca rom. dial. *altușje* (pl. *altui*) (ALR sn 219/836 Pești-

¹ Orientarea în materialul needitat încă din RMNYA mi-a fost înlesnită de tov. Murádin László, cercetător la Institutul de lingvistică din Cluj, căruiui îi mulțumesc și pe această cale pentru ajutorul dat.

² Gh. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 101–111. Dintre substantivele terminate în *-oi* 57 % sînt masculine, 43 % sînt neutre, cf. DI p. 430–436.

șani r. Tirgu-Jiu) < magh. *oltvány*¹, magh. dial. *gutyány* „idem” (RMNYA 391 Belfir r. Salonta) după modelul numeroaselor derivate cu sufixul *-oai*².

Un număr oarecare dintre aceste substantive au devenit neutre ca rom. *hei* (pl. *heiuri*) „dependințe, acareturi, loc de casă” (DRLM) < magh. *hely* „loc” sau rom. dial. *răspoi* (pl. *răspoiș*) „rașpă” (ALR sn 540/346 Negrești r. Oaș) cu variantele din punctele 349 Groși r. Șomcuta Mare, 157 Vinători r. Sighișoara) < magh. *ráspoly* după modelul substantivelor terminate în *-oi*³ ca rom. *furcoi* (pl. *furcoai*) de origine latină și alte nomina instrumenti similare.

Aceste elemente s-au încadrat în sistemul de declinare existent și au intrat în diferitele categorii de teme substantivale existente în limba literară sau în graiuri. Integrarea în sistemul limbii⁴, care trebuie înțeleasă ca o raportare a împrumutului la ansamblul⁵ structurii morfologice (substantivul împrumutat fiind interpretat, identificat, sub aspect morfologic), întrece cu mult limitele unei simple acțiuni de preluare, a unei substituiri de sunete sau a unei evoluții fonetice lente⁶, care se efectuează în cursul unei lungi perioade de timp.

Prin ce se caracterizează acest proces? Cum se exercită presiunea sistemului morfologic⁷ asupra cuvintului împrumutat?

Cercetînd elementele de origine maghiară în limba romină cu corespundente terminate în *-ly* și *-ny* în limba maghiară literară se constată următoarele:

a) Adaptarea morfologică este un proces complex, dinamic, interpretativ, care nu se mulțumește cu ceea ce este dat pe de o parte în mod *direct* în etimon (un aspect sonor oarecare și sensul din limba donatoare) și ceea ce sugerează etimonul în mod *indirect* potențial,

¹ Trebuie să presupunem că acest element a fost împrumutat cînd *v* maghiar era o fricativă labială în graiul maghiar din care s-a făcut împrumutul, cf. E. Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii romîne*, în „Studii și cercetări științifice”, an. V (1954), nr. 3–4, p. 442.

² G. Pascu, *op. cit.*, p. 112–113 și cf. DI 266–267.

³ Cf. DI 430–436.

⁴ Pentru cercetarea procesului de încadrare a elementelor străine în sistemul limbii care primește cf. Sulán B., *A szókölsönzés kérdéshöz*, în „Magyar Nyelv” LVI (1961), nr. 2, p. 149–154 prezentată și sub formă de comunicare la Sesiunea științifică jubiliară a Universității „Al. I. Cuza” din Iași și E. Petrovici, *Evoluție fonetică, substituiri de sunete sau adaptare morfologică (în legătură cu tratamentul lui o final în elementele slave ale limbii romîne)*, în „Cercetări lingvistice”, VI (1961) nr. 1, p. 25–30.

⁵ Adaptarea morfologică a elementelor străine la sistemul limbii care primește prezintă unele analogii cu raportare la context în activitatea de limbaj; Cf. T. Slama-Cazacu, *Limbaj și context. Problema limbajului în concepția exprimării și a interpretării prin organizări contextuale*, București, 1959, p. 274–276 și p. 293–294.

⁶ E. Petrovici, *idem*, p. 25–30; Sulán B., *op. cit.*, p. 151.

⁷ Sulán B., *Magyar -ó > szláv ou ~ ov?* în „Nyelvtudományi Közlemények” VII, (1961), p. 149 ș. u. Cităm din p. 221 „În cursul împrumutării care are loc între limbile nefrudite trebuie să avem în vedere presiunea sistemului, adică faptul că integrarea cuvintelor împrumutate în sistemul morfologic, respectiv morfonologic al limbii care primește, este o necesitate și că ea are loc pe baza unor *legitimi* ale acestei limbi” (A nem rokon nyelvek közt történő szókölsönzés során tekintetbe kell venni az ú.n. *rendszerkényszer* lényét, vagyis azt, hogy a kölcsönzött szavak *beillesztése* az átvevő nyelv morfológiai illetve morfonológiai rendszerébe *szükségszerű* és az átvevő nyelv rendszerében kimutatható *törvényszerűségek* szerint történik”).

auxiliar pe de alta. Spre ex. în cazul cuvintelor rominești: *cleștar*, *coroi*, *secui*, *altoi*, *cormană* (DLRM), aspectul sonor dat direct în etimon ar fi: *cristal* (cf. magh. vechi *cristal*, atestat în anul 1478 MOSZ), *côruqi*¹ (cf. magh. *karvaly*), *sêkëj*, *sêcöi*², *ôtuân*³, *côrmân*⁴, iar sensurile cuprinse în etimoane sînt „cristal”, „pasăre răpitoare mică”, „persoană care face parte din populația maghiară care locuiește în partea de răsărit a Transilvaniei”, „altoi”, „cormană”. În exemplele citate mai sus ceea ce este dat indirect, auxiliar, potențial în etimon ar fi categoria morfologică, sugerată prin aspectul sonor al terminației etimonului și prin sensul acestuia. Terminația *-âl* poate sugera o temă în *-âl* + desinența *θ*, mai puțin în *-al* + desinența *θ*⁵ și chiar sufixul *-ar*⁶; terminația *-uqi*: tema în *-uqi* + desinența *-e*, tema în *-uqi* + desinența *θ* sau chiar sufixul *-ôj*; terminația *-ân*: sufixul *-ón*, ori sufixul *-qá:e* > *-ôj*, *-qáje*, terminația *-ân*: tema în *-án*, mai puțin în *-an*⁷, sau sufixul *-án*. Se observă că posibilitățile sugerate în mod indirect de aspectul sonor al etimonului de obicei sînt multiple. Sensurile cuprinse în etimon „cristal”, „altoi”, „cormană”, referindu-se la inanimate, materie, obiect, instrument, sugerează mai mult genul neutru, fără să excludă însă pe cel feminin sau masculin, iar sensurile „pasăre răpitoare”, „locuitor dintr-o anumită parte a țării” implică genul masculin, denumind ființe de sex bărbătesc.

b) Posibilitățile oferite în mod direct și cele sugerate în mod indirect (mai cu seamă cele oferite de aspectul sonor al etimonului) de obicei sînt multiple. Adaptarea presupune deci impunerea uneia dintre formele oferite în mod direct sau indirect de etimon, acestea fiind rezultatul osci-

¹ E posibilă Imprumularea altit a formei magh. *karvaly* (fonetic *côruqi*) cît și a formei *karvolj* (*côruqi*) cf. L. Treml, *Die ungarische Lehnwörter im Rumänischen*, în „Ungarische Jahrbücher”, vol. IX (1929), p. 316. Și în acest cuvînt fonemul *v* a fost o fricativă bilabială fonică, cf. E. Petrovici, *O particularitate...*, p. 442.

² Cf. magh. *székely* și magh. dial. *székőj* (RMNYA 1947 Crizbav r. Brașov), *székőj* (Lupeni r. Odorhei) *székěj* (Tonciu r. Reghin).

³ Cf. magh. dial. *qutvány* „altoi” (RMNYA 391 Belfir r. Salonta) fonemul *g* fiind foarte apropiat de *a* inițial din cuvîntul romnesc. În această privință este demn de remarcat și fonetismul magh. dial. *ê totta* „altoi” (RMNYA 391 Racoșul de jos r. Rupea și magh. dial.

qüttöltök „ați altoit” (RMNYA 389 Racoșul de jos r. Rupea).

⁴ Cf. magh. dial. *kôrmân* „cormană” RMNYA 82 (Chidea r. Gherla, Pipea r. Sighișoara, Petecu r. Odorhei) și diferite variante fonetice ale acestei forme terminate în *-n* dur din Tăuteu r. Marghita, Papiu Ilarian r. Luduș, Chibed r. Tîrgu-Mureș, Petrisat r. Trnăveni, Cristur r. Hunedoara). Cf. și magh. vechi *kôrmân* KNEZSA 282, notat numai cu *-n* plnă în secolul al XVI-lea.

⁵ Pentru delimitarea noțiunilor temă, desinență în cazul substantivelor cf. I. Pătruț, *Despre structura morfologică a substantivelor și adjectivelor rominești*, în „Studia Universitatis” Babeș-Bolyai Cluj”, IV (1961), fasc. 2, p. 13–26.

⁶ Încă în latina populară a existat posibilitatea de înlocuire reciprocă a terminațiilor *-alis*, *-aris*, *-arius* cf. C. H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*, după ediția spaniolă a lui F. de Moll, în rominește de E. Tănase (curs litografiat), Cluj, 1958, p. 37–38 și 146–147. În limba maghiară terminațiile *-ly*, *-ny* alternează adesea cu *-l*, *-n*, *-r* (cf. Benkő Lóránd, *A magyar ly hang története*, Budapest, 1953, p. 32).

⁷ Dintre toate cuvintele rominești terminate în *-an* numai două adverbe de circulație restrînsă, de origine maghiară, *ughian* și *éstan* și cîteva elemente de jargon: *clûbman*, *iûeman* etc. au accentul pe prima silabă (vezi D1 511–525).

lării¹ între mai multe forme potențial posibile. Această oscilare este ilustrată într-un mod foarte plastic de hărțile ALR sn.

Spre exemplu, diferitele variante dialectale ale magh. *ráspoly* „ráspă” împrumutate fiind de vorbitorii români s-au încadrat între substantivele feminine în Muntenia (Nucșoara r. Curtea de Argeș, punctul cartografic 784) și pe întreaga arie a subdialectului moldovean, iar în Transilvania s-au integrat între substantivele neutre. Într-un singur punct cartografic coexistă o variantă neutră și una feminină (însă nu la același vorbitor !!) rom. *răspă*, [iI/ *răspău* (pl. *răspăuă*) ALR sn 540/260 (Beclean r. Dej).

Variantele dialectale, respectiv arhaice, ale magh. *kormány* „cormană” s-au încadrat între substantivele feminine în Moldova, Dobrogea, în Muntenia pînă la linia Zimnicea, Curtea de Argeș (punctul cartografic 574, c. Mihăileni r. Ciuc, merge și el cu aria Moldovei). În schimb Transilvania, Banatul, Oltenia prezintă variante neutre, cf. ALR. sn. harta 18.

Cercetînd ALR sn. harta 219 observăm că variantele dialectale ale magh. *oltvány* „altoi” în punctele cartografice 102 (Feneș r. Alba), 514 (s. Coropceii c. Ciortești r. Iași), 531 (Călugăra Mare r. Bacău), 762 (Valea Lungă-Cricov r. Tîrgoviște), 784 (Nucșoara r. Curtea de Argeș), 833 (Petrila r. Petroșeni), 836 (Peștișani r. Tîrgu-Jiu), 876 (Balș r. Balș), 886 (Izbiceni r. Corabia) s-au încadrat între substantivele de genul feminin. În două puncte 279 (s. Bocșa c. Borla r. Zălau), 334 (Moftinul Mic r. Carei) găsim variante masculine, iar în restul teritoriului, în cea mai mare parte a Transilvaniei, a Banatului, în Oltenia, în Dobrogea și în Muntenia, în cîteva puncte vecine cu Dobrogea și într-un punct din Moldova : 605 (Furcenii Vechi r. Tecuci) prezintă variante neutre.

Avînd însă în vedere faptul că ariile variantelor neutre, feminine și masculine nu se suprapun, trebuie să presupunem că, în procesul adaptării, teoretic există mai multe posibilități, practic însă se impune în general, în urma selectării, o singură formă pe un teritoriu dat. La intersecția ariilor se întîmplă să coexiste variante de gen diferit, dar chiar și acestea se întîlnesc de obicei la diferiți vorbitori. Selectarea, precizarea categoriei morfologice (gen, temă + desinență) se impune ca o necesitate, pe cînd coexistența variantelor morfologice are un caracter întîmplător.

c) Multiplele posibilități sugerate de aspectul sonor și de sensul cuvîntului împrumutat îi dau împrumutului un caracter neprecis atunci cînd este considerat izolat. Din acest punct de vedere, elementele de origine străină, în momentul pătrunderii lor, au o situație întrucîtva asemănătoare cu situația toponimicelor care au rupt legătura cu apelativul de o circulație restrînsă care le-a dat naștere, neposedînd nici număr, nici forme cazuale, avînd o răspîndire izolată, individuală și definitivarea variantelor posibile depinzînd de numărul vorbitorilor². Acestor elemente

¹ Se pare că formele duble pentru singular semnalate de J. Byck-Al. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier*, în „Bulletin linguistique”, an. I (1933), p. 13–16; Academia R.P.R., *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Vocabularul, fonetica și morfologia, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 129 sînt de obicei variante teritoriale și nu forme coexistente la același vorbitor.

² M. Sala, *L'évolution des appellatifs et des toponymes*, în *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 Août 1958*, Bucarest, 1958, p. 86–89; T. Slama-Cazacu, *loc. cit.*

neprecise, labile în momentul preluării, raportarea la ansamblu, integrarea lor în sistemul limbii le dă contur, relief și viață.

Spre exemplu, complexul sonor *córuqi* (cf. magh. *karvaly* „coroi”) nu putea fi folosit în scopul comunicării de vorbitorul român sau bilingv până nu a fost încadrat într-o anumită categorie a substantivelor, raportat fiind la sistemul limbii, interpretându-i-se terminația *-uqi* drept sufix. Sufixul motional *-ói* are un aspect sonor asemănător și derivă substantive care aparțin aceleiași categorii semantice (cf. *cioroi*, *mierloi*, *rătoi* etc.) ca și împrumutul.

La forma magh. veche *cristal* „cristal” (atestat în anul 1478 MOSZ), avînd aspectul fonetic *crīstal*, terminația *-al* a fost raportată la sufixul *-ar* din sistemul limbii romine. Prin metateză și prin deplasarea accentului datorită cantității vocalei ¹ din ultima silabă, s-a ușurat raportarea terminației la sufixul cel mai asemănător din punct de vedere acustic. Împrumutul s-a încadrat astfel între neutrele terminate în *-ar*.

Tot așa magh. dial. *szekriny* (RMNYA 1800 Cireșoia r. Dej, Sărata r. Bistrița, Crizbav r. Brașov și variantele fonetice similare din Băița r. Gherla, Târcaia r. Beiuș), avînd aspectul sonor *sēcriñ* a participat din momentul intrării sale în limba romină la evoluția fonetică a aces-teia ²: magh. *sēcriñ* > rom. *secrîn*, *secrîi*. Iodul final a fost interpretat ca un iod al temei pluralului, care alternează cu *-u* al temei singularului. De aceea, conform sistemului limbii romine, a fost creată și tema corespunzătoare a singularului: rom. *sicrîu* ³.

d) Alegerea și fixarea terminației și a genului, deși necesită o activitate vie, complexă, totuși decurge foarte repede și în general, simultan. Adaptarea morfologică, cu toată complexitatea ei, este un act rapid. În mod paradoxal ea se realizează mai repede chiar decît adaptarea la sistemul fonologic al limbii, cînd aceasta din urmă nu are consecințe morfologice. Înlocuirea morfemelor străine limbii care preia împrumutul cu morfeme proprii are loc înainte de substituirea sunetelor străine sistemului său cu sunetele proprii⁴, cele mai apropiate din punct de vedere acustic.

Spre ex. rom. dial. *tört'áyú* „țescovină” ALR sn 237/325 (s. Voivozi c. Șilindru r. Marghita) provine din magh. dial. *törkö* „idem” SZFN-NYEF (cf. magh. *törköly*) și prezintă fonemul *ö* neaccentuat care nu aparține sistemului limbii romine. Rom. dial. *pêrș_i* (pl. *pêrș_iuri*) „bucșă” (ALR sn 342/157 s. Vinători r. Sighișoara) provine din magh. *persely* (rostit *pêrș_ei*) cf. și majoritatea răspunsurilor la întrebarea RMNYA 137,

¹ P. Nelescu, *Există legătură între cantitate și accent?*, în „Cercetări de lingvistică” III (1958), p. 135–140.

² E. Petrovici, *La distinction phonologique entre trois sortes de N et L — non diésés, diésés et palatals en roumain et en slave*, „International Journal of Slavic Linguistics et Poetics” I/II, 's Gravenhage, 1959, p. 185; I. Stan, *Observații asupra evoluției *n* > *l* în limba română*, în „Cercetări de lingvistică”, IV (1959), p. 52–54.

³ I. Pătruț, *Probleme de fonetică și morfologie. III. În legătură cu *i* și *u* în limba română*, în „Cercetări de lingvistică”, IV (1959), p. 46 și J. Byck-Al. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier*, în „Bulletin linguistique” I (1933), p. 21.

⁴ Pentru definirea și delimitarea celor două procese: a substituirii de sunete și a înlocuirii morfemelor străine cu morfeme proprii limbii care preia, vezi E. Petrovici, *Evoluție fonetică, substituție de sunete sau adaptare morfologică (În legătură cu tratamentul lui *o* final în elementele slave ale limbii române)*, în „Cercetări de lingvistică” VI (1961), fasc. 1, p. 25–30.

forma românească avînd un *ę* în corpul cuvîntului în poziție neaccentuată, ceea ce nu e specific sistemului limbii romîne. Rom. dial. *vöűfiu* „însoțitorul miresei” (MÁRTON 38) (pl. *vöűfi*) „vifel” (ALRT II 143. 17) se explică dintr-o formă magh. dial. *vöűfi* „idem” (CSÜRY) și variantele fonetice similare (cf. RMNYA 2558 s. Berchez c. Remetea Chioarului r. Șomcuta Mare, Uciug r. Cebul Silvaniei, Archid r. Zălău, Cireșoia r. Dej, Periceiu r. Șimleu, Belfir r. Salonta), cea mai apropiată fiind de forma românească din punct de vedere fonetic varianta *vöűfö* „idem” (RMNYA 2558 Chibed r. Tîrgu-Mureș). Forma românească prezintă și ea diftongul *öő* — fonem care nu aparține sistemului limbii romîne. Toate aceste forme neadaptate încă din punct de vedere fonetic se încadrează însă în categorii morfologice specifice sistemului limbii romîne¹.

c) Adaptarea la sistemul morfologic al limbii nu se realizează uni-dimensional, numai pe plan gramatical, ci angajează fonetismul² și conținutul semantic al cuvîntului³.

În procesul adaptării morfologice la sistemul limbii care primește aspectul fonetic al împrumutului, sensul său în limba donatoare sînt adeseori mai importante decît categoriile morfologice la care a aparținut el în această limbă. Astfel adjectivul din limba donatoare poate deveni substantiv în limba care primește și substantivul poate ajunge adjectiv⁴, gradul comparativ poate fi considerat drept grad pozitiv⁵, nominativul poate fi interpretat ca o altă formă morfologică, iar diferite forme morfologice ajung să fie interpretate drept nominativ singular⁶, singularul

¹ Cf. și alte exemple decît cele de tipul *-ly* și *-ny*: rom. dial. *zöűdsigurt* „zarzavat” (ALR sn 186/325 s. Voivozi c. Șilindru r. Marghita) *zűdsigurt* „idem” (ALR sn 186/353 Birsana r. Sighet)

< magh. dial. *zöűstęg* [st] „idem” (ALR sn 186 / [192] Covasna r. Tîrgu-Secuiesc).

² E. Petrovici, *idem*, p. 25–30, și E. Petrovici, *Echivalența morfologică a variantelor fonemelor vocalele romînești*, în „Cercetări de lingvistică”, I (1956), nr. 1–4, p. 11 și urm.

³ Al. Rosetti, *Sur le traitement de v. sl. -ü en roumain*, în „Bulletin linguistique”, vol. XIII (1938), p. 162–163; J. Byek-Al. Graur, *op. cit.*, p. 15, la L. A. Bulahovski, *Введеніе въ языкъзнание*, Moskva, Ucipedgiz, 1953, p. 30. Se arată că sinonimele deși diferă auditiv, în virtutea asemănării lor din punct de vedere al semnificației, se comportă ca excitanți identici în cursul experiențelor. Cf. și A. G. Spirkin, *К вопросу о законахъ языка*, în „Вопросы философии” (1953), nr. 5, p. 92, unde se accentuează strînsa legătură și întrepătrunderea reciprocă a diferitelor compartimente în limbă. Aceași idee și la Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, București, 1957, p. 79.

⁴ Adjectivul rom. *birsan* „din Țara Birsei” > substantivul magh. dial. *berszány* „păstor romîn de la munte” (BLÉDY, 24) iar substantivul rom. *bărbat* > adjectivul magh. dial. *borbát* „harnic, silitor, muncitor” (BLÉDY, 26).

⁵ Gradul comparativ de la adjectivul magh. *puha* „moale” — *puháb* magh. dial. *puháb* (CSÜRY) „mai moale” a dat un adjectiv la gradul pozitiv, rom. dial. *pűhabu* (pűmint) „afnat” (ALR sn 12/310), *pűháb* „idem” (ALR sn 12/219, 272, 520).

⁶ Cf. N. Drăganu, în „Dacoromania” IV, nr. 2, p. 754, VI, 300–301, „Magyar Nyelv”, XXXVII (1942): Márton Gy., *Ördögűfűzés helynevei*, Kolozsvár, 1944, p. 8; Szabó T. A., *Adatok a kolozsmegyei újabbkori rumén helynévkincs magyar elemeinek ismeretéhez*, în „Melich Emlékkönyv”, Budapest, 1942, p. 367 și 373, în „Magyar Nyelv”, XLIII, p. 148; idem, *Az Iztambul illetőleg a Malomba-típusú helynévközlés kérdéshöz*, în „Magyar Nyelvjárások”, VII (1961), p. 3–21 pentru elementele de origine maghiară în limba romînă aparținînd acestei categorii. Elemente similare în limbile slave vezi la Sulán Béla, *A cseh szóköincs magyar elemeiből*, în „Magyar Nyelv” LII (1948), p. 310–315 și LIII, p. 160–165; *A szóközlés kérdéshöz*, în „Magyar Nyelv” LVI (1961), nr. 2, p. 149–154; *Adalékok az argó szóközlésének tanulmányozásához*, în „Magyar Nyelvjárások”, an. VII (1961), p. 59–78.

o formă de plural, pluralul drept singular¹. Relativa indiferență a categoriei morfologice obținute în limba care primește față de categoria morfologică la care aparținuse împrumutul în limba donatoare crește invers proporțional cu gradul de înrudire între cele două limbi, cu gradul de asemănare între structura morfologică a acestora². Structura morfologică a limbilor romină și maghiară fiind cu totul deosebită, schimbarea categoriei morfologice în cursul împrumutării este destul de frecventă³. Avem exemple de acest fel și printre substantivele terminate în *-ly* și *-ny*. Rom. dial. *pérset* „bucșă” (ALR sn 342/574 cătunul Livezi c. Mihăileni r. Ciuc) are la bază acuzativul singular al etimonului (cf. magh. dial. *perset* = *perse(j)* + sufixul *-t* al acuzativului BENKŐ 74). Rom. dial. *bicantău* „borceag” ALR sn 143/316 (Sinnicolaul Romin r. Beiuș) se explică dintr-un etimon ca magh. dial. *bükkön* „idem” RMNYA 902 (Târcaia r. Beiuș), *bükkön* (Archid r. Zălau, Cireșoia r. Dej), Chidea r. Gherla, Tirlungeni r. Brașov, Lupeni r. Odorhei), *bükken* (Sic r. Gherla, Tureni r. Turda, Odrifaia r. Tîrnăveni, Goganvarolea r. Sighișoara) și varianta fonetică cea mai apropiată de împrumutul românesc, cu cea de-a doua vocală nerotunjită, deschisă: *bükkön* RMNYA 902 (Petrisat r. Tîrnăveni) + sufixul acuzativului în limba maghiară *-t*, derivat pe teren românesc cu sufixul *-ău*⁴. Nu este exclusă nici posibilitatea ca această variantă să redea o formă cu sufixul magh. *-töl*, *-tül*: magh. *bükkön* + *-töl* „din pricina borceagului” > rom. *bicantău* „borceag”, formă desprinsă din expresii ca (*a marha*) *felfuvódott a bükköntül* „(vita) s-a umflat din pricina borceagului”.

Rom. dial. *perșeje* (pl. *perșei*) ALR sn 165/349 (Groși r. Șomeuta Mare) reprezintă o formă sufixată: magh. *persely* + sufixul posesiv personal *-e*. Rom. dial. *seghie* „fișie îngustă de loc” (PAȘCA, GL.) provine dintr-un magh. dial. *szegej* „tiv, margine” (RMNYA 2362 Tirlungeni r. Brașov) + sufixul posesiv personal *-e* din limba maghiară.

Tot așa aspectul acustic al singularului din limba maghiară a putut să fie interpretat drept formă de plural ca în cazul rom. dial. *bord''l'*; *bord''li*, [*''*] *bord''li* „bărbier” (ALR sn 511/349 Groși r. Șomeuta Mare). Cele două variante morfologice de plural (coexistente în graiul aceleiași localități, ele nu coexistă însă la același vorbitor) corespund surprinzător cu variantele fonetice coexistente în graiul aceluiași vorbitor cf. magh. dial. *borběj* alternînd cu varianta *borběl'* (RMNYA 2310 Sărata r. Bistrița).

¹ *Ibidem*; cercetînd elementele de origine romină în limba maghiară se constată de altfel același fenomen: formele de plural rom. *blsani*, *ciobani*, *ciocani*, *copii* etc. au dat forme de singular în limba maghiară: magh. dial. *berszány* „păstor romîn” (BLÉDY 24); *csobány* „1. păstor, 2. cline ciobănesc, 3. un fel de fedeleș” (BLÉDY 36); *csokány* „ciocan” (BLÉDY 37), și magh. *góbé*, *kópé* „1. om fără cultură, 2. țaran secui, 3. viclean, șiret, 4. vesel” (BLÉDY 47) etc.

² Sulán B., *A szókölszűzés kérdéséhez*, p. 150.

³ Problema este similară în cazul elementelor de origine maghiară în limbile slave cf. Sulán B., *ibidem*, p. 149–154.

⁴ Printre-o derivare similară este explicată rom. *ferestrău* < magh. *fűrés* + *-t* + rom. *-ău* > rom. *ferestrău* > *ferestrău* în observația lui Tamás Lajos la discursul lui Gáldi László, *A szlavisztikai jövevényszó kutatás néhány problémája*, publicat în „Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi osztályának közleményei”, XII (1958), nr. 1–4, p. 143.

Rom. dial. *oltouán*^u (pl. *oltouán'*) „altoi” (ALR sn 219/279 Bocşa c. Borla r. Zălau) şi *oltouán* (pl. *oltouán'*) (ALR sn 219/334 (Moftinul Mic r. Carei) au forme de plural, care din punct de vedere acustic sînt foarte asemănătoare cu formele de singular magh. dial. *oltoány* (RMNYA 391 Baťa r. Dej), *oltovány* (RMNYA 391 Sic r. Gherla) „idem” şi altele similare răspindite în mai multe puncte din centrul Transilvaniei.

În concluzie, pe baza unei categorii de exemple (substantive de origine maghiară din limba romînă, avînd etimoane terminate în *-ly* şi *-ny* în limba donatoare) s-a încercat lămurirea unor trăsături caracteristice procesului de adaptare morfologică. Pe baza acestor exemple s-a constatat că :

1. Adaptarea morfologică constă în alegerea categoriei morfologice (privind genul, tema şi desinenţa) specifice limbii care primeşte.

2. În opoziţie cu substituirea de sunete, ea este un proces interpretativ, complex şi totuşi rapid.

3. Elementul străin primeşte contur, relief şi viaţă sub presiunea sistemului morfologic, presiune care se realizează nu numai pe plan gramatical, ci angajează toate compartimentele limbii.

4. Cu ocazia împrumutării substantivelor de origine maghiară în limba romînă, din pricina mării deosebiri care există între sistemul morfologic românesc şi cel maghiar, este posibil ca noua categorie morfologică a substantivului, obţinută în limba care primeşte, să fie relativ indiferentă faţă de vechea categorie morfologică la care el aparţinuse, în limba din care a fost preluată.

ABREVIERI

- ALR sn — Academia R.P.R., *Atlasul lingvistic romln*, Seria nouă. Vol. I—II, Bucureşti, 1956. După siglă urmează o fracţie : numărătorul reprezintă numărul hîrţilor, numitorul punctul cartografic respectiv, apoi urmează în paranteză denumirea oficială a localităţii anchetate.
- BENKŐ — Benkő L., *A magyar ^{ty} hang lőrtétele*, Budapest, 1953.
- BLÉDY — Blédy G., *Infuenţa limbii romlne asupra limbii maghiare*, Sibiu, 1941.
- CSÖRY — CSÖRY B., *Szamosháti szótár*, Budapest, 1936.
- DA — Academia Romlnă, *Dicţionarul limbii romlne*, tom. I—IV, Bucureşti, 1913—1949.
- DI — Academia R.P.R., *Dicţionar invers*, 1957.
- DLRM — Academia R.P.R., *Dicţionarul limbii romlne moderne*, 1958.
- KNIEZSA — Kniezsa I., *A magyar nyelv szláv jővevényszavai*, vol. I—II, Budapest, 1955.
- MÁRTON — Márton Gy., *A rumén nyelvallasz első három kötetének magyar eredetű anyaga*, Kolozsvár, 1942.
- MOSZ — Szamota I.-Zolnai Gy., *Magyar Oklevél Szótár*. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti szótárhoz, Budapest, 1902—1906.

- PAȘCA, GL — Șt. Pașca, *Glosar dialectal*, București, 1928.
- ALRT II — Muzeul limbii române, *Texte dialectale* culese de Emil Petrovici, Suplement la Atlasul lingvistic român II, Sibiu-Leipzig, 1943. Numărul care urmează după siglă reprezintă pagina, cel care urmează după punct indică rîndul.
- RMNYA — Materialul necartografiat al Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R. adunat de cercetătorii Institutului de lingvistică din Cluj începînd din 1958. Numărul (1—3379) care urmează după siglă reprezintă numărul întrebării din chestionar, după care urmează în paranteză denumirea localității anchetate.
- SZINNYEI J., *Magyar tájszóltár*, Budapest, 1893.
-

CRITERIILE DE ALEGERE A PRENUMELOR ÎN VALEA BISTRIȚEI

DE

SABINA TEIUȘ

Ancheta făcută de un grup de cercetători de la Institutul de lingvistică din Cluj în Valea Bistriței ne-a pus la dispoziție un material antroponimic bogat și variat. Din multiplele probleme care pot fi studiate pe baza acestui material¹, în articolul de față ne oprim la criteriile ce stau la baza alegerii prenumelui nou-născuților în această regiune.

În chestionarul antroponimic este formulată următoarea întrebare: „Cine alege prenumele nou-născutului?” Din răspunsurile date la această întrebare, reiese că prenumele nou-născutului, în Valea Bistriței, este ales de părinți, îndeosebi de mamă (F², L, PL, Sv). Uneori el este dat de nași (A, Cg, Dr, H, Pr, Rg), bunici (G) sau de moașă (A). În Izvorul Alb, informatorii arată că mai demult nașul era acela care avea cuvîntul hotărîtor în decernarea prenumelui nou-născutului.

Chestionarul cuprinde o întrebare referitoare la criteriile după care se dau prenumele. Am ținut seama de răspunsurile la această întrebare, precum și de datele pe care ni le-a pus la dispoziție materialul din diferite registre².

Am constatat că nou-născuților li se dau prenume după diferite criterii. Două dintre ele sînt însă predominante: criteriul calendaristic și cel genealogic³.

¹ Am cercetat registrele de nașcuți, de stare civilă și pe cele agricole începînd cu anul 1855 și urmînd aproximativ din zece în zece ani. De asemenea ne-am servit și de răspunsurile date la chestionarul de antroponimic.

² Lista siglelor: A = Audia, B = Buhalnița, Bb = Bobotenii, Bl = Bistricioara, Br = Brînzani, Bz = Bicăz, C = Cîrnu, Cg = Călugărenii, Ch = Ceahlău, Co = Coroiu, Cp = Capșa, Do = Dodeni, Dr = Dreptu, F = Fîrțiș, G = Galu, Gb = Gălbecenii, H = Hangu, IA = Izvorul Alb, L = Largu, P = Potoci, PF = Poiana Fagului, PL = Poiana Largului, PR = Poiana Răchițiș, Pr = Poienarii, PT = Poiana Teiului, R = Roșeni, Rg = Ruginești, Ru = Ruseni, S = Schitu, Se = Secu, Sv = Săvinești, T = Topolcenii.

³ Vezi nota 1.

⁴ Aceste două criterii sînt de altfel general respectate în toate regiunile țării cu deosebirea că în unele locuri predomină criteriul calendaristic, iar în altele, criteriul genealogic.

Din categoria numelor calendaristice întâlnim mai frecvent prenume date după numele sfinților sărbătoriți în ziua nașterii sau în apropierea acestei zile, apoi prenume date după numele sărbătorilor religioase (paști, crăciun, florii, rusalii), precum și după numele lunilor și ale zilelor săptămânii. Criteriul genealogic impune alegerea prenumelor după cele ale părinților, bunicilor și rudelor.

La întrebarea „după cine i se dă prenumele nou-născutului” s-a răspuns :

- după numele sărbătorilor (Bi, Cg, Cp, Do, Dr, F, Gb, P, PF, Pr, Rg, S);
- după numele sfinților (A, B, Bi, Br, Ch, Dr, F, G, H, PL, PR, Pr, Se, Sv);
- după numele lunilor (B, Gb, PF);
- după numele zilelor (Gb);
- după părinți (A, B, Bb, Bi, Br, C, Cg, Cp, Dr, F, G, Gb, H, IA, P, PR, Pr, Rg, Se);
- după bunici (A, B, Bi, Br, Ch, Cp, Do, Dr, F, Gb, H, IA, L, PF, PL, PR, Sv);
- după rude (A, Bb, Ch, Dr, Gb, IA, P, PF, S, Sv);
- după nași (A, B, C, H, PL, Pr, Rg).

Atit răspunsurile cât și observațiile informatorilor trebuie privite cu rezervă. Astfel în Dreptu s-a spus că de obicei, pe lângă prenumele ales de părinți, preotul dă și numele sfințului din ziua respectivă, așa încît nou-născuții au câte două prenume. Probabil că numele hagiografic dat de preot nu apăsă în registrele oficiale de născuți, deoarece nu avem astfel de cazuri în materialul cules. În Săvinești se arată că se dau mai rar prenume după sfinți, iar în Izvorul Alb, informatorul spune că acum nu se mai dau nume după sfinți, ci se pun nume mai noi, cum ar fi *Virgil*, *Doina*. Într-adevăr, tendința generală din ultimele decenii este de a nu mai fi alese prenumele după criteriul calendaristic, ci după părinți sau de a li se da nou-născuților prenume moderne.

În ce privește prenumele tatălui, în Hangu se arată că numai dacă tatăl e mort se dă prenumele acestuia fiului. În Ceahlău, ne spune informatorul, e un obicei ca prenumele tatălui să nu se dea nici unuia dintre copii, oricîți ar fi aceștia. Din cercetarea materialului cules în această localitate, constatăm însă că observația informatorului este înfirmată de situația reală. Gavril Ciucanu are un băiat născut în 1949, care se numește *Gavril*. Obiceiul de care vorbește informatorul nu poate fi nici vechi, deoarece și în acest caz avem exemple care contrazic afirmația lui : în 1857 s-a născut în Ceahlău un copil care a primit prenumele tatălui, *Dumitru*.

În Buhalnița, Izvorul Alb și Săvinești se subliniază că prenumele nou-născuților se dau, mai ales, după cele ale bunicilor, lucru confirmat și de materialul cules.

În Săvinești s-a arătat că prenumele nou-născuților se dau după cele ale rudelor moarte. Această afirmație nu poate fi controlată după material. S-a spus că în Hangu nu se dă prenumele nașilor decît la fete.

În materialul cules nu s-a găsit nici un astfel de caz, dar am întâlnit cazuri în care băieții aveau prenumele identice cu al nașului: *Gavril* (H 1856), *Grigore* (H 1856), *Ion* (H 1856), *Toader* (H 1858), *Vasile* (H 1858).

Materialul cules ne arată că în trecut cele mai răspindite prenume au fost date după numele calendaristice și îndeosebi după cele hagiografice (nume de sfinți), criteriul calendaristic stînd pînă de curînd la baza sistemului de denominație. Acestui criteriu i s-a suprapus unul relativ nou, care s-a extins, devenind criteriu de bază în alegerea prenumelor nou-născuților. Este vorba de criteriul care amintește linia genealogică, nou-născuții primind prenumele părinților și ale rudelor lor botezate cu nume hagiografice. Acest fapt a determinat răspîndirea și frecvența mare a acestor prenume, la care se adaugă altele noi, din zi în zi tot mai multe, date după un criteriu „estetic”. Aici intră prenumele care li se par părinților ca fiind cele mai frumoase¹. Această apreciere este foarte relativă și subiectivă. Unele prenume considerate frumoase într-o regiune, în alta sînt depreciate sau cele care par unora frumoase, altora, din aceeași regiune și chiar din aceeași localitate, li se par urite. De obicei, sînt considerate frumoase prenumele pe care le poartă intelectualii din localitatea respectivă sau fiii acestora.

I. 1. În virtutea tradiției se mai păstrează încă obiceiul de a li se da nou-născuților numele sfîntului sărbătorit în ziua nașterii sau în apropierea acestei zile.

a) Cînd un copil care poartă un nume hagiografic s-a născut chiar în ziua sărbătoririi sfîntului cu numele omonim, sau cu o zi înainte ori după această dată, este sigur că prenumele nou-născutului a fost dat după cel al sfîntului sărbătorit. Dăm cîteva exemple: *Vasile* (30 I 1858 H, 1 I 1880 Br, 1 I 1926 S), *Ioan* (6 I 1875 G, 6 I 1899 Ch, 7 I 1913 Bi), *Grigore* (30 I 1879 P), *Simion* (2 II 1858 H), *Maria* (14 VIII 1893 Co, 15 VIII 1893 PT, 8 IX 1929 B), *Gheorghe* (23 IV 1923 Bi), *Constantin* (22 V 1879 H, 22 V 1899 Ch, 22 V 1907 G), *Elena* (21 V 1883 Bi), *Petru* (29 VI 1886 PF, 28 VI 1955 L), *Ilie* (20 VII 1865 L, 21 VII 1937 G), *Paraschiva* (13 X 1883 PL), *Dumitru* (26 X 1885 Bz, 27 X 1929 Se, 25 X 1949 S), *Gavril* (8 XI 1879 B, 7 XI 1886 Dr), *Mihai* (8 XI 1883 L, 7 XI 1943 L, 8 XI 1949 Ch), *Nicolae* (5 XII 1913 Bi, 6 XII 1949 Ch).

b) Unele persoane poartă prenume omonim cu cel al sfîntului sărbătorit în jurul zilei lor de naștere. În aceste cazuri nu putem fi siguri dacă prenumele li s-a dat după numele sfîntului sau după al vreunui membru din familie ori după rude, așa cum vedem din exemplele care urmează: *Vasile* (25 XII 1875 G, 25 XII 1913 Bi, 29 XII 1949 IA), *Ion* (10 I 1857 IA, 9 I 1893 Br, 3 I 1943 Bi), *Maria* (12 VIII 1919 Pr, 10 VIII 1925 Bz, 2 IX 1949 Ch), *Gheorghe* (26 IV 1869 H, 18 IV 1923 Cg, 19 IV 1949 S), *Constantin* (28 V 1869 B, 18 V 1913 Bi, 9 V 1937 G), *Elena* (27 V 1879, 18 V 1919 P, 17 V 1933 Bi), *Pavel* (27 VI 1880 Cg),

¹ Acestea sînt, de obicei, împrumuturi din limbi străine.

Petru (23 VI 1876 PF), *Ilie* (18 VII 1943 Bi), *Paraschiva* (11 X 1865 L), *Dumitru* (21 X 1865 PT, 31 X 1929 IA, 24 X 1955 PR), *Mihai* (4 XI 1923 R, 4 XI 1937 G, 1 XI 1955 Bi), *Nicolae* (11 XII 1883 Bi, 1 XII 1927 Sv), *Ana* (11 XII 1880 PL, 7 XII 1893 Bi).

c) Mai rar se întâmplă ca unei fete născute în apropierea sărbătoririi unui sfânt să i se dea corespondentul feminin al numelui hagiografic masculin. Exemplele care urmează trebuie privite cu rezervă, deoarece s-ar putea să fie numai o coincidență între prenumele nou-născutului și numele sfântului sărbătorit în ziua sau în apropierea zilei de naștere: *Ioana* (4 I 1869 H, 2 1939 Ch), *Georgeta* (24 IV 1949 IA).

d) Faptul că unii dintre membrii familiei (de obicei tatăl sau bunicul) poartă și ei numele sfântului sărbătorit în ziua în care s-a născut copilul, contribuie și mai mult ca nou-născutului să-i fie atribuit numele hagiografic respectiv sau corelativul acestuia. De exemplu: *Gheorghe* (20 IV 1939 Se, tatăl *Gheorghe*, 25 IV 1949 Ch, bunicii *Gheorghe*), *Ion* (7 I 1913 Bi, tatăl *Ion*), *Mihai* (8 XI 1883 L, tatăl *Gavril*), *Vasile* (1 I 1929 B, tatăl *Vasile*).

Mai rar întâlnite decât numele hagiografice sînt cele biblice¹: *Adam* (S 1919, Ch 1955), *David* (H 1855, 1865), *Elisei* (Dr 1865, G 1865), *Eva* (Ch 1900, 1917, 1918, A 1909, 1945, Br 1922, 1955, H 1929, 1939, PT 1936, Gb 1939, S 1937), *Ilie* (frecvent în Valea Bistriței), *Iovu* (G 1947), *Irimia* (Se 1889, Bz 1915), *Isac* (T 1875, PR 1935), *Rahila* (frecvent în Valea Bistriței), *Samson* (Ru 1915, G 1929, Br 1930, R 1940), *Saul* (PL 1935).

2. Tot în categoria prenumelor calendaristice intră și cele date după numele sărbătorilor religioase (florii, rusalii, crăciun). Obiceiul de a da astfel de prenume este însă pe cale de dispariție. Deși unii informatori (Bi, Cg, Cp, Do, Dr, F, Gb, P, PF, Pr, Rg) arată că prenume ca *Florica* și *Rusanda* sînt date după numele sărbătorilor (respectiv florii, rusalii), nu putem fi întru totul de acord cu cele spuse de ei. *Florica* și *Rusanda* sînt prenume destul de răspîndite în regiunea de care ne ocupăm, iar frecvența ridicată a acestora se datorește în mare parte criteriului genealogic. În cazurile în care totuși se dă prenumele *Rusanda* în legătură cu rusaliile, credem că mai degrabă avem de-a face cu o apropiere formală dintre prenumele arătat și numele sărbătorii. O situație asemănătoare are și prenumele *Florica* și celelalte derivate din radicalul *Flor-*.

După răspunsurile informatorilor, următoarele prenume din localitățile indicate în paranteză ar fi date după numele sărbătorilor (respectiv crăciun, florii, rusalii): *Crăciun* (Cg, Dr, P), *Floarea* (S), *Florea* (P), *Florian* (Do), *Florica* (Bi, Cg, Cp, Do, Dr, F, P, Pr), *Florin* (Cg, Do, Pr, Rg), *Rusanda* sau *Rusanda* (Cp, Dr, F, Gb, PF, Rg). În Dreptu sîntem informați că numai bătrînii mai poartă prenumele *Crăciun*. Cu toate acestea prenumele respectiv nu apare în nici un registru din anii pe care i-am cercetat.

3. N-am întâlnit prenume date după numele lunilor anului sau după cel al zilelor din săptămînă. Faptul că unii informatori (B, Gb, PF) cred

¹ Deoarece numărul acestor prenume este redus, dăm toate atestările.

că prenumele *Agustina* (B, Gb), *Iulia* (PF), *Iuliana* (B, Gb) sînt date după numele lunilor, se datorează asemănării lor formale.

4. Același lucru se poate spune și cu privire la *Domnica* (Gb), despre care, informatorul crede că e dat după numele zilei de duminică.

II. Criteriul de a da nume după părinți, bunici, rude este relativ nou față de cel calendaristic; primul s-a suprapus celui din urmă și, cum am arătat mai sus, a început să cîștige din ce în ce mai mult teren, în defavoarea celui mai vechi.

Foarte des se întîlnesc nou-născuți care poartă prenumele tatălui, al mamei sau al bunicului. Uneori prenumele tatălui sau al bunicului e dat fiicei, alteori prenumele mamei e dat fiului. Acest fenomen e prezent în întreaga perioadă cercetată.

Pentru o imagine mai clară asupra celor de mai sus, dăm cîteva exemple :

1. a) Prenumele tatălui dat fiului : *Constantin* (Bi 1903, PT 1923), *Dumitru* (Ch 1857, L 1923), *Eugen* (Bi 1955), *Gavril* (H 1857, B 1949), *Gheorghe* (H 1856, Se 1919), *Grigore* (Bi 1943), *Ion* (L 1865, Sv 1917), *Jănică* (Bb 1949), *Mihai* (Bi 1949), *Miron* (Se 1929), *Simion*, *Nicolae* (B 1899, P 1899), *Pantelimon* (Cg 1943), *Petru* (Bi 1943), *Simion* (Bi 1883), *Toader* (Dr 1880, A 1949), *Trifan* (B 1949), *Vasian* (S 1949), *Vasile* (PT 1913, G 1937);

b) prenumele mamei dat fiicei : *Ana* (Co 1913, PR 1955), *Anica* (B 1919), *Ecaterina* (L 1875), *Elena* (G 1937, H 1949), *Georgeta* (IA 1950), *Ioana* (L 1883, Bi 1893), *Maria* (Cg 1865, G 1875), *Paraschiva* (Se 1949), *Paula* (H 1949);

c) corespondentul feminin al prenumelui tatălui dat fiicei : *Alexandrina* (PL 1943, S 1949, tatăl *Alexandru*), *Dumitrina* (Ch 1949, tatăl *Dumitru*), *Emilia* (PT 1955, tatăl *Emilian*), *Georgeta* (Bz 1945, tatăl *Gheorghe*), *Ioana* (H 1858, Gb 1880, tatăl *Ioan*);

d) corespondentul masculin al prenumelui mamei dat fiului : *Ioan* (A 1858, L 1865, Sv 1876, mama *Ioana*), *Nicolae* (Bz 1945, mama *Nicoleta*).

2. a) Prenumele bunicului dat nepotului : *Agapi* (L 1875), *Chirilă* (H 1879), *Constantin* (Ch 1899), *Dumitru* (S 1949), *Gavril* (Co 1883), *Gheorghe* (PF 1886), *Grigore* (Cp 1925), *Ioan* (Co 1880), *Neculai* (Br 1955), *Petrea* (IA 1939), *Simion* (R 1893), *Toader* (PF 1917), *Toma* (Dr 1896), *Vasile* (T 1886);

b) corespondentul feminin al prenumelui bunicului dat nepoatei : *Georgeta* (T 1955, bunicul *Gheorghe*), *Ioana* (Dr 1880, Bi 1883, bunicul *Ioan*), *Niculina* (Bi 1955, bunicul *Nicolae*);

c) prenumele bunicii dat nepoatei : *Floarea* (Bi 1893, Rg 1939), *Maria* (Bi 1933).

3. a) Prenumele nașului dat finului : *Andrei* (Dr 1865), *Chirilă* (G 1865), *Gavril* (H 1856), *Gheorghe* (IA 1857), *Grigore* (H 1856), *Ion* (A 1858), *Pavel* (Dr 1865), *Simion* (Dr 1865), *Toader* (Ch 1856), *Vasile* (H 1858);

b) prenumele nașei dat finei : *Ana* (Dr 1865).

III. Pe lângă aceste criterii mari după care se dau prenumele nou-născuților, mai există o serie de factori care determină alegerea unui anumit prenume.

1. Uneori pentru a imprima prenumelui o notă nouă, o nuanță modernă și pentru ca în același timp să se păstreze tradiția de a da nou-născutului prenumele tatălui sau al mamei, s-a recurs la diferite procedee :

a) varianta populară a prenumelui este înlocuită cu forma literară (tatăl *Toader*, fiul *Teodor*, P 1949);

b) de la prenumele tatălui sau al mamei se derivă forme dezmiardătoare (tatăl *Ioan*, fiul *Ionel*, PT 1913, Bi 1955, mama *Ana*, fiica *Anuța*, Bi 1943);

c) de la prenume masculine ca *Alexandru*, *Dumitru*, *Gheorghe* se dau corespondentele feminine noi: *Alexandrina*, *Dumitrina*, *Georgeta*.

2. Unii părinți își botează copiii cu prenume perechi: *Adriana* (Cp 1941) și *Adrian* (Cp 1943), *Georgeta* (Cp 1949) și *Gheorghe* (Cp 1952).

3. Există o tendință de a da nou-născuților prenume în corelație¹ cu cele ale părinților sau ale altor membri din familie.

a) Această situație se întâlnește îndeosebi în cazul numelor hagiografice: *Constantin* (L 1893, PT 1913, IA 1949 — mama *Elena*), *Pavel* (Bi 1923 — tatăl *Petru*), *Mihail* (S 1926, H 1949 — tatăl *Gavril*), *Elena* (Dr 1896, B 1933, G 1947 — tatăl *Constantin*).

b) Corelația aceasta există și în alte cazuri, nu numai în cel al numelor hagiografice. Astfel, adesea numele a două personaje din literatură sînt date ca prenume nou-născuților: *Benone* (Gb 1953 — mama *Genoveva*), *Genoveva* (PL 1936 — un frate *Benoni*).

4. Un factor determinativ în alegerea unui anumit prenume este, de multe ori, faptul că două persoane din familia nou-născutului poartă același prenume sau prenume perechi ori corelative. De exemplu: *Ioana* (L 1865 — tatăl *Ioan*, mama *Ioana*), *Constantin* (Rg 1923 — tatăl *Constantin*, mama *Elena*), *Ioan* (Bi 1943 — tatăl și bunicul *Ioan*), *Ioan* (B 1949 — tatăl *Ioan*, mama *Ioana*), *Georgeta* (Bi 1955 — tatăl și bunicul *Gheorghe*).

Criteriile după care se aleg prenumele nou-născuților, amintite pînă acum, sînt valabile și în cazul gemenilor. Unii primesc prenumele părinților sau al bunicilor: *Nicolae* — *Profira* (B), tatăl *Nicolae*, mama *Profira*; *Ioan* — *Maria* (C 1885), mama *Maria*; *Zoița* — *Ana* — *Casandra* (P 1899), mama *Ana*; *Vasile* — *Nicolae* (B 1929), tatăl *Vasile*, bunicul *Nicolae*; *Elisabeta* — *Paraschiva* (B), mama *Elisabeta*, bunica *Paraschiva*. Unii sînt botezați cu prenume perechi (*Ioan* — *Ioana*, PL 1933) sau cu prenume corelative (*Mihail* — *Gavril*, PL 1943, *Constantin* — *Elena*, A 1949) ori cu numele sfintului sărbătorit în jurul zilei de naștere: *Vasile* — *Grigore* (L 1 I 1883), *Neculai* (5 XI) — *Ana* (6 XI, B 1929). La cei mai mulți

¹ Prin prenume în corelație sau corelative înțelegem prenume de felul *Mihail* și *Gavril*, *Constantin* și *Elena*, *Benone* și *Genoveva*, *Romeo* și *Julietta* etc.

dintre gemeni nu se ține seama însă, în mod strict, de un criteriu sau de altul. De exemplu: *Catrina* — *Iftimia* (Ch 1879), *Alexandru* — *Ileana* (Bz 1885), *Georgeta* — *Agurița* (PR 1955). O curiozitate prezintă prenumele a trei gemeni din Bistricioara. Informatorul relatează că cei trei gemeni au primit, înainte de a muri, același prenume: *Constantin*. Dacă ar fi trăit, ar fi primit alte prenume, deosebite unul de altul.

Ca ceva neobișnuit remarcăm faptul că în două cazuri nu se întrebunțează prenumele din registrul de botez, deci cel oficial, ci cu totul altul, fără să se poată stabili vreo legătură între cele două prenume: o fată are prenumele oficial *Florica*, dar i se spune *Rodica* (B), iar alta are prenumele oficial *Axinia*, dar i se spune *Agurița* (B). Au fost preferate, probabil, prenumele *Rodica* și *Agurița* deoarece părinților li s-au părut acestea mai frumoase decât *Florica* și *Axinia*.

Din cele spuse pînă acum se poate constata că în Valea Bistriței sînt două criterii de bază după care se dau prenumele nou-născuților: criteriul calendaristic și criteriul genealogic. În ultimele decenii ale secolului nostru se constată o nouă tendință în sistemul de denotație cu prenume și anume e vorba de a atribui nou-născuților prenume moderne într-un număr din ce în ce mai mare.

Dar de această problemă ne vom ocupa în altă parte.

КРИТЕРИИ ВЫБОРА ИМЕН В ВАЛЯ БИСТРИЦЕЙ

РЕЗЮМЕ

В Валя Бистрицей в основе выбора имени для новорожденного лежат два критерия: календарный и генеалогический. В календарный критерий входят имена, даваемые по: 1) именам святых, празднуемых в день рождения ребенка или ближайшие дни; 2) по названиям религиозных праздников (пасхи, троицы, рождества); 3) названиям месяцев; 4) названиям дней недели. В генеалогический критерий входят имена, даваемые по: 1) родителям; 2) дедушкам и бабушкам; 3) родственникам; 4) крестным отцу и матери.

Собранный материал показывает, что в прошлом наиболее распространены и постоянные имена давались по календарному критерию (и, в особенности, по именам святых), лежавшему до недавнего времени в основе системы присвоения имен. К этому критерию присоединился относительно недавно распространившийся критерий, который стал основным при выборе имени для новорожденного. Речь идет о критерии, напоминающем генеалогический, поскольку новорожденным даются имена родителей или их родственников, окрещенных именами святых. Это обстоятельство обусловило распространение и частоту употребления подобных имен, к которым прибавляются новые, увеличивающиеся изо дня в день, даваемые по «эстетическому» критерию.

CRITÈRES DE SÉLECTION DES PRÉNOMS DANS LA VALLÉE DE LA BISTRIȚA

RÉSUMÉ

Dans la vallée de la Bistrița deux critères président au choix du prénom des enfants nouveau-nés : le critère du calendrier et généalogique. Le premier comprend des prénoms donnés d'après : 1. le nom du saint fêté le jour de la naissance ou à l'approche de ce jour ; 2. le nom des fêtes religieuses (Pâques, Pentecôte, Noël) ; 3. le nom des mois ; 4. le nom des jours de la semaine. Dans le critère généalogique se rangent les prénoms donnés d'après : 1. les parents ; 2. les grands-parents ; 3. les personnes apparentées ; 4. les parrains.

Le matériel recueilli révèle que dans le passé les prénoms les plus répandus et les plus fréquents étaient donnés d'après les noms du calendrier et, en particulier, d'après les noms hagiographiques (noms de saints) ; récemment encore ce critère prévalait dans le système de dénomination. Un critère relativement nouveau s'est surajouté au premier, devenant, par son extension, le critère fondamental dans le choix du prénom des nouveau-nés. Il s'agit du critère qui rappelle la ligne généalogique, les nouveau-nés recevant le prénom des parents ou de personnes apparentées portant des noms hagiographiques. C'est à ce fait que sont dues la diffusion et la grande fréquence de ces prénoms, auxquels se joignent d'autres plus récents et de plus en plus nombreux, octroyés en vertu d'un critère «esthétique».

DESPRE SUPRANUMELE DIN COMUNA BERZOVIA

II. SUPRANUME PROVENITE DIN PORECLE ȘI NUME DE LOCALITĂȚI

DE

DOINA GRECU

I. Categoria supranumelor care au la origine porecle este tot atât de bogată ca și aceea a celor formate din nume de familie, prenume și hipocoristice, dar pune probleme mult mai variate. Și supranumele din această categorie se atribuie tuturor membrilor unei familii și sînt ereditare. Datorită acestor caracteristici, unele porecle au fost incluse aci deși uneori, dar numai în anumite ocazii, ele mai au ceva din sensul lor afectiv; aceasta este posibil numai datorită situației date și vorbitorului care îi atribuie în mod intenționat acest sens. Porecle propriu-zise nici nu se găsesc în această comună decît cîteva și ele nici nu au fost luate în considerație decît tangențial.

Supranumele din această categorie se pot împărți în mai multe grupe, după cum indică :

- 1) particularități fizice
- 2) particularități psihice precum și năravuri, obiceiuri, deprinderi
- 3) defecte de vorbire, stîlciri, cuvinte neobișnuite în aceste părți sau al căror sens nu se cunoaște bine
- 4) întîmplări
- 5) ocupații exercitate efectiv sau atribuite
- 6) asemănarea (sau contrastul) în unele privințe cu persoane bine cunoscute și din acest motiv, atribuirea numelui acestei persoane ca supranume

7) derivate de la nume masculine cu sufixe feminine și invers, care la origine au avut scopul de a satiriza anumite năravuri, deprinderi.

În explicarea acestor supranume vom cita adeseori în ghilimele lămuririle primite din partea informatorului Știopu Petru, chiar și atunci cînd ele nu satisfac întru totul.

1) Din grupa supranumelor care la origine au fost porecle ce satirizau anumite defecte fizice fac parte: *Bălu* „băl, cu ochii albi, adică vinăți”; menționăm că, spre deosebire de femeie, bărbatul blond e considerat, în general, urit; *Bărzóni*: „a fost un om înalt, lung în picioare cât o barză”; *Cătu*: „era tare urit, numai mama lui îl vedea frumos ca o ciță” (ciță = chip, poză); *Drîglu*: „strămoșul lor a avut dinții rari și mari, ca un drîglu de pieptănat fuioare” (drîglu = darac); (*Țăgrea*) *Gîrbului*: „moșul lor a căzut din pod și a rămas gîrb” (gîrb = gîrbov); (*Măria*) *Ncăgră*: „mama lor e neagră ca o țigancă și de aceea e urită”; *Picilânca*: „a avut o fată care pină a ajuns de școală a fost tare picilână, mică”; *Șovanu*: „moșul lor a venit de pe front cu doare de splină și umbra șovan, adică șovii” (șovii, șovan = strîmb).

2) În grupa supranumelor provenite din porecle ce indică particularități psihice precum și năravuri, obiceiuri, deprinderi, includem: *Chebăriu*: „a fost moșul lor mare bătaș și briptaș (= cuțitar), dar a venit din Ramna unde oamenii zice chebe în loc de briptă și i-au zis Chebăriu; *Ciuciū* (șúșu): „au avut ai lor o boală de se tot scărpinau, se ciuciuleau ca găinile în nisip” (a se ciuciuli = a se scălda); *Cîrăția*: „ăștia cînd vorbeau parcă ciria o cioară căci avea năravul, de făloși ce erau, să vorbească din gușă”; *Cútea* (Laiu) (cúcea): a fost moșul lor rău de gură și aspru brici, ca ascuțit cu cutea”; *Ghîsiu*: „moșul lor care a murit de mult a fost vorbăreț, atîta ghicea că nu-l mulțumeai cu nimic și atunci i-au zis așa”; *Gigel*: „au avut numai un copil și tare l-au nărvit să-l gigelească (= dezmierde) și i-a rămas numele Gigel și lui și la copiii lui”; *Giorgioane*: „om fălos, care cînd ieșea duminica la joc își punea flori și la cizme, mai ales georgine” (= gherghină); *Gostîlă*: „moșii lor au fost cei mai primitivi oameni din sat, mergeau la orice gostîie (= petrecere) și totdeauna aveau goști (= musafiri); *Măscu*: „era un om iute de fire și cam bătaș de crezi c-avea muscă”; *Țugui*: „om înalt și slab, bătaș și el; i-a zis așa o dată cu a lui Măscu, cînd s-au bătut la birt; *Zvîrnél*: „iute la fire ca un zvîrnél” (= titirez).

3) Supranumele din această categorie se pot împărți în mai multe grupe:

a) provenite din defecte de vorbire: *Céna*: „pînă zicea o vorbă o tot începea de vreo trei ori și odată a zis: ce...ce...ce... n...na...na... și așa i-am spus de atunci”; *Pipéla*: „era cam mut și mai ales vorbele cu p-nu le putea zice pînă nu începea de cîteva ori”; *Hancaici*: „nu putea să nu pună pe h- înaintea mai la toate vorbele și pe socru-său îl chema Ancaici dar el îi zicea Hancaici”; *Lădici*: „îl chema Lazici dar nu-l putea spune pe -z- și-și spunea singur Ladici”;

b) deformarea unor cuvinte de către adulți, din cauza necunoașterii lor exacte, sau de către copii: *Bugiulîncă*: „baba a vrut să zică bugilari (= portofel) dar s-a zănitat cum îi zice și a zis bugiulîncă”; *Cúca*: „baba nu era romînă și odată cînd nepoata ei se juca de-a cucu a întrecut pe copii unde-i cuca mea”; *Púbî*: „a fost neamț și cînd a fost mic mama lui i-a zis „pubi meu”. Cf. germ. der Bub (= copil, băiat); *Tărlanțăr* sau *Tăclanțăr*: „ei îs nemți și cînd erau mici le zicea tă klaină și de aici i-au zis Tărlanțăr și Tăclanțăr”; *Zbrigánt*: „cînd s-a întors din armată a zis

că a fost acolo zbriganț, un fel de brigadir”. Este vorba probabil de o confuzie între „brigand” și „brigadier” și de o pronunțare deformată; *Bútu* : „erau pilari (= comercianți) și când veneau de la târg copilu cerea buț, adică bumbuț” (= bomboane); *Cínu* : „la nuntă a strigat un copil după el „hai să vedem cinu, adică cinăru, mirele”; *Pășare* : „unul din copiii lor când a fost mic n-a putut zice păsare și a zis să-i prindă o păsare; *Șcutură* : „când a fost mic, moșul lor zicea -ș- în loc de -s- și odată l-a rugat pe frate-său care era în dud : „șcutură, șcutură”, să-i scuture și lui dudu”;

c) cuvinte folosite numai în jocuri de copii : *Pîtu* : *piț* = interjecție prin care se indică celui în cauză că s-a înșelat în aprecierea făcută (Ex. : — În care mină am piatra ? — În dreapta. — Piț !); *Șáru* : numărul șase „pe țigănește” în numărătorile pentru alegerea unei persoane; *Tinchi-Ulchi* : „interjecție care imită sunetul clopotului în jocul „de-a fărburile” sau „de-a florile”.

Probabil că aceste supranume, sau mai bine-zis porecele din care provin aceste supranume, au fost acordate unor copii în strînsă legătură cu anumite întîmplări petrecute la joacă, dar azi ele s-au uitat ;

d) cuvinte neobișnuite în această comună : (*Colă*) *Báci* : „era la oi și-și zicea baci”. Explicația nu ne ajută să arătăm de ce cuvîntul a devenit bisilabic. Se pare însă că aci nu este vorba de un sinonim al cuvîntului cioban, ci de magh. baesi; *Dida* : „o femeie bătrînă venită din alte părți ne punea să-i zicem așa, nu nană și dodă”; *Flu* : „moșul lor a avut tot fete și când a avut un copil a zis către notarășu : „am un fiu” că el era cantor la biserică unde se zice în cărți fiu, nu copil”; (*Tild*) *Nénea* : cînd s-a întors din cătane a spus să-i zicem nenea, nu ceacea ca la noi”.

4) Supranumele care au la origine o întîmplare sînt, poate, cele mai greu de explicat, fantezia jucînd aici un rol cu atît mai mare cu cît supranumele e mai vechi. Certitudinea explicațiilor date de informator este minimă, anecdoticul fiind cîteodată, poate, motivul de dragul căruia s-a născut explicația. Totuși vom reproduce aceste explicații; *Beltu* : „cînd a fost războiul dintîi la noi oamenii au dat foc la cas lui spăia (un fel de moșier) și pe un moș de-al lor l-au prin jindarii și l-au bătut de l-au belit tot ”¹; *Căigánă* : „erau oameni puturoși și nu mînceau decît căigană (= omletă). Chiar în ziua de botez i-a aflat popa mîncînd căigană”; *Căldăre* : „tatăl lor a cumpărat de la țigani o căldare spartă”; *Crăcu* (Súcu) : „așa își strigau capra și cînd și-au luat și ei odată porc îl strigau tot așa”; *Ciușu* : „ciuşu e un bord de brînză dulce stoarsă cu mîna din zăr. Moșul lor era la oi și tot așa le dădea de mîncare pînă l-au prins oamenii făcînd ciuş din partea lor”; *Nîțu lui Hap* : „după o întîmplare cînd a vorbit cu h- ca țiganii și a zis „hapoi”; *Imánă* : „au fost oameni săraci și un copil de-al lor s-a dus la biserică numai în izmene”; *Mîrtoágă* : „în 1941, la rechiziții, le-a luat fără drept calul și cînd s-au judecat le-au dat în loc o mîrtoagă”; (*Gáita*) *Poc* : „a făcut la școală pocnitori de hirtie și cînd

¹ Menționăm că acest supranume a fost explicat de alții ca provenind dintr-un defect fizic : „slab, cu ochii mari, belli”.

l-a prins dascălul i-a pocnit una la ureche"; *Puric* : „l-au scos dator la porție (= dare) și cînd s-au dus să-i ia țoalele n-au aflat nimic, numai copii și purici, căci era sărac"; *Sfirloagă* : „socrul lui era lăudăros și la urmă i-a dat de zestre numai o sfirloagă de loc, că erau săraci"; *Tranț* : „mulieră lui umbla îmbrăcată cu treanțe și în sărbători și lui i-au zis Tranț". Remarcăm că Tranț există în comună, într-un singur caz, și ca prenume; *Vătuiu* : „a supt multă vreme la mama lui, ca un vătui"; *Viór* : „nu știu ce li s-a întîmplat cu niște stoguri de fin într-o vară pe un *viór* (= furtună mare)".

5) Supranumele atribuite după ocupație pot fi clasificate în :

a) supranume atribuite după ocupația reală;

b) supranume atribuite fără ca persoana în cauză să fi avut vreodată această ocupație și în acest caz ironia intervine din plin.

a) Și în prima grupă putem observa existența a două feluri de supranume :

— supranume provenite direct de la denumirea ocupației;

— supranume care vizează un aspect al ocupației respective și unde avem de-a face cu o înlocuire a întregului prin parte.

Din prima subîmpărțire fac parte : *Boháltăru*, supranume atribuit unui bătrîn care ținea evidența registrelor de la vechea bancă din comună. Cf. germ. Buchhalten; *Cășîriu*, adică casierul, supranume atribuit fostului casier al aceleiași bănci; *Cîșlăru*, adică tîmplarul; *Covăciu*, adică fierarul; (*Ioșca*) *Dascălu* : strămoșul acestei familii a fost primul dascăl bisericesc în sat; *Dogăriu* : supranumele e relativ recent, familia care îl poartă fiind de curînd stabilită în comună; *Fărbăriu*, adică vopsitorul; *Morăriu* : „s-a ocupat de mult cu morăritul"; *Peptenăriu* : „se ocupa cu pieptănatul lînei și fuioarelor"; *Pricéptoru* : prin metateză de la perceptor; *Rotăriu*; *Șumăriu*, „adică pădurarul", (*Ginu*) *Văcăriu* : a fost văcarul satului.

Din grupul supranumelor care vizează obiectul sau un aspect al ocupației nu avem decît două; *Bobolôș* : cel care face floricele de porumb. Menționăm că un termen special pentru a denumi această ocupație nu există; *Gălnă* : familia făcea comerț cu zarzavaturi și păsări.

Ni se pare interesant de relevat faptul că o familie înrudită cu aceasta a fost supranumită *Cocoș*.

b) Din grupa supranumelor atribuite fără ca persoana în cauză să fi exercitat această ocupație avem doar unul singur : (*Ion*) *Birău*, dat cu vreo 80—90 de ani în urmă toboșarului satului, un moșneag sărac și analfabet. Este vorba aici de o depreciere a conținutului termenului, fenomen cunoscut și în alte exemple. Cf. în acest sens ALR SN III, h. 881. Posibil însă ca în acest caz să nu fie vorba de o ironie, așa cum ne-a spus informatorul, deoarece în terminologia oficială, maghiară, a secolului trecut toboșarului i se spunea *kissbírô*.

6) După nume bine cunoscute (uneori numai prin partea locului) au fost atribuite următoarele supranume : *Răot*, după numele unui hoț vestit în aceste părți; *Régele*, supranume atribuit unui om mîndru și sărac. Ulterior familia a ajuns printre mijlocași. Unii explică acordarea

acestui supranume prin intenția de a se sublinia diferența dintre bogăția regelui și sărăcia acestui țăran; alții susțin că supranumele a fost atribuit datorită mindriei celui cărui i-a fost acordat.

Includem tot aici și supranumele *Romănu* atribuit de către intelectualii satului unui om cărui îi plăcea să chefulască „ca un adevărat roman” după cum ne spune informatorul.

7) Tot porecle trebuie să fi fost la origine și următoarele derivate *Floroș* < Floare + suf.-oș, atribuit unui bărbat a cărui soție, *Floare*, conducea gospodăria iar soțul o asculta orbește; *Tiloâne* < Tilă + suf. augm. -oane (> oaie) care a fost dat la început unei femei, soția lui Tilă, care avea aceleași obiceiuri ca și Floare din supranumele de mai sus; *Tiloi* < *Tilă* + suf. augm. -oi, atribuit unui om pe care îl chema *Trăilă* (> Tilă) și care era foarte puternic.

Amintim tot în această categorie mare supranumele *Ciomică* (Șomică) despre care informatorul ne-a spus că „e o batjocură de copil”.

II. Supranumele provenite din nume de localități indică localitățile din care au venit persoanele cărora le-au fost atribuite. Ele sînt foarte puține în raport cu numărul mare al celor veniți din alte părți. Rezultă de aci că nu au fost atribuite decît în anumite cazuri. Motivele atribuirii selective a acestor supranume nu le putem stabili și de aceea ne mulțumim doar să le enumerăm: *Iersigănu*, venit din comuna Iersig; *Păia*, venit din comuna Valea Pai; *Păgeănu*, venit din comuna Padina lui Matei (= pădineanu > păgineanu > păgeanu); *Săscăna*, venită din comuna Sasca Montană; *Șipețănu*, venit din comuna Șipăt.

Amintim aici și supranumele (Mieu) *Sălcii* atribuit unui locuitor din comună a cărui casă era așezată pe malul apei, între sălcii.

Nu toate supranumele existente în comună au putut fi explicate. Le vom da mai jos atît pe cele care nu au putut fi explicate de loc cît și pe celea care au permis unele apropieri sau presupuneri, dar fără un grad prea mare de certitudine: *Bătăcăn*: poate din *bătăcui* (= săculeț) + suf. -an > bătăcuian > bătăcan; *Bóncoș*; *Brăia*: cf. srb. Braja < Bratoslav înfilit adesea ca nume de familie; *Buzărcă* (buđărcă); *Cănăndă*; *Celă*; *Cica*; *Cilu*: cf. srb. Čilo, prenume masculin; *Cipa*: cf. srb. Čipac, prenume masculin, sau, poate, un hipocoristic din srb. Nečipor (Nichifor); *Ciucă*: poate din *ciui* (= ciuș, boț de brînză) + suf.-uică; *Coșut*: supranumele aparținînd unei familii slovace, presupunem că are la bază cuvîntul slovac *cošut* (= țap); (Tódor) *Cotîr*; *Crupa*: supranumele e dat unei familii de slovaci. Cf. slov. *crúpa* (= păsă); *Cústu*; *Diăgu*; *Dîncu*: supranumele e dat unei familii de slovaci. Cf. srb. *Dinka*; *Dînis*; și cei ce au acest supranume sînt tot slovaci. Poate fi eventual un hipocoristic al lui *Dionésie* (< Dionisie); *Fîrtăcăl*; *Fluică*: eventual un hipocoristic al lui *Florúică*; *Fortún*; *Gămu*; *Găndăta*; *Giuncă*; *Ghigă Jăra*: Ghigă < Gligă; *Jăra* probabil dintr-un jar + suf. -ea > Jărea > Jăra; *Lăicu*: *Lain* + suf. -cu, sau srb. *Lajko*; *Trif' a Lepii*: Trifu este prenume masculin; *Lepa* probabil din srb. *lepo* (= frumos) sau direct din hipocoristicul Lepa < Leposava; *Lăă*; *Picicu* (Pișcu); *Prolăb*; *Rîșcu*: poate un hipocoristic al srb.

*Hristko Sîrbu*¹; *Șătîr, Târgoș; Tla*: probabil un hipocoristic; *Trála*; *Tușan*: probabil din Țuțuian (familia e venită din Ardeal).

Așa cum am mai spus, în comună există 212 supranume. Din totalul de 466 de familii un număr de 227 nu au supranume iar restul 239 — au. Diferența dintre numărul supranumelor și acela al familiilor care au supranume se explică prin faptul că pe de o parte unele familii au mai multe supranume iar pe de altă parte unele supranume sînt atribuite mai multor familii, aproape întotdeauna înrudite.

Iată cîteva din cazurile în care o familie are două sau chiar trei supranume: fam. *Hrubi* cu sprn. *Cováciu* și *Lóid*; fam. *Láiu* cu sprn. *Gîta* și *Fortuń*; fam. *Mîngea* cu sprn. *Cólă Bóncoș* și *Zvîrnél*; fam. *Șést Achím* cu sprn. *Ciútu* și *Șătîr*; fam. *Șést Trállá* cu sprn. *Pícicu* și *Dă-l lui tatál* (ultimul fiind poreclă); fam. *Iénciu* cu sprn. *Dríglu, Șovánu* și *Fírtácál*.

În toate aceste exemple nici unul din supranumele atribuite unei familii nu e fixat definitiv, familia fiind cunoscută în sat tot atît de bine după oricare dintre ele.

În momentul în care uzul va selecta unul, celelalte vor dispărea treptat. Așa cum am mai arătat, există și reversul acestei situații: un supranume la mai multe familii. Aceasta s-a întîmplat pe de o parte prin extinderea supranumelui între familii înrudite, pe de altă parte prin exercitarea aceleiași ocupații de către mai multe familii; în momentul în care denumirea ocupației a devenit supranume, ea a fost atribuită tuturor celor care aveau aceeași meserie. Exemplele de acest fel sînt destul de numeroase. Această situație, întru totul comparabilă cu omonimia, duce și ea la confuzii cu atît mai greu de înlăturat cu cît uneori familiile cărora li se atribuie au și același nume de familie. Tocmai de aceea în unele cazuri se dau note suplimentare sau două supranume. De exemplu: *Paicu* și *Paicu Văduvei*; *Crupa din deal* și *Crupa din vale*; *Șumariu*² și *Gruia lui Șumariu*; *Ivan* și *Chima lui Ivan* etc.

Încercînd o stabilire a vechimii acestor supranume, din însăși explicațiile date de către informatori, se desprinde faptul că ele datează din ani diferiți. Ele sînt atribuite după bunic, străbunic sau uneori sînt recente, fiind create de generația actuală. În unele cazuri ele sînt legate de evenimente (*Belitu*), altelei informatorul ne dă indicații mai precise, arătînd cu cîți ani în urmă a fost atribuit supranumele (*Ion Bîrdú*).

Un alt factor care ne poate ajuta în stabilirea relativă a vechimii unui supranume este sistemul indicării generației prin intermediul unui lanț de supranume care merge uneori cu două sau chiar trei generații în urmă.

Astfel cînd ni se vorbește despre *Chima lui Ivan*, știm aproape cu certitudine că acest Ivan a fost tată sau cel mult bunic al celui dintîi. Dar în cazuri ca *a lui Cili lui Trala* este sigur că Trala, față de persoana căruia i se atribuie acest supranume, a fost cel puțin bunic. În aceeași situație se găsește *a lui Etelea lui Gălitaru*, *a lui Fîru lui Ioca*, *a lui Lac a lui Trifu Marta*, *a lui Oca lui Păun*, *a lui Paicu Văduvei*, *a lui*

¹ Familia nu are strămoși de origine sîrbă.

² În ultimul timp, după moartea soțului, acestei familii i se spune tot mai mult *a lui Șumărița*.

Peciu lui Gligă, a lui Trifu lui Pera Luca, a lui Țăgrea Gîrbului, a lui Țuțu lui Toma Cucu, a lui Zîna lui Moise ș.a. Singurul exemplu în care indicațiile ne duc pînă la a treia generație e *a lui Solomon a lui Trif' a Lepi*.

Din cifrele prezentate mai sus reiese că mai mult de jumătate din numărul familiilor din comună au cîte un supranume. În multe cazuri un rol important cel puțin în menținerea, dacă nu și în apariția supranumelor, trebuie să îl fi avut numărul mare de prenume și nume de familie identice. Astfel numai dintre capii de familie 41 sînt Ion. Dintre familii, 33 sînt Șest, 22 Ogîrlaci și 16 Știopu. Pentru ca vorbitorul să se facă înțeles avea nevoie de un mijloc prin care să facă o precizare rapidă, sigură și clară a familiei sau persoanei la care se referă. Această posibilitate o oferă supranumele care devine cu timpul atît de cunoscut, încît indivizi și chiar familii întregi sînt cunoscute după supranume și prenume, numele de familie fiind adesea necunoscut. Prin urmare supranumele ține locul numelui de familie. O dovadă a faptului că supranumele au o funcție distinctivă este și neacordarea de supranume intelectualilor și noilor veniți (cu rare excepții). Aceștia, avînd nume variate, adesea neobișnuite în partea locului, nu pot fi confundați. Probabil din același motiv nu s-au acordat supranume unor familii de maghiari și germani.

Nici una din familiile de țigani nu are supranume, deși situația numelor de familie și a prenumelor este aceeași ca și la ceilalți locuitori.

Supranumele provenite din porecle oglindesc o atitudine. Ele arată poziția celor care atribuie porecele față de cei cărora li se atribuie, indicînd diverse nuanțe de ronie și batjocură, de la zeflemea pînă la injurie.

Privite din acest punct de vedere, supranumele ne ajută să intrăm mai adînc în viața satului descifrînd anumite aspecte sociale.

Admițînd explicațiile care le-au fost date, credem că pe această linie se plasează supranume ca : *Izmană, Mîrloagă, Puric, Sfîrloagă, Tranț* și chiar *Regele* și *Văcarin*.

În toate aceste cazuri se face simțită batjocura și disprețul. Aceste supranume au fost atribuite unor oameni nevoiași. Afară de *Regele*, toate celelalte ilustrează direct sărăcia și mizeria și, chiar și fără cunoașterea împrejurării în care au fost acordate, nu necesită nici un comentariu. Asemenea supranume nu au putut fi acordate decît de către oameni cu o altă situație socială decît cea ironizată. Ele oglindesc atitudinea bogaților față de săraci și totodată o anumită mentalitate creată și propagată de ei — mentalitate care face posibilă acordarea acestor supranume chiar de către cei săraci.

Trecînd în revistă explicațiile date supranumelor, se poate observa că în lămurirea lor au fost necesare unele incursiuni în graiul local care-și găsește oglindirea ca atît prin cuvinte specifice în acele părți, cît și printr-un

fonetism caracteristic. Dintre cuvintele regionale care au ajuns să aibă rol în formarea unor supranume amintim : *băl*, -ă adj. = blond ; *bătăcui*, -e s.n. = săculeț ; *boboloi*, -i s.m. = floricele de porumb, cocoși ; *bugilări*, -e s.n. = portofel ; *bumbút*, -i s.n. = bomboană ; *căigăndă* s.f. sg. = omletă ; *chêbe*, -e s.f. = briceag ; *ciță*, -e s.f. = poză, chip ; *ciuciuli* vb. IV refl. = (despre găini) a se scălda în nisip ; *ciucu* interj. = strigăt cu care se îndeamnă caprele ; *ciuș* -uri s.n. = boț de brinză dulce ; *ciui*, -uri s.n. = ciuș ; *covăci* s.m. = fierar ; *dăscăl*, -i s.m. = cantor bisericesc ; *driglu*, -uri s.n. = darac ; *fărbăr*, -i s.m. = vopsitor ; *ghici* vb. IV tranz. = a face mofturi ; *georgină*, -e s.f. = gherghină ; *gigeli* vb. IV tranz. = a dezmiarda ; *gostli* vb. IV tranz. = a ospăta (pe cineva) ; *păsăre*, -i s.f. = pasăre ; *picilân*, -ă adj. = mic ; *pîț* : = (în jocuri de copii) strigăt prin care se atrage atenția celui în cauză că s-a înșelat ; *sfirloagă*, -e s.f. = bucată de pământ mică și rea ; *șumăr*, -i s.m. = pădurar ; *tișlăr*, -i s.m. = timpelar ; *tindr*, -i (pron. *cinăr*) s. m. = mire ; *țuguî*, -e s.n. (numai în expr. *țuguîul căciulii*) = virf ; *viór*, -uri s.n. = furtună ; *zvirnel*, -e s.n. = titirez.

Din fonetismul specific bănățean oglindit și în supranume amintim : *t + e*, -i > *é* : *cișlăr*, *cuțe*, *cinăr* etc. ; *d + e*, -i > *đ* : *đinu* (< Dinu).

Menționăm totodată păstrarea lui *n* în sufixul -*on*, -*oane* > (-oi, -oaie) : *Bărđon*, *Boncoșoane*.

Cu formă mai neobișnuită circulă cuvintele *perceptorul* (> *priceptoru*) și *casierul* (> *căsiriu*).

★

Supranumele provenite din porecle au avut cu siguranță în faza lor primă — de poreclă — un puternic conținut afectiv.

Urmărind modul în care au fost ele atribuite, constatăm că vorbitorul încercînd să sugereze cît mai plastic anumite calități sau defecte și să creeze un supranume care „să se potrivească” celui căruia i se atribuie, a recurs la procedee stilistice. În formarea celor mai multe supranume din această categorie s-a plecat de la o comparație între individ și ființe sau obiecte.

Astfel în cazul supranumelui *Bărzoni* și *Cițu* punctul de plecare a fost o comparație între indivizi și barză, respectiv ciță, reținîndu-se nota comună : înalt ca o barză, frumos ca o ciță. Uzul vorbirii necesitînd o exprimare rapidă, prima parte a comparației a rămas subînțeleasă, ajungîndu-se astfel la metafore.

Pentru a mări și mai mult valoarea afectivă, vorbitorul a adăugat, printr-o exagerare conștientă, un sufix augmentativ -*on* (> *oi*) și astfel s-a ajuns la supranumele *Bărđoni*.

În cazul lui *Cițu* intervine un alt procedeu : acela al atribuirii unor calități pe care individul nu le are, tocmai pentru a viza într-un mod ironic contrariul lor. Astfel „frumos ca o ciță” s-a spus unui om urît.

În aceeași situație se află și supranumele *Cuca* (Laiu). *Giorgioane*, *Muscu*, *Zvirnel*, care s-au născut din comparația între un obiect și o însușire sufletească, ceea ce dovedește o mare putere de analiză în aflarea unei note comune care să dea posibilitatea efectuării comparației și exprimării concrete a unei însușiri abstracte. Se poate observa și aici o ten-

dință mereu subliniată în toate lucrările folclorice — tendința spre concretizare. Același lucru se poate spune și despre supranumele care au la bază o întâmplare unde, dintre toate datele unei nărări mai mult sau mai puțin prolixă se alege un singur cuvânt — cel care concentrează în el esența întâmplării, concretizînd-o.

Nu mai puțină forță plastică au și supranumele provenite din verbe și care redau anumite năravuri. De la aceste verbe s-au format un fel de abstracte verbale în care se mai menține, vag, ideea de acțiune. Așa sînt : *Ciuciu* < *ciuciuli*, *Cîrăița* < *a cîrăi*, *Gigel* < *a gigei*.

O mare forță sugestivă au supranumele provenite din onomatopee (*Poc*, *Hap*, *Ciucu*) și, alături de ele, acelea care redau defecte de vorbire (*Cenă*, *Pipela* etc.). Prin spontaneitatea lor și prin vizarea directă a unor defecte, ele, atunci cînd au fost create, și-au atins cu siguranță scopul.

Aceeași minte iscoditoare și fantezie bogată a făcut posibil transferul de nume de la o persoană la alta pe baza unei apropieri sau contradicții puternice. Desprinzînd o singură caracteristică, cea mai frapantă, și găsind repede ca termen de comparație o persoană bine cunoscută cu aceleași însușiri sau cu totul contradictorii, vorbitorul ajunge la crearea unor supranume ca *Raot*, *Regele* etc.

De fapt și derivarea cu sufixe augmentative sau diminutive pornește tot de la o comparație.

Mai interesante și mai pline de ironie sînt trecerile de la un gen la altul, de ex. *Floroș* și *Tiloane*, asupra explicării cărora nu mai revenim.

Aproape în majoritatea cazurilor, pentru a afla și a înțelege mecanismul care a dat naștere acestor supranume precum și pentru a ne putea da seama de fantezia bogată care le-a creat și de subtilitatea inclusă în ele, este nevoie să cunoaștem date despre oameni și despre condițiile economice, sociale, politice și culturale în care au trăit, limba vorbită de ei, întâmplările care au dat naștere unor supranume etc.

Privite astfel, supranumele pot aduce contribuții reale la studiul limbii și pot arunca o lumină și asupra psihologiei și posibilităților artistice ale poporului nostru.

О ПРОЗВИЩАХ В СЕЛЕ БЕРЗОВИЯ

II. ПРОЗВИЩА, ПРОИСШЕДШИЕ ИЗ КЛИЧЕК И НАЗВАНИЙ МЕСТНОСТЕЙ

РЕЗЮМЕ

Исследование категории прозвищ, имеющих в основе своего возникновения клички — в той же мере богатой, как и категория прозвищ, образованных от фамилий и имен святых — выдвигает более многочисленные вопросы. Прозвища этой категории также приписываются всем членам какой-либо семьи и передаются по наследству. Из их числа

можно выделить несколько типов, в зависимости от признака, лежащего в основе их образования, а именно:

- 1) Физические особенности
- 2) психические особенности, нравы, обычаи, привычки
- 3) дефекты речи, коверкание языка, использование слов, необычных в этих местах или смысл которых не вполне ясен
- 4) происшествия
- 5) занятия, действительные или приписываемые
- 6) сходства (или различия) в некоторых отношениях с хорошо знакомыми людьми и на основании этого приписывание их имен в качестве прозвищ другим
- 7) прозвища, образованные от мужских имен при помощи суффиксов, свойственных женскому роду, и наоборот, имевшие при своем возникновении цель высмеять определенные нравы, привычки.

При объяснении и классификации прозвищ автор в значительной степени использовал сведения, полученные от Стёпу Петру, внося свои изменения лишь там, где данное объяснение было неправдоподобным.

Прозвища, возникшие из названий местностей, (число их невелико), указывают на местность, из которой происходят люди, получившие их.

Далее в работе перечисляются как те прозвища, которые не могли быть объяснены, так и те, которые допускали некоторые сближения или предположения.

Автор отмечает также несколько случаев, когда у одной семьи есть два или даже три прозвища, и подчеркивает, что в таких случаях ни одно из прозвищ не закрепляется окончательно. Существуют обратные положения, когда несколько семей имеют одно и то же прозвище. Автор показывает обстоятельства, благоприятствующие подобному явлению, а также то, каким образом избегают путаницы, которая могла бы вытекать из этой «омоимии».

В работе делается попытка установить относительную давность этих прозвищ, причем подчеркивается, что важную роль, по крайней мере в сохранении, если не в возникновении прозвищ, должно играть большое количество одинаковых имен и фамилий.

Далее автор выявляет некоторые социальные аспекты, вытекающие из изучения прозвищ, важность прозвищ для изучения областной лексики (словарного состава и фонетики), а также стилистическое значение некоторых из них.

В заключение делаются выводы о том, что для изучения прозвищ необходимо как знание экономических, социальных, политических и культурных условий, в которых жили люди, создавшие эти прозвища, так и знание их разговорного языка. Рассмотренные таким образом прозвища могут внести существенный вклад в изучение языка, могут содействовать выяснению вопросов, касающихся психологии и художественных возможностей румынского народа.

LES SURNOMS DE LA COMMUNE DE BERZOVIA

II. SURNOMS PROVENANT DE SOBRIQUETS ET DE NOMS DE LOCALITÉS

RÉSUMÉ

La catégorie des surnoms qui ont à l'origine des sobriquets est tout aussi riche que celle des surnoms formés à partir de noms de famille, de prénoms et d'hypocoristiques, mais elle soulève des problèmes beaucoup plus nombreux. Les surnoms de cette catégorie sont eux aussi attribués à tous les membres d'une famille et sont héréditaires. On distingue plusieurs catégories, suivant qu'ils indiquent :

- 1) des particularités physiques
- 2) des particularités psychiques, des vices, des habitudes
- 3) des défauts du langage, des balbutiements, des mots inusités dans ces régions ou bien dont le sens n'est pas bien connu
- 4) des événements
- 5) des occupations exercées effectivement ou attribuées
- 6) la ressemblance (ou le contraste) à certains égards avec des personnes bien connues, d'où l'attribution du nom de ces personnes comme surnoms
- 7) des dérivés de noms masculins avec des suffixes féminins et inversement, qui avaient à l'origine le but de railler de mauvaises habitudes, etc.

A l'explication et à la classification des surnoms, l'auteur a tenu compte, en large mesure, des données fournies par l'informateur Petru Stiopu, n'intervenant que lorsque l'explication n'était pas plausible.

Les surnoms provenant de noms de localités, peu nombreux, indiquent la localité de provenance des personnes auxquelles ils ont été attribués.

L'article énumère ensuite les surnoms qui n'ont pas pu être expliqués, ainsi que ceux qui ont permis de faire des rapprochements ou des suppositions.

L'auteur signale quelques cas de familles portant deux ou même trois surnoms ; dans ces cas aucun des surnoms n'est définitivement fixé. La situation inverse existe également ; il s'agit de plusieurs familles portant le même surnom. L'auteur explique les circonstances qui favorisent cette situation, ainsi que le procédé à l'aide duquel sont évitées les confusions qui pourraient résulter de cette «homonymie».

L'auteur essaye aussi d'établir l'ancienneté relative de ces surnoms et souligne le fait que le grand nombre de prénoms et de noms de famille identiques doit avoir joué un rôle important du moins dans le maintien sinon dans l'apparition des surnoms.

Les paragraphes suivants relèvent quelques aspects sociaux qui se dégagent de l'étude des surnoms, leur importance pour l'étude

du lexique régional (vocabulaire et phonétique), ainsi que la valeur stylistique de certains surnoms.

De ce qui vient d'être dit se détache la conclusion que l'étude des surnoms exige la connaissance des conditions économiques, sociales, politique et culturelles dans lesquelles ont vécu les gens qui ont créé ces surnoms, ainsi que de la langue qu'ils parlent. Envisagés sous ce jour, les surnoms peuvent apporter des contributions réelles à l'étude de la langue et peuvent aussi révéler la psychologie et les possibilités artistiques du peuple roumain.

O PROBLEMĂ DE ONOMASTICĂ: NUMELE PROPRII DE ANIMALE

DE

AURELIA STAN

Onomastica studiază, după cum se știe, numele proprii în cel mai larg sens al cuvîntului. Este firesc, prin urmare, să ne ocupăm și de numele proprii care se dau unor animale. De altfel, A. I. Smirnițki avînd intenția să consacre un studiu special problemei numelui propriu, în încercarea preliminară pe care o face, de a le clasifica, a cuprins numele proprii de animale în categoria *A*, a *numelor propriu-zise* (*собственно имена*), alături de prenume, nume patronimice, nume de familie¹.

Ca domeniu de cercetare științifică onomastica are o oarecare autonomie — avînd obiect precis de studiu — care nu exclude, însă, legătura sau, chiar mai mult decît atît, interferența cu alte ramuri ale lingvisticii, cum sînt lexicologia, gramatica, istoria limbii, dialectologia etc. Acest fapt este ilustrat și de numele proprii care se dau animalelor. Materialul onomastic respectiv pune și alte probleme interesante, specifice categoriei numelor de care ne ocupăm. El ne demonstrează că în cercetările de onomastică e bine să nu fie neglijate numele proprii de animale și în cazul lor manifestîndu-se posibilitățile de „creație onomastică”² ale oamenilor.

★

În chestionarul cu care colectivele de cercetători de la Institutul de lingvistică din Cluj au adunat material onomastic în diferite regiuni ale țării, a fost inclusă și o întrebare referitoare la numele proprii care se dau animalelor de pe lîngă casă. În cazul de față ne-am oprit asupra celor mai ilustrative, culese în Valea Bistriței — Bicaz.

¹ O. S. Ahmanova, *Le „nom propre” en tant que catégorie linguistique*, în „Cercetări de lingvistică”, III (1958), supliment.

² В. Ташицкий, *Место ономастики среди других гуманитарных наук*, în „Вопросы языкознания”, 1961, nr. 2.

Întrebarea din chestionar se referea la numele proprii date următoarelor categorii de animale: vaci, boi, câini, capre, cai, pisici, oi și berbeci. Din materialul adunat constatăm că în toate localitățile de aici¹ li se dau nume proprii vacilor, boilor, câinilor și, exceptând unele localități, oilor. Mai rar primesc nume berbecii, caii, pisicile. Cît despre capre, acestea lipsesc; în toată regiunea nu am găsit decît o singură capră, care avea însă și nume: *Maricica*.

Criteriile după care s-au dat aceste nume sînt variate și destul de capricioase. În parte se poate spune că ele sînt aceleași respectate și în cazurile porecelor și ale supranumelor sau, uneori, chiar ale prenumelor din regiunea Văii Bistriței — Bicaz. Aceste criterii au fost, bineînțeles, limitate și adaptate specificului materialului de care ne ocupăm.

1. Cele mai multe dintre numele proprii de animale ilustrează sau sugerează particularități fizice, anumite deprinderi etc.:

A. anumite particularități naturale ale corpurilor lor: a) culoarea părului sau a linii: *Alba* (oaie), *Bălan* (cîine), *Bimbo* (cal), *Bodur* (bou), *Breaza* (iapă), *Brumăriu* (berbec), *Bujor*, *Busuioc* (boi), *Cărbunaș* (cîine), *Garoafa*, *Gălbenușa*, *Gherghina* (vacă), *Hulub* (bou), *Lăița* (oaie), *Mureș* (cîine), *Murga* (iapă), *Muscrică* (oaie), *Oacheșa* (oaie), *Odoleana* (vacă), *Plăvaia* (vacă), *Porumbel*, *Rîndunel* (boi), *Roșcuța* (vacă), *Țintolea* (bou) etc.; b) aprecieri despre coadă: *Bercu* (cîine), *Codălaucă* (oaie) etc.; c) aprecieri despre coarne: *Boghean* (bou), *Căprița* (vacă), *Cerbu* (bou), *Cornuța* și *Cornuțica* (oi) etc.; d) aprecieri despre urechi: *Canac* (berbec), *Cercel* (cîine), *Ciula* (oaie) etc.

B. docilitatea sau lipsa de docilitate: *Haburleu*, *Haiduc*, *Holgă* cf. *holcă*, *Lupu* (cîini) *Mieluța* (vacă), *Moșneguț* (oaie), *Pipăruș* (cîine) etc.

C. anumite deprinderi: *Buiestru* (cal), *Clăfău* cf. *clefăi*, *Șterpelescu* (cîini) etc.

2. O caracteristică a sistemului numelor proprii de care ne ocupăm este derivarea lor din numele zilelor săptămîinii. Criteriul de orientare în astfel de cazuri este ziua nașterii, fapt ce permite apropierea numelor din această categorie de categoria prenumelor date după criteriul calendaristic. Asemenea nume se dau numai unor anumite animale, anume vacilor și boilor: *Duman*, *Dumana*, *Joian*, *Joiana*, *Lunaie*, *Marțolea*, *Miercurica*, *Simbotica*, *Simbotina*, *Vinereana* etc.

3. Caracteristic pentru onomastica din această regiune este și faptul că un mare număr de prenume sau derivate hipocoristice ale unor prenume au fost date ca nume proprii și animalelor: *Cocuța*, *Florică*, *Paulina* (vacă); *Călin*, *Florian* (boi); *Bombonel*, *Lina*, *Manole*, *Matilda* (cîini); *Fănel*, *Marița*, *Mișu*, *Roza*, *Vasile* (cai); *Carmen*, *Clara*, *Costache*, *Sofica*, *Ticu* (pisici); *Cocuța*, *Costică*, *Gheorghită*, *Ionel*, *Vasilică* (oi, berbeci). Spre deosebire de alte păreri care au fost exprimate în legătură cu prenumele sau derivatele lor date animalelor ca nume proprii², credem că

¹ Audla, Bicaz, Bistricioara, Boboteni, Brînzani, Buhălnița, Călugăreni, Cîrnu, Dodeni, Dreptu, Fîrțig, Galu, Gălbăzeni, Hangu, Izvorul-Alb, Largu, Polana Largu, Polana Răchiți, Polana Teiului, Pîrluț, Fagul, Poienari, Potoci, Răpciune, Ruginești, Săvinești, Schitu, Secu, Topolnic.

² Vezi Șt. Pașca, *Nume de persoană și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936.

utilizarea lor și în această funcție nu implică din partea localnicilor o atitudine de depreciere față de ele. Din materialul antroponimic cules aici reiese în mod destul de convingător acest fapt. De altfel numele din această categorie nu prezintă importanță lingvistică așa că nici nu ne vom mai ocupa de ele.

4. În această ultimă categorie cuprindem numele proprii de animale care ar putea, eventual, să sugereze o anumită trăsătură caracteristică, dar nu este exclusă nici posibilitatea ca ele să fi fost date la întâmplare : *Mîndrușă* (vacă), *Mîndrîlă*, *Pădurean*, *Tuluc* (boi), *Ciobănașu*, *Codruș*, *Huzurel* (cîini), *Copîlu*, *Frunza*, *Mîndra* (cai).

La o primă vedere numele proprii de animale culese în Valea Bistriței — Bicaz ar părea să constituie o problemă minoră sau chiar lipsită de importanță lingvistică. Analizată însă mai temeinic această părțică din tezaurul onomastic dezvăluie că, în marea lor majoritate, numele proprii de animale provin din tezaurul lexical al limbii. Prin urmare, din punctul de vedere al genezei lor, majoritatea numelor de animale de care ne ocupăm provin din lexic și, sub diferite aspecte, rămîn legate de lexic.

După cum am văzut, cea mai bogată este categoria numelor proprii de animale care reflectă particularitățile fizice. Majoritatea acestor nume sînt la origine adjective sau substantive, de întrebuintare curentă în limbă, sau derivate ale acestora. Amintim aici cîteva :

a) *din adjective* : *Alba*, *Bălaia*, *Bălioară*, *Breaza*, *Brumăria*, *Ciula*, *Ciuta*, *Codălaucă* cf. *codălat*, *Cornuta*, *Creața*, *Lăia*, *Lăița*, *Muscura*, *Oacheșă*, *Șuta* (oi); *Băldnel*, *Băluș*, *Cacer*, *Oacheșu*, *Săin* (berbeci); *Bă-lana*, *Băluș*, *Breaza*, *Creșu*, *Mîndra*, *Murgu*, *Muscuria*, *Roibu*, *Sura*, *Șargu* (cai); *Bălan*, *Bercu*, *Brezoi*, *Grosu*, *Mureș*, *Scurtu* (cîini); *Băld-nica*, *Mîndruța*, *Plăvaia*, *Porumba*, *Priana*, *Roșcuța*, *Țintolicea*, *Țurcana* (vacă); *Bodur* cf. magh. *bod or*, *Boghean* cf. *bod ian*, *Mîndrîlă*, *Plăvan*, *Porumb*, *Țintolea* (boi);

b) *din substantive* : *Căprița*, *Garoafa*, *Gherghina*, *Odoleana*, *Păuna*, *Rujana*, *Steluța*¹ (vacă); *Bujor*, *Busuioc*, *Cerbu*, *Hulub*, *Lupan*, *Păun*, *Porumbel*, *Rîndunel* (boi); *Bănuș*, *Bombonel*, *Cărbunaș*, *Cercel*, *Ciobanu*, *Ciobănașu*, *Frunza*, *Holga*, *Hoșu*, *Hurmuz*, *Lăbuș*, *Lupușor*, *Ochian*, *Pîpdrău*, *Piper*, *Ursu*, *Ursuleșu* (cîini); *Cănac*, *Cerbană*, *Mieluța*, *Moșneguș*, (oi, berbeci); *Copîlu*, *Fetișă*, *Strușu*, *Sturzu*, *Șoimu* (cai).

Substantivele comune denumind flori au fost utilizate ca nume proprii de animale cu intenția de a sugera o anumită calitate : culoarea. Apelativele altor animale au fost date ca nume proprii de animale pentru a releva unele particularități asemănătoare, fără a putea ști, însă, cu certitudine la care particularitate anume se referă.

Tot din substantive provin și numele proprii derivate de la numele zilelor : *Lunaie*, *Miercurica*, *Miercurișă*, *Joiana* și *Joian*, *Marțolea*, *Sîmbătica*, *Sîmbotin*, *Sîmbotina*, *Vinereana*.

¹ Ar fi posibilă atribuirea ca nume propriu, în acest caz, după numele de persoană respectiv.

Mai rar s-a întâmplat ca și din alte categorii morfologice, cum sînt verbele, să fie derivate nume proprii de animale : *Clăfău*, *Șterpelescu*.

Toate numele amintite mai sus și care provin din diferite categorii morfologice, au ajuns în anumite împrejurări să indice pe cineva precis, am putea spune chiar să „individualizeze”¹, fără să-și piardă, totuși, în mare, aspectul lor, forma avută inițial ca nume comune, iar în ceea ce privește conținutul lor, de calificative. Trecerea de la funcția avută ca nume comune la funcția de nume proprii, determină stabilirea unui raport între numele comune respective și cele proprii. De aici credem că începe să se pună pentru acest material onomastic problema importanței sale lingvistice, deci din momentul cînd apar diferențierile funcționale.

Cînd unele elemente lexicale sînt utilizate fie în forma lor de bază fie derivate cu diferite sufixe ca nume proprii al unor animale, reînnoirea lor formală² creează posibilitatea unei relative delimitări între forma nouă, respectiv a numelui propriu și forma veche, rămasă la valoare lexicală.

Numele proprii au un conținut semantic care, în general, este același cu al elementului lexical de la care provine, eventual cu unele precizări în plus. Despre ele, poate mai mult decît în alte cazuri în onomastică, se poate spune că sînt determinante propriu-zise : *Alba* „cu lina albă”, *Bercu* „cu coada scurtă”, *Boghean* cf. *bodian*, „cu coarne ascuțite”, *Cacer* cf. *cacior* „cu pată albă în frunte, pe bot sau în jurul ochilor”, *Cărbunaș* „cu părul negru”, *Corboasa* „cu lina neagră”, *Hulub* „de culoarea porumbelului” etc.

Din punctul de vedere al formării lor, aceste nume de animale prezintă și o altă importanță : ele sînt produsul mijloacelor proprii ale limbii noastre. Procesul de formare al celor create prin derivare s-a putut petrece încă în timpul cînd erau elemente lexicale, de unde au fost apoi luate, de-a gata, în forma în care le găsim utilizate ca nume proprii de animale : *Bălan* (ciine, berbec, cal), *Căprița* (vacă, oaie), *Gălbenuța* (vacă), *Mîndrîlă* (bou) etc.

Acest fapt nu exclude, însă, nici posibilitatea formării unora abia în momentul cînd au fost utilizate ca nume proprii al unor animale, cum sînt : *Băldică* (oaie), *Băluc* (berbec), *Beluța* (pisică), *Boghița* (vacă), *Căcerică*, *Cerbană*, *Lăița* (oi), *Pipăruș* (ciine), *Rujană* (vacă).

Indiferent de felul în care au apărut aceste nume, sigur este faptul că ele sînt rezultatul unor anumite necesități, mai mult de natură subiectivă decît obiectivă, și ele au fost create cu scopul de a le satisface³.

Numărul numelor proprii de animale crește, îmbogățindu-se prin nume noi, create — așa cum s-a arătat mai sus — din posibilitățile interne ale limbii noastre sau prin împrumuturi din limbile minorităților naționale care locuiesc în apropiere.

Ca și în cazul altor categorii de nume proprii din domeniul onomasticii și în cazul de față avem : a) nume românești, b) nume străine ca origine, împrumutate și adaptate fonetismului propriu limbii noastre. Punctul

¹ Am extins noțiunea de a „individualiza” și asupra animalelor, ținînd seama și de denființa „individului” din DLRM.

² J. Kuryłowicz, *La position linguistique du nom propre*, în „Onomastica”, 1956, 2.

³ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1959.

de plecare pentru acestea din urmă, ca și pentru numele de origine românească, sînt unele calificative din limba respectivă.

Ținînd seama de faptul că numele proprii de animale au apărut ca rezultat al unor necesități, mai mult sau mai puțin obiective, valoarea absolut reală a conținutului lor nu poate fi stabilită numai pe plan rațional, un rol hotărîtor în atribuirea lor avînd și factorul afectiv. Ne referim mai ales la schimbarea aspectului în urma adăugării unor sufixe, aceasta avînd, în primul rînd, anumite consecințe asupra conținutului numelor. Adăugarea sufixelor la un nume, comun sau propriu, dă acestuia, după cum se știe, în primul rînd o valoare expresivă.

Ca și în cazurile celorlalte categorii de nume proprii, și în cazul numelor proprii de animale din această regiune este vorba de sufixe active în limbă, mai ales de sufixe diminutive. În primul rînd sînt create forme variabile după gen, cu ajutorul sufixului moțional -a : *Murgu-Murga, Oacheșu-Oacheșă, Păun-Păuna* etc.

Celelalte sufixe cu care au fost derivate cele mai multe nume proprii de animale sînt :

an(a) : Bălan-Bălana, Cerbana, Duman-Dumana, Joian-Joiana, Lupan, Rujana etc.

-aș : *Cărbunaș* ;

-au + -că (sufix augmentativ) : *Codălaucă* ;

-ău (sufix augmentativ) : *Clăfău* ;

-el : *Bălănel, Bombonel, Huzurel, Ocheșel, Porumbel* ;

-escu : *Șterpelescu* ;

-eș : *Mureș (mură + -eș)* ;

-eț : *Mureț (mură + -eț)* ;

-ica : *Băldica, Bălănica, Căcerica, Cornușica, Dumănica, Jorica, Miercurica, Muscurica, Ocheșica, Plăvănica, Porumbica* etc.

-ilă : *Mîndrilă, Zorilă* ;

-ina : *Sîmbotina* ;

-ița : *Boghița, Miercurița* ;

-oară : *Bălioară* ;

-oasă : *Corboasă* ;

-oi (sufix augmentativ) : *Brezoi* ;

-ol + -an : *Boșolan* ; -ol + -ea : *Țintolea* ;

-uc(a) : *Băluc, Bălucă* ;

-uș : *Lăbuș, Pipăruș* ;

-uș(a) : *Bălușă, Mîndrușă, Moșneguș, Murgușă* etc.

În unele cazuri, în urma derivării se petrec în tema numelui propriu și unele transformări, propagări sau pierderi curioase de sunete, ca în : *Bălioară < bălăioară, Cacer < caciior, Carcera < Cacara, Marșola < Marșolea*.

Din materialul prezentat mai sus se desprind câteva constatări interesante :

1. Numele proprii din această categorie au un conținut variat, întrunind diferite „atribute”¹, prin urmare, în marea lor majoritate ele au o oarecare valoare „dicționară”.

2. Important de reținut este faptul că cele mai multe dintre aceste nume nu au un caracter întimplător, ocazional, ci își au originea într-o anumită particularitate.

3. Nu se poate face întotdeauna o delimitare categorică între numele comune și numele proprii de animale. Alături de procesul destul de activ, de trecere a numelor proprii în nume comune² se petrece și procesul invers — mult mai intens după părerea noastră — de trecere a numelor comune în nume proprii. În special la acesta din urmă ne referim când spunem că se poate vorbi de „mobilitatea și lipsa de stabilitate a liniilor de demarcație”³ dintre categoria numelor comune și a celor proprii.

ОДИН ИЗ ВОПРОСОВ ОНОМАСТИКИ: КЛИЧКИ ЖИВОТНЫХ

РЕЗЮМЕ

Автор статьи показывает, что и клички относятся к ономастике и, поэтому, должны быть изучены с должным вниманием. Ономастика связана и даже переплетается с другими областями лингвистики, такими как лексикология, грамматика, история языка, диалектология и др., о чем свидетельствуют и клички животных.

В вопроснике, при помощи которого исследователи из клужского института языкознания собрали материал, связанный с ономастикой, был и вопрос, на основе которого велось соби́рание кличек, даваемых домашним животным в Валя Бистрицей (Биказ).

Критерии, согласно которым давались имена животным, различны и довольно прихотливы:

1. Большинство имен выявляет определенные физические особенности, привычки и т.д. животных: *Alba* (Белянка), *Breaza* (Лысуля), *Cărbunaș* (Уголек), *Hulub* (Голубь), *Bercu* (Куцый), *Cerbu* (Олень), *Moșneguș* (Старичок), *Pipăruș* (Перец) и т.д.

2. Некоторые имена являются производными от дней недели: *Joi* (иногда *joi* «четверг»), *Lunaie* (*luni* «понедельник»), *Vinereana* (*vineri* «пятница») и т.д.

3. В качестве кличек животных употребляются и многие собственные имена или же их ласкательные, уменьшительные формы: *Paulina*, *Fănel*, *Costică* и т.д.

¹ În acest caz nu sîntem de acord cu părerea că „la différence entre les noms propres et les noms communs réside en ce que les premiers, à l'encontre de ces derniers, n'ont pas de „signification” (meaning)” vezi O. S. Ahmanova, *loc. cit.*, p. 13.

² Idem, *ibidem*.

³ Idem, *ibidem*.

4. В последнюю категорию мы включаем клички, которые либо имели целью выделить какую-то специфическую черту животного или случайно: *Mîndruța* (Милашка), *Copilu* (Дитя), *Frunza* (листок) и т.д.

В подавляющем своем большинстве клички животных относятся, в конечном счете, к лексике. Они являются по происхождению именами прилагательными, существительными или их производными;

а) имена прилагательные: *Bălaia* (Белая), *Ciuta* (Безрогая), *Cornuta* (Рогатая), *Laia* (Темносерая), *Roșcița* (Рыжая) и т.д.

б) имена существительные: *Bujor* (Пион), *Cerbu* (Олень), *Garoafa* (Гвоздика), *Struțu* (Букет) и т.д.

В редких случаях они происходят и от других морфологических категорий; например, собственные имена, образованные от глаголов: *Clăfău* (см. глагол *a clefăi* «Жевать», «чавкать»), *Șterpelescu* (см. глагол *a șterpeli* «украсть», «стянуть»).

Между именами нарицательными и собственными появляются функциональные различия. Собственные имена имеют то же семантическое содержание, что и лексический элемент, от которого они происходят. Об этих кличках можно сказать — возможно с большим основанием, чем в других относящихся к ономастике случаях, — что они являются детерминантами в собственном смысле.

Многие из подобных кличек были образованы при помощи суффиксов.

На основании данного материала автор устанавливает, что:

1. Клички животных имеют различное содержание; в большинстве своем они обладают в определенной мере „лексикологическим» значением; 2. большинство из них имеют неслучайный характер; 3. невозможно категорическим образом разграничить имена собственные и нарицательные, от которых они происходят.

UN PROBLÈME D'ONOMASTIQUE : LES NOMS PROPRES D'ANIMAUX

RÉSUMÉ

L'auteur montre que les noms propres d'animaux constituent eux aussi une partie du trésor onomastique, qui doit être étudiée. L'onomastique a des rapports, voire même des interférences, avec d'autres domaines de la linguistique, tels que la lexicologie, la grammaire, l'histoire de la langue, la dialectologie, etc., fait illustré aussi par les noms propres d'animaux.

Le questionnaire d'enquête onomastique dont se sont servis les chercheurs de l'Institut de linguistique de Cluj dans les localités de la vallée de la Bistrița-Bicaz comprenait aussi une question destinée à recueillir les noms propres attribués aux animaux domestiques.

Les critères qui ont présidé à l'attribution de noms à cette catégorie d'animaux sont variés et assez capricieux :

1. La plupart des noms mettent en relief certaines particularités physiques, des habitudes, etc. : *Alba, Breaza, Cărbunaș, Hulub, Bercu, Cerbu, Moșneguș, Pipăruș*, etc.

2. Il y a aussi des noms dérivés des noms des jours de la semaine : *Joiana, Lunaie, Vinereana*, etc.

3. Un grand nombre de prénoms ou des dérivés hypocoristiques de ceux-ci sont utilisés aussi comme noms propres d'animaux : *Paulina, Fănel, Costică*, etc.

4. La dernière catégorie comprend les noms propres qui pourraient suggérer un trait caractéristique, mais qui pourraient aussi être donnés au hasard : *Mîndruța, Copilu, Frunza*, etc.

Les noms propres d'animaux constituent une partie du trésor onomastique. Ils appartiennent pour la plupart au lexique. A l'origine ils sont des adjectifs ou des substantifs, ou encore des dérivés de ceux-ci :

a) adjectifs : *Bălaia, Ciuta, Cornuta, Laia, Roșcuța*, etc. ;

b) substantifs : *Bujor, Cerbu, Garoafa, Struțu*, etc.

Il y a aussi des noms d'animaux, plus rares, qui ont été dérivés d'autres catégories morphologiques, tels que les verbes : *Clăfău*, cf. *a clefăi* «machonner», *Șterpelescu*, cf. *a șterpeli* «voler, dérober».

Il y a des différences fonctionnelles entre les noms communs et les noms propres. Les noms propres ont un contenu sémantique qui est généralement le même avec celui de l'élément lexical dont il provient. C'est de ces noms, plus que dans n'importe quel autre cas en onomastique, que l'on peut dire qu'ils sont des déterminants proprement dits. Bon nombre des noms propres ont été dérivés par des suffixes.

De cette étude se dégagent les constatations suivantes : 1. les noms propres d'animaux ont un contenu varié ; ils ont pour la plupart une certaine valeur lexicologique ; 2. la majorité de ces noms propres n'ont pas un caractère fortuit ; 3. on ne peut pas procéder à une délimitation catégorique entre les noms propres et les noms communs dont ils proviennent.

MACHETA DICȚIONARULUI LIMBII ROMÎNE

CÎTEVA PRECIZĂRI

DE

D. MACREA

În luna mai 1962 a avut loc, în cadrul Academiei R.P.R., discuția organizată de Subsecția de limbă și literatură asupra machetei *Dicționarului limbii romîne* (Extragere de articole. Literele M și O. Ed. Academiei R.P.R., 1962, 41 p.), pe care îl elaborează institutele de lingvistică din București și Cluj.

Deoarece relatarea asupra acestei discuții, apărută în „Contemporanul” (nr. 25/819) din 22 iunie 1962, semnată de Gh. Mihăilă, a prezentat sumar și echivoc problemele ridicate cu acel prilej, vom arăta în cele ce urmează despre ce fel de dicționar este vorba, precum și unele lipsuri, care rezultă din machetă, privind redactarea lucrării.

Darea de seamă din „Contemporanul” a stîrnit nedumeriri în rândurile cititorilor, fiindcă ea nu a precizat în mod clar caracterul acestui dicționar.

Este binecunoscut marelui public cititor că, din însărcinarea Președintelui Academiei R.P.R., institutele de lingvistică din București și Cluj au publicat, între 1955 și 1957, *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, în patru volume, iar în 1958, Institutul de lingvistică din București a publicat *Dicționarul limbii romîne moderne*, într-un volum, ilustrat și etimologic.

Darea de seamă din „Contemporanul” ignorează aceste două dicționare pe care sute de mii de cititori le consultă zilnic și le posedă în bibliotecile lor. Ea vorbește despre *Dicționarul limbii romîne* ca și cum o asemenea lucrare s-ar întocmi astăzi pentru întâia oară la noi, omițînd să precizeze că lucrarea ce se elaborează în prezent a fost începută în 1906, că este făcută mai ales pentru lingviști și că ea nu poate nici înlocui, nici ignora dicționarele apărute în 1955 — 1957 și în 1958.

Pentru a risipi echivocul în care se complăce darea de seamă din „Contemporanul”, vom face mai jos cîteva precizări, chiar cu riscul de a repeta unele lucruri cunoscute.

Dicționarul în discuție este așa-numitul „dicționar general al limbii române“, sau, cum i se mai spune, „dicționarul tezaur“, în forma în care a fost conceput în cadrul fostei Academii Române și care urma să cuprindă întreg lexicul vechi și contemporan al limbii române, dar care n-a putut fi realizat, în trecut, decât parțial. B. P. Hasdeu a publicat, în decurs de 12 ani, numai literele A și B (până la cuvîntul *bărbat*). Al. Philippide a strîns un bogat material, din care n-a reușit să publice însă nimic. Sextil Pușcariu, căruia Academia Română i-a încredințat sarcina elaborării acestei lucrări în 1906, a reușit să publice, pînă în 1944, literele A—C și F—L (pînă la cuvîntul *lojnită*). În 1949 s-au reluat, sub conducerea, ca și în prezent, a lui Iorgu Iordan, lucrările pentru terminarea acestui dicționar, dar dezbaterile din iulie 1952 asupra machetei lui au arătat că el suferea de lipsuri și erori care impuneau refacerea lui totală (a se vedea „Studii și cercetări lingvistice“, III, din 1952).

Necesitatea unui dicționar al limbii române fiind adînc simțită, iar refacerea și terminarea vechiului dicționar cerînd un timp prea îndelungat, Prezidiul Academiei R.P.R. a adoptat, în iulie 1952, hotărîrea elaborării unui nou tip de dicționar, și anume al limbii române moderne și al limbii literare contemporane. Rezultatul a fost realizarea celor două lucrări lexicografice de care am amintit mai sus.

Ideea „dicționarului general (sau tezaur)“ a fost reluată, după 1958, de către institutele de lingvistică din București și Cluj, munca pentru elaborarea lui fiind în curs, începîndu-se de la litera M unde se oprise, în 1944, redactarea făcută sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Bilanțul acestei munci a fost sintetizat în macheta de 41 de pagini prezentată discuției în mai 1962.

În cadrul acestei discuții, am făcut următoarele observații :

Importanța elaborării *Dicționarului general al limbii române* este evidentă pentru lingvistica noastră, încît consider de prisos să insist asupra acestei probleme. Cred că este mult mai util să formulez cîteva observații critice asupra machetei prezentate pentru discuție.

I. *Observații generale* : 1. Prima observație de ordin general privește volumul machetei. Era de așteptat ca după patru ani de muncă la dicționar, depusă de un mare colectiv din București și Cluj, să se prezinte o machetă care să cuprindă, dacă nu o întreagă literă, cel puțin o mare parte a unei litere, în ordinea alfabetică completă. Numai într-o machetă avînd un material în cadrul alfabetic complet se pot constata criteriile de selectare a cuvintelor, bogăția inventarului, lipsurile lui eventuale și perspectivele de ansamblu ale lucrării.

Macheta de față prezintă, în 41 de pagini, cuvinte din literele M și O, pe sărite, de la *maestru* la *mutat* și de la *O* la *ori*. Cred că era necesar ca macheta să fie însoțită de o introducere explicativă și de o listă a prescurtărilor care, în lipsa ei, rămîn uneori adevărate enigme.

2. În ceea ce privește cuvintele selectate în machetă, nu putem spune că ele ar fi în general dintre cele mai caracteristice pentru greutatea muncii lexicografice. Astfel, la litera M găsim : 36 substantive, 16 adjective, 14 verbe, 3 adverbe, nici un pronume și nici o interjecție, iar la litera O : 34 substantive, 10 adjective, 6 verbe, două adverbe,

două interjecții și nici un pronume, nici un numeral, nici o conjuncție. Se știe că în munca lexicografică, prepozițiile și conjuncțiile pun probleme mult mai grele decât celelalte elemente lexicale. Macheta face impresia că s-a mers, în prezentarea ei, pe calea evitării acestor greutăți.

II. *Definițiile*. În machetă n-am constatat definiții propriu-zise inexacte.

1. În general s-a mers pe linia ca definițiile să nu fie întrerupte de prea multe paranteze cu trimiteri bibliografice, care erau foarte frecvente în partea lucrată sub conducerea lui Sextil Pușcariu.

Criteriul n-a putut totuși să fie respectat nici pentru puținele cuvinte prezentate în machetă. Astfel, definiția lui *medelnicer* (p. 6) este întreruptă de trei paranteze cu trimiteri bibliografice; definiția lui *meșniță* (p. 7) este întreruptă de șapte paranteze bibliografice, fără a fi toate absolut necesare; definiția lui *minge* (p. 13) este întreruptă de trei indicații bibliografice; cea a lui *oară*² este întreruptă de două paranteze bibliografice, dintre care a doua este de trei rânduri.

2. În mod obișnuit, în cele mai multe lucrări lexicografice, dicționarele se citează după definiții, deoarece în ele se face în primul rând definirea cuvintelor, aceasta chiar și atunci când sînt bilingve.

În machetă, la cuvintele *maestru* (p. 1) și *oară*² (p. 31), se respectă această regulă, dar, spre exemplu, la *marcă*² (p. 3) și la *marcă*⁴ (p. 4), dicționarele se menționează la sfîrșitul articolelor. Alte ori, spre exemplu la *meșter* (p. 8) și la *ocară* (p. 32): *okareblasphemia*, scris într-un cuvînt pentru *okare blasphemia* din *Anonymus Carasebesiensis*, dicționarele sînt înșirate cronologic, printre citatele din operele literare. Dar citatele în lucrările lexicografice se dau pentru ilustrarea definițiilor, pe cînd dicționarele au tocmai rostul de a defini sensurile pe care le ilustrează citatele. Este de dorit ca această inconsecvență să fie evitată.

3. La cuvîntul *meridian* (p. 6), după sensul propriu, este dat un sens „prin extensiune: punct, loc de pe glob care se află în dreptul uneia sau mai multora dintre aceste linii imaginare”, definiție greu de înțeles, pe care nu o lămurește suficient niciunul din citatele care urmează.

4. Pentru termenii științifici și tehnici, trebuie să se facă încontinuu referire la *Lexiconul tehnic român*, lucrare peste care nu se poate trece cînd este vorba de definirea terminologiei științifice și tehnice românești. Dar chiar dacă lexicograful are mereu în mînă *Lexiconul tehnic*, el are astăzi neapărată nevoie de ajutorul direct al specialiștilor din diferitele ramuri ale științei și tehnicii. Este cazul ca la lucrările de fizică și de chimie ale lui Melik și Culianu (din secolul trecut) să se facă mai puține referințe decât în partea lucrată de Sextil Pușcariu și mai multe la lucrări de fizică și de chimie noi.

III. *Sensurile*. 1. Pentru cuvintele moștenite din latină sau intrate de mult în limba romînă, primul sens care se definește în machetă este cel etimologic, chiar dacă nu sînt citate vechi pentru el. Astfel, spre exemplu, la cuvîntul *minge* (p. 13), care este din slavul *miaci*, pentru sensul 1, cel etimologic, considerat cel mai vechi, existent numai regional, nu se dau atestări decît din *Atlasul lingvistic român*, deci recente. Dar dacă nu avem atestări vechi pentru sensul etimologic, cum putem ști că

un cuvînt a fost moștenit sau împrumutat cu sensul etimologic și nu cu altul dintre sensuri pentru care avem atestări vechi? Pentru cuvintele intrate în limba romînă în perioada modernă (secolul al XIX-lea), sensul cel mai vechi este considerat cel pe care-l prezintă prima atestare. Acest procedeu este în contradicție cu cel folosit pentru cuvintele vechi, unde se dă ca prim sens cel etimologic, chiar cînd nu avem atestări vechi pentru el.

2. La cuvîntul *momîie* (p. 21), după rombul gol de la p. 22, citatele în care cuvîntul este folosit ca termen de comparație pentru „sperietoare” sînt amestecate cu citate ca cel din revista „Ion Creangă”, din Brăescu și citatul al doilea din Alecsandri, în care cuvîntul înseamnă „semn de hotar”.

3. În machetă s-a dat diminutivul *moșic* (p. 22) al lui „moș”. Este o lipsă faptul că nu s-a dat și cuvîntul de bază, *moș*, fiindcă este greu ca cititorii machetei să-și facă o idee clară despre felul cum sensurile diminutivului corespund sau nu cu cele ale cuvîntului de bază. În aceeași situație se află cuvîntul *ocară* (p. 32), a cărei etimologie trimite la *a ocări*, și la fel cuvîntul *odihnă* (p. 38–39) pentru care se trimite la *a odihni*, dar verbele respective nu apar în machetă.

4. La cuvîntul *minister* (p. 14), sensul 2, cel de „ministru”, atestat de *Atlasul lingvistic român* în Transilvania și Oltenia, este dat greșit în acest articol. El trebuie să figureze fie ca articol aparte, fie ca o variantă a lui *ministru*, deoarece el derivă din maghiarul *miniszter* sau din germanul *Minister*, forme care, în limbile respective, înseamnă „ministru”.

5. Sensul 1 al cuvîntului *meschin* (p. 6–7): „care are înfățișare sărăcăcioasă; sărăcăcios, calicos” este calificat ca fiind „astăzi rar”, deși este ilustrat prin citate din Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu și Mihail Ralea. În fapt, „rar” este cuvîntul *calicos* din definiție și nu *meschin* din citatele din autorii contemporani menționați. La sensul 4 al aceluiași cuvînt (p. 7), după romb, urmează definiția: „care arată sau trădează lipsă de generozitate, de noblețe sufletească, care arată sau trădează îngustime sau micime sufletească”. Repetarea de două ori a lui „care arată sau trădează” este inutilă și îngreuiază inutil definiția.

De asemenea nu poate fi considerat „încehîit, popular și familiar” întreg sensul I, 1, al cuvîntului *a mesteri* (p. 9), cînd, după romb, plin, se dau citate din George Călinescu, Mihai Beniuc și Dan Deșliu.

6. La cuvîntul *măciucă* (p. 4), la sensul I, 5 se dă definiția: „(regional și în forma măciulee) lopățica, speteaza, bolfeul, cîrceii de la jug” (p. 5), cu trimitere la *Damé* și la *Atlasul lingvistic român*. Pe aceeași pagină, la cuvîntul *măciulie* se dă ca sens II, 1 exact aceeași definiție și cu aceleași trimiteri. Este evident că acest sens nu trebuia dat în ambele locuri, *măciulee* fiind o variantă a lui *măciulie*, iar nu și a lui *măciucă*.

La cuvîntul *măciulie* (p. 5), sintagma *ac cu măciulie* este explicată numai prin moldovenismul „bold”. Trebuia adăugat ca explicație și „ac cu gămălie”, care este mai general cunoscut și care este denumirea literară.

IV. *Citatele*. 1. Citatele din literatura beletristică au la bază fișierul Philippide-Pușcariu, completat, nu îndeajuns de sistematic, în perioada de la 23 August 1944 încoace. Ele sînt totuși aproximativ bine repre-

zentate. Ar fi fost necesare mai multe citate din publicistica noastră din trecut și din cea actuală, dată fiind importanța ei în dezvoltarea limbii romine moderne. De asemenea sînt puține citate din cărțile noi de știință. Nu este citat în machetă *Dicționarul românesc-latinesc-unguresc* legat de numele lui Bob, mai vechi decît *Lexiconul de la Buda*, și nici *Condica* lui Iordache Golescu, foarte bogată în material lexical.

2. Citatele din literatura religioasă sînt prea numeroase. La cuvîntul *ocară* (p. 32), Coresi este citat, la același sens, de două ori consecutiv, din aceeași operă. În schimb cronicarii secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea nu apar citați de loc în machetă. Literatura acestora trebuia despuiață exhaustiv pentru *Dicționarul general al limbii romine*.

V. *Etimologia*. 1. Dat fiind caracterul general al dicționarului, în care partea istorică a vocabularului românesc ocupă un loc important, se impune ca etimologia să constituie o preocupare mai largă. În fapt însă, ea constă numai din indicații foarte sumare, uneori din simple trimiteri bibliografice. Dacă un dicționar al limbii romine moderne se poate mărghini la simple indicații etimologice, deoarece sensul etimologic adeseori nu se mai păstrează, un dicționar cu un pronunțat caracter istoric ca cel în discuție, în care se caută să se înregistreze toate formele vechi, regionale și literare și toate sensurile cuvintelor, nu se mai poate mărghini numai la simple indicații etimologice, cînd materialul bogat de care dispune îi permite să demonstreze etimologiile cuvintelor sau să le respingă pe cele greșite date în trecut. Această parte a dicționarului nu poate fi astăzi inferioară celei redactate de Sextil Pușcariu, în care etimologiile sînt pe larg discutate.

2. Pentru unele cuvinte se indică ce înseamnă etimonul, ca de exemplu pentru *magnet* (p. 1) sau pentru *meșniță* (p. 7), dar pentru cele mai multe nu se indică sensul etimonului. Astfel, pentru cuvîntul *molie* (p. 20) se indică ca etimon „vechi slav *moli*”, fără să se arate ce înseamnă în vechea slavă, deși cuvîntul are în romînește cinci sensuri. La fel pentru *a momi* (p. 21) nu se dă decît indicația „vechi slav *momiti*”, deși cuvîntul are în romînește trei sensuri. Cred că nu este suficientă indicația din normele generale că sensul prim este cel etimologic, deoarece acesta este mereu necesar să fie dovedit.

3. Pentru *măciulie* (p. 5) se indică: „etimologia obscură”, dar la *oajdă* (p. 30) se folosește termenul de „etimologie necunoscută”. Nu este de loc lămurit de ce se întrebuintează două expresii deosebite pentru situații absolut identice, deoarece în ambele cazuri se fac trimiteri la ipoteze formulate anterior, fără să se motiveze neacceptarea lor.

4. Pentru cuvîntul *metal* (p. 10) se indică etimologia: „fr. *métal*, germ. *Metall*”, adăugîndu-se că, la scriitorii mai vechi, este din lat. *metallum*. La cuvîntul *ministru* (p. 14) se indică ca etimologie numai „fr. *ministre*, lat. *minister*, -tri”, dar și acest cuvînt este atestat și la scriitori mai vechi, chiar la Neculce și Șincai, fără să se mai facă precizarea unde e din franceză și unde este din latină.

VI. *Tehnica de redactare*. 1. La cuvîntul *martie* (p. 4) se dau două sinonime: „mărtișor” și „germănar”. Pentru primul sinonim, deși este

foarte cunoscut, se arată izvoarele, pentru al doilea însă, care este aproape necunoscut, nu se indică nici un izvor.

2. La variante se precizează când sînt regionale sau învechite. Așa s-a procedat la *maistru* (p. 2), *măciucă* (p. 5), *meșter* (p. 9), *minge* (p. 14) și altele. Procedeu nu este însă respectat, deoarece pentru unele variante ale lui *măceș* (p. 3), *mîlă* (p. 16), *mîneacă* (p. 17) nu se fac aceste precizări.

3. La variantele mai depărtate de cuvîntul titlul, se dă, pentru unele, pluralul. Așa s-a procedat la *manevră* (p. 3) sau *molie* (p. 21). În alte cazuri însă, pluralul variantelor nu este dat, spre exemplu pentru *mingie* și *mincie* (p. 14) sau pentru *moală*, dată ca variantă a lui *mîl* (p. 16). Unde nu se cunoaște pluralul, aceasta trebuie să se precizeze.

4. La *milostiv* (p. 12), sinonimele sînt date spațiat, ceea ce ar fi un procedeu bun dacă s-ar aplica consecvent. Dar la *maistru* (p. 2), spre exemplu, sinonimele „meșter”, „meseriaș” sînt date în caractere obișnuite. Această inconsecvență derutează pe cel ce consultă dicționarul, neputîndu-și-o explica.

VII. *Cîteva concluzii*. Macheta, deși redusă ca număr de pagini, oglindește o muncă minuțioasă care nu a putut totuși evita lipsuri și inconsecvențe.

Unele dintre lipsuri își au izvorul în dorința de a se da prea mult material, fără selecția cuvenită. În intenția ca dicționarul să fie cît mai complet, sînt date numeroase variante, dintre care unele nu sînt, în ultimă analiză, decît stilciri de cuvinte, ca : *melenjie* pentru *miliție* (p. 11), *milisteri* pentru *minister* (p. 14), *manemoru*, *manevru* pentru *manevră* (p. 3), *oftombre*, *ontomorie* și altele pentru *octombrie* (p. 35). La cuvîntul *oftică* (p. 39) se dau 22 de variante, între care forme ca : *osfică*, *hîrtică*, *hatică*, *ectică*. Cred că asemenea forme stilcite, de circulație nu numai strict locală, ci adeseori individuală, aparținînd doar cîte unui vorbitor incult, nu trebuie să figureze în *Dicționarul general al limbii romîne*. Ele ar putea figura, cu selecția necesară totuși, cel mult într-un dicționar de regionalisme, dar nu în dicționarul de față.

De asemenea nu ne putem explica pe baza cărui criteriu se dă, la cuvîntul *metal* (p. 10), sintagma *metal Delta*, luată din *Lexiconul tehnic român*, unde figurează încă vreo 20 de sintagme de același gen, unele chiar mai cunoscute decît *metal Delta*.

În scopul unei juste selectări a cuvintelor pentru *Dicționarul general* și pentru elaborarea lui în cele mai bune condiții științifice, ne-am exprimat și în scris părerea, cînd se făceau pregătirile pentru începerea lui¹, că ar fi fost, în prealabil, necesar să se întocmească dicționare speciale pentru perioada veche și pentru graiurile regionale, care, împreună cu *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, cu *Dicționarul limbii romîne moderne*, cu *Lexiconul tehnic român*, cu *Dicționarul enciclopedic român* și cu alte dicționare speciale, să servească ca bază pentru marea lucrare care trebuie să fie *Dicționarul general al limbii romîne*. Lipsa de criterii sigure de selecție, mai ales în ce privește variantele, regiona-

¹ Vezi „Limba romînă”, VII (1957), nr. 6, p. 73—77.

lisme, formele vechi și termenii tehnici și științifici, este o dovadă că metoda propusă de noi ar fi dus la rezultate mai bune, lucrarea ar fi fost mai nouă, mai completă și mai puțin greoaie.

În elaborarea *Dicționarului limbii române literare contemporane* și a *Dicționarului limbii române moderne* ne-am condus după experiența lexicografiei sovietice. Pentru propunerea pe care am făcut-o la timpul său, în legătură cu elaborarea *Dicționarului general al limbii române*, am pornit tot de la experiența lexicografiei sovietice. În Uniunea Sovietică se lucrează în prezent tocmai la astfel de dicționare speciale, care vor sta la baza viitorului dicționar general al limbii ruse.

Dicționarul general al limbii române nu se află în prezent într-un stadiu prea avansat, astfel încît, pe baza observațiilor critice care s-au făcut în cursul discuțiilor din mai 1962 și ținînd seamă că la această lucrare colaborează lexicografi cu experiență, multe din lipsuri pot fi remediate, pentru ca dicționarul să corespundă cunoașterii vocabularului limbii romîne.

PENTRU UN CRITERIU UNITAR ÎN DEFINIREA ȘI CLASIFICAREA PĂRȚILOR SECUNDARE DE PROPOZIȚIE (DEFINIREA ȘI CLASIFICAREA ATRIBUTELOR)

DE

C. SĂTEANU

În gramaticile limbii române¹, atributele, ca părți de propoziție, sînt clasificate în : atribute adjectivale, atribute substantivale, atribute pronominale, atribute verbale, atribute adverbiale, atribute numerale. Deosebirea între diferitele gramatici constă doar în faptul că în unele găsim mai multe, în altele mai puține din aceste categorii.

Gramatica Academiei², de pildă, nu recunoaște categoria atributului numeral, care, în *Limba română contemporană*³ a academicianului Iorgu Iordan, apare ca o categorie aparte ; H. Tiktin⁴ nu amintește de atribute pronominale, ele fiind înglobate în atributele adjectivale, pe cînd în Gramatica Academiei⁵ acestea constituie o categorie de sine stătătoare.

Dar nu acesta constituie obiectul lucrării de față. Faptul care ne interesează pe noi și care va constitui obiectul de discuție aci este criteriul după care s-a făcut această clasificare și definire a atributelor.

Într-un studiu anterior al nostru⁶, în care am dezbătut sintagma în general, am făcut următoarea mențiune în legătură cu sintagmele atributive : „... dacă în definirea complementului, care aduce noutatea locului, modului, scopului etc., nu ținem seama de natura morfologică

¹ Am consultat în acest scop : Acad. R.P.R., *Gramatica limbii române*, București, 1954, vol. II, p. 81 — 111 ; *Limba română. Fonetică, Vocabular, Gramatică*, București, 1956, p. 202—212 ; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 591—629 ; Idem, *Gramatica limbii române*, 1937, p. 222 ; H. Tiktin, *Gramatica română*, București, 1945, p. 167—185 ; Al. Rosetti, *Gramatica limbii române*, București, 1943.

² Vol. II, p. 82.

³ Buc., 1956, p. 623—624.

⁴ *op. cit.*, p. 169.

⁵ p. 98 și urm.

⁶ *Sintagma, cea mai mică unitate relațională în Cercetări de lingvistică*, VI (1961), nr. 2, p. 374.

a cuvintelor care exprimă această noutate, ci de esența noutății, de ce la atribut să ținem seama în primul rînd de natura morfologică a cuvintelor care exprimă calificarea, determinarea, posesiunea, și să nu ținem seama și aici de aceste noutăți¹.

Venim acum cu precizări care ar putea fi îmbogățite, dacă s-ar lua în discuție această problemă.

1. În definirea unor categorii gramaticale și în clasificarea lor, trebuie să ținem seama totdeauna de domeniul căruia aparțin aceste categorii și, în consecință, să încercăm o definire adecvată mijloacelor și conținutului domeniului respectiv. În caz contrar se întîmplă fenomene, ca acesta al atributului, unde o categorie sintactică este denumită prin natura ei morfologică¹. Este adevărat că pericolul de a amesteca categoriile sintactice cu cele morfologice (chiar și numai în definirea sau clasificarea lor) rezidă în însăși faptul că ele ne apar în conexiunea și interdependența lor, iar combinarea și interdependența se exprimă îndeosebi prin mijloace morfologice².

Sintaxa însă are destule puncte de sprijin, în care să găsim mijloacele necesare definirii categoriilor ei.

În definirea atributelor, punctul de sprijin cel mai puternic îl găsim în definirea complementelor.

Considerăm că trebuie aplicate și în definirea atributelor criteriile care au determinat definirea și clasificarea complementelor, prisma prin care s-a privit această categorie sintactică. Aceasta face ca principiul care stă la baza definirii părților de propoziție să fie unitar. Pînă acum, prin faptul că atributele sînt definite după natura morfologică a cuvintelor care exprimă atribuirea, există o inconsecvență, la înlăturarea căreia ne-am gîndit să contribuim.

Principiul care stă la baza definirii complementelor este acela al completării, întregirii înțelesului, sferei, împrejurării unei acțiuni sau calități, prin numeroase detalii, unele mai puțin importante, altele însă de o importanță capitală, fără care o anumită acțiune nici n-ar fi acțiunea respectivă.

După felul completării, după natura noutății aduse de complinire în relația respectivă, complementul a fost numit direct, indirect, de loc, de timp, de scop, instrumental etc.

În propoziție avem două părți secundare: complementul și atributul. Dacă pe una am definit-o din punctul de vedere al conținutului noutății aduse în relație, înseamnă că și pe cealaltă este logic să o definim astfel. Sau, dacă am definit-o pe cealaltă (atributul) din punctul de vedere al naturii morfologice, este consecvent să o numim și pe prima tot astfel. În acest caz am avea; complemente substantivale, adjectivale, numerale, adverbiale etc.

¹ Sau invers, natura ei morfologică prin funcția sintactică (rolul sintactic) pe care o are, cum este cazul propoziției, care (arată definițiile) leagă un atribut de un substantiv, un complement de verb.

² Cf. Gertrud Pätsch, *Grundfragen des Sprachtheorie*, Halle, 1955, p. 167 (după Sorlin Stati, *Sintagma și sistemul sintactic al limbii*, în „Studii și cercetări lingvistice”, anul VIII (1957), nr. 4, p. 432). Vezi și Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în *Studii de gramatică*, vol. II, 1957, p. 4.

După părțile de propoziție secundare se orientează și propozițiile subordonate. Ar însemna că și acestea să fie numite tot așa, lucru pe care practica în realitate nu l-ar confirma ca just. El ar aduce multe confuzii.

Dacă dintre părțile secundare (părți de propoziție și propoziții): două, complementele și subordonatele, sînt definite după același criteriu, atribuțiile, rămase izolat, trebuie să fie definite și ele după același criteriu și nu invers. Se ajunge astfel la aplicarea aceluiași principiu la categoriile de aceeași natură. Considerăm că acesta este criteriul cel mai potrivit, deoarece în aplicarea lui se ține seamă și de conținutul detaliilor aduse și de relația care s-a stabilit. Acesta este un punct de vedere sintactic, căci sintaxa înseamnă conținut și relații.

2. Două cuvinte care sînt în raport de atribuire (unul atribuie ceva celuilalt) alcătuiesc o sintagmă atributivă. În orice sintagmă formată prin subordonare există un termen (un cuvînt) care este punctul de plecare, numit de noi *Tr* (termen regent), și un termen secundar *Ts*¹. Relația stabilită între cei doi termeni ai sintagmei atributive este de subordonare. Rezultă de aci că termenul secundar al sintagmei atributive este tocmai partea secundară de propoziție — atributul. Teoria sintagmei ne ajută, în acest caz, la definirea precisă și adecvată a atributului, ca parte de propoziție și, în același timp, ca *Ts* al sintagmei.

Elementul nou în relație fiind *Ts* (atributul), el este acela care aduce detalii, scoate în evidență anumite calități, atribuie ceva termenului de bază. Urmarea firească este că relația respectivă va primi pecetea caracteristicii exprimate de atribut, iar atributul trebuie denumit după felul acestei caracteristici, al acestei noutăți.

După natura și caracteristica adusă în relația atributivă, noi împărțim, în consecință, atribuțiile în trei mari categorii:

1) Prima categorie este aceea în care atributul (termenul secundar în sintagmă) atribuie sau desemnează o însușire (calitate) a termenului de bază (termenul regent în sintagmă). Prin atribuirea acestei calități îmbogățim conținutul cuvîntului, dar îi îngustăm sfera, îl limităm la o categorie de obiecte care prezintă aceeași însușire, excluzînd pe acelea care nu au această însușire. De ex. alături de *cerneală*, cuvîntul *roșie* atribuie o calitate cernelii, îi îmbogățește conținutul, dar în același timp îi îngustează sfera, deoarece cerneluri care prezintă alte calități sînt excluse din această relație.

Există și relații în care atributul desemnează o însușire care acoperă în întregime sfera termenului de bază. De ex. *cîine* **patruped**. (Este știut că nu poate exista cîine biped).

2) În a doua categorie înglobăm atribuțiile care nu aduc, nu scot în evidență nici o însușire a termenului regent, ci doar îl determină din anumite puncte de vedere: al locului, al numărului, al raportului cu alte obiecte etc. Și acestea îi îngustează sfera, dar nu îi îmbogățesc conți-

¹ Vezi în studiul nostru, *Sintagma, cea mai mică unitate relațională*, § III.2.

nutul. Are loc numai o individualizare, o determinare demonstrativă și cantitativă. De ex. *omul acesta, casa de sus, cinci caiete*.

3) Între cei doi termeni ai sintagmei atributive poate fi și un raport în care atributul (termenul secundar) să arate cui îi aparține, în proprietatea cui se găsește conținutul exprimat de termenul regent, sau cu alte cuvinte, a cui posesiune, proprietate este obiectul denumit de cuvântul de bază.

De ex. *cartea studentului, creionul Mariei*.

Această categorie de atribute seamănă cu a doua, întrucât nici aceasta nu restrânge sfera printr-o calitate, ci doar prin referire la posesor. În acest fel le deosebește de celelalte obiecte de același fel. Creionul Mariei și nu alt creion.

Aceste trei categorii de atribute credem că ar putea fi numite astfel¹: 1) prima categorie, unde raportul poartă amprenta calității, atributul aducând o calificare, *attribute calificative*; 2) categoria a doua, unde raportul este de determinare cantitativă, locală, demonstrativă, *attribute determinative*, 3) a treia, unde raportul este de posesiune, *attribute posesive*.

În identificarea atributelor din cele trei categorii, pe lângă analiza naturii raportului dintre cei doi termeni, punem un accent deosebit și pe întrebări, o metodă formală, am putea zice, în comparație cu cealaltă, care ar putea fi numită de conținut. Ținem seama în foarte mare măsură de întrebări și pentru faptul că, dacă în definirea atributelor ne-am orientat după criteriul de definire al complementelor, în identificarea lor trebuie să ne orientăm de asemenea după complemente. Or, la identificarea complementelor este nelipsită întrebarea. Aceeași este situația și la propozițiile subordonate, cu mici excepții.

Stabilim pentru atributele calificative întrebarea *ce fel de ?*, pentru atributele determinative : *care ? cât ? câta ? câți, câte ? al câtelea ?*, iar pentru atributele posesive : *(-al (a, ai, ale), cui ?* ².

★

1. **Sintagme atributive calificative**, adică cu **attribute calificative**. Răspund la întrebarea *ce fel de ?*

Termenul de bază, adică calificatul poate fi exprimat printr-un substantiv sau un substitut al substantivului.

Termenul secund, adică *atributul calificativ* poate fi exprimat prin³ a) *adjectiv* :

„Părea un *tînăr* voievod
Cu păr de aur *moale*,
Un *vînat* giulgi se-ndoaie nod
Pe umerele *goale*”

(Eminescu, *Luceafărul*)

¹ Termenii nu sînt decît propuneri. S-ar putea să existe și alții, care să reflecte mai bine această clasificare. Poate chiar clasificarea să fie îmbunătățită.

² Ținem să precizăm că pentru atributele calificative se poate pune și întrebarea *de care ?*, iar pentru cele posesive, *care ?*, dar acestea sînt excluse din metoda noastră, deoarece folosirea lor ar duce la confuzii, considerînd un atribut calificativ ca demonstrativ sau un posesiv ca demonstrativ. Folosirea exclusivă a întrebărilor propuse ne dă posibilitatea să încadrăm orice atribut în una din aceste categorii.

³ În enumerarea acestora nu avem pretenția de exclusivitate. Ele sînt nenumărate și îmbogățirile ulterioare vor fi binevenite.

b) *verb la participiu* :

„Lungi perdele *încrêșite* care scinteie ca bruma”

(Eminescu, *Scrisoarea IV*)

”Cu ura clocotindă în pumnii *sîngerăși*
sfărmat-am rînduirea cea crudă și nedreaptă;
ce spăimîntase-n vremuri tiranii *îmbuibăși*”.

(Deșliu, *Sfărmat-am rînduirea cea crudă*)

c) *verb la gerunziu* :

„Măști *rîzînde*, puse bine pe-un caracter inimic
Cu zîmbetu-vă rece de milă părăsit”.

(Eminescu, *Epigonii*)

„Așa și speranța — c-un licur ușor,
Cu slaba-i lumină *pălîndă*,
Animă-nc-o dată *tremîndul* picior”

(Eminescu, *Speranța*)

d) *verb la supin* :

„Iar cînd a fost de s-amplinit
Ajunul zilei *de nuntit*”

(Coșbuc, *Nunta Zamfirei*)

„O, stînge-te lampă, te stinge !
Că briul *de-ncins* mi-a fost lung...”

(Coșbuc, *Fata morarului*)

e) *substantiv cu prepoziție* :

„Pe un deal răsare luna ca o vatră *de jăratec*”

(Eminescu, *Călin*)

„Pentru un fleac de bătaie nu se poate să fie supărați niște
oameni *de treabă*...”

(Rebreanu, *Ion*)

„Un glas *de buciium* s-auzi deodată sunînd tare din cetățuie...”

(Odobescu, *Mihnea Vodă cel Rău*)

f) *adverb* :

„Eu cînt tot un cîntec *d-aseară*
Și-așa mi-e de silă să-l cînt”.

(Coșbuc, *Fata morarului*)

„Am și eu numai o fată,
Și n-o dau să fie dată;
Cui o dau voiesc să-mi fie
Om o *dată*”.

(Coșbuc, *La oglindă*)

g) *pronume cu prepoziție* :

„Tu, Țiintă, încă nu poți înțelege bine unele *ca acestea*, căci ești la vîrsta cînd pește la țig se pare cu gust puțin și oase multe“.

(Sadoveanu, *Nada florilor*)

„Mi-a tras o chelfăneală *ca aceea*...“

(Creangă, *Amintiri*)

„Oșteni *ca noi* se mai găsesc, voievod *ca măriia-ta*, ba”.

(Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*)

h) *locuțiuni adjectivale* :

„Era un băiat îndesat, osos, *plin în obraji*, negricios și cu niște ochi cu privirile jucăușe întunecate”.

(Agîrbiceanu, *Omul cu viață scurtă*)

★

Atributele calificative le împărțim în două grupe : a) atribute care exprimă o însușire, o proprietate, o calitate, a termenului de bază din sintagmă, indiferent dacă acoperă numai o parte a sferei sau acoperă toată sfera cuvîntului. Lucru esențial la aceste atribute este faptul că însușirea respectivă există în obiectul respectiv, este interioară. Atributul nu face altceva decît să releve această calitate, să o scoată în relief. De ex. *măr gustos, pămînt rotund, om cu judecată, cretă albă* etc.

b) atribute care exprimă o însușire care nu este proprie obiectului (noțiunii) denumit de termenul regent, ci vine dinafară, este exterioară lui, dar care se asociază și devine o calificare. De ex. *clipe fericite, zilele sîngeroase ale războiului, lună gînditoare, frunte senină* etc.¹.

Pentru aceste atribute am propune termenii : *relevante*, pentru prima categorie și *aderente* pentru a doua categorie².

În cadrul atributelor calificative aderente există și o subcategorie de atribute calificative *comparative*, în care termenul de comparație este exprimat.

Toate răspund la întrebarea *ce fel de ?*

a) *attribute calificative relevante* :

„Ochii *negri*, fața *albă*,
Păr întunecat și *mare*
Inima — un sloi de ghiață —
Alte semnalmente *n-are*”

(Topîrceanu, *Catrene*)

¹ Acestea sînt încărcate cu un conținut afectiv puternic, de aceea ele sînt foarte frecvente în operele literare.

² Sau poate ar fi mai potrivite perechile de termeni : inerente — aderente, relevante — sociative ; interne — externe.

„Ș-apoi Humuleștii și pe vremea aceea nu erau numai așa un sat de oameni fără căpătii, ci sat vechi răzășesc... cu flăcăi voinici și fete mîndre, care știau a învîrți și hora, dar și suveica”.

b) *attribute calificative aderente* :

„Peste dealuri zgribulite,
Peste țarini zdrențuite,
A venit, așa deodată
Toamna cea întunecată
Lungă, slabă și zăludă”

(Topîrceanu, *Balada unui greier mic*)

„În jurul meu un ocean de fulgere
Porni tăria toată pe distrugere”

(Beniuc, *Cu sanie fără clopoței*)

„Prin nopți tăcute
Prin lunce mute
Prin vîntul iute
Aud un glas :
Din nor ce trece
Din luna rece
Din visuri zece
Văd un obraz”.

(Eminescu, *Prin nopți tăcute*)

— *attribute calificative comparative*

„Sus, pe dealuri, toamna pune
Miriști galbene-n lumină,
Arături ca de cărbune
Și mohoare de rugină”.

(Topîrceanu, *La vîndtoare*)

„Cred, mamă Chiră, că puține jupînese pot să se laude cu-un obraz ca al meu”.

(Sadoveanu, *Frații Jderi*)

★

2. *Sintagme atributive determinative* adică *cu attribute determinative*.
Răspund la întrebarea : *care ? cît ? cînd ? cîți ? cîte ?*.

Termenul de bază, adică determinatul poate fi exprimat printr-un substantiv sau orice substitut al lui.

Termenul secund, adică determinativul poate fi exprimat prin :

a) *substantiv cu prepoziție* :

„Cînta cu glas de-abia involt
O doină ce-au adus-o-n sat
Flăcăi de peste Olî”

(Coșbuc, *Fata mamei*)

„Avură însă repede o decepție dureroasă, aflînd că Hector se va săvîrși în dealul *din dosul casei*”.

(Rebreanu, *O.a.* I, 299)

„Tinerii, care nu mai încăpeau în ogradă, săriră gardul în grădinița *din fața casei*....”.

(Pavel Dan, *Urcan Bătrînul*)

b) *substantiv fără prepoziție (apozitie)* :

„... trece riul peste podul bătrîn de lemn, acoperit cu șindrila mucegăită, spintecă satul *Jidovița* și aleargă spre Bistrița...”.

(Rebreanu, *Ion*)

„În fruntea lor mergeau călări, cu friul legat de oblinc, Mihnea și feciorul său, *Mircea Ciobanul*”.

(Odobescu, *Mihnea vodă cel Rău*)

c) *pronume cu și fără prepoziție* :

„... și aleargă spre Bistrița, unde se pierde în *cealaltă* șosea națională...”.

(Rebreanu, *Ion*)

„Și a pus părintele pravilă și a zis : că în *toată* simbăta să se procitească băieții și fetele...”.

(Creangă, *Amintiri*)

„Bine voinice, zise împăratul posomorît, a veni și vremea *aceea*”.

(Creangă, *Harap Alb*)

Flăcări *de la noi* se poartă cu ițari.

d) *numeral* :

„*Tustrei* feciorii babei umblau în căraușie și ciștigau *mulți bani*”.

(Creangă, *Soacra cu trei nurori*)

„Cînd am auzit noi una ca asta, am început a plînge cu *zece* rînduri de lacrimi”.

(Creangă, *Amintiri*)

„Toți oamenii cinstiți și progresiști de pe pămînt aprobă *cel de-al 3-lea Program al partidului* !” (Din lucrările congresului al XXII-lea al P.C.U.S.).

e) *adverb* :

„O să răspundeți. O să pățiți

.....

Pentru morții *de azi*. Pentru cei neuitați.

Pentru rana *de-acum* și rana *de ieri*.

Pentru țipătul smuls și pentru tăceri.

(M. Banuș, *Slavă eroilor Doftanei*)

„În vremea asta Trăian, care, știind ce-l așteaptă, stătuse ascuns în cucuruz, de cum se inserase, se strecură în capătul *de sus* al tîrnăului, lingă soră-sa, Marioara”.

(Pavel Dan, *Urcan Bătrînul*)

Atributele determinative sînt de două feluri :

a) atribute care determină termenul de bază din punctul de vedere al poziției pe care o ocupă în spațiu, timp, asociere, scop etc. Ele răspund la întrebarea *care* ?

b) atribute care determină termenul de bază din punctul de vedere al cantității. Ele răspund la întrebarea *cît ? cîtă ? cîți ? cîte ?*

Pentru denumirea acestora folosim termenii : *explicative* și *cantitative*¹.

1) *Explicative* :

„Eu socot că treaba *asta* se putea face și fără de noi”...

(Creangă, *Moș I. Roată și Unirea*)

„Sînt Tudor, *feriorul* lui *Ionașcu*, ... răspunse mișcat Șoimaru...”

(Sadoveanu, *Neamul Șoimăreștilor*)

„Dragă mi-i cetatea Ciobanului Bucur,
Orice colț de stradă cînd îl văd mă bucur”,

(N. Beniuc, *București*)

„Și e liniște pe dealuri
Ca-ntr-o mănăstire arsă ;
Dorm și-arinii *de pe maluri*,
Și căldura valuri-valuri
Se revarsă”.

(Coșbuc, *În miezul verii*)

„Deodată marele oraș în care urma să sosim își arată *cele dintîi* lumini”.

(Geo Bogza, *Porțile măreției*)

„Comunismul este ziua de *mîine* a tuturor popoarelor”

(Din lucrările Congresului al XXII-lea al P.C.U.S.)

„Hector s-a bătut cu un ciîne turbat ! Mă întîmpinără copiii cînd intrai pe poartă, cu vădită mindrie, că paznicul casei noastre *din capul satului* a săvîrșit o mare vitejie”.

(Rebreanu, *Opere alese*, I, 297)

2) *Cantitative* :

„... și sînt *trei* ani de cînd tot i le plătesc, păcătosul de mine...”

(Nicolae Filimon, *Ciocoii vechi și noi*)

„... curînd după aceea, *cîțiva* călăreți băteau tare cu paloșele în poartă”.

(Odobescu, *Mihnea Vodă cel Rău*)

„Unii sînt băiețani de *cincisprezece*, *șaisprezece* ani...”

(Vlahuță, *Pictorul N. Grigorescu*)

¹ Dacă la al doilea termen ne-am fixat definitiv, primul îl folosim, doar pentru că nu am găsit deocamdată altul mai potrivit, care să exprime mai adecvat conținutul explicației aduse de acest atribut. Poate s-ar putea inversa : determinant cu explicativ.

„Și când veneau *cele două* ajunuri, cite *treizeci-patruzeci* de băieți porneau înaintea popii”.

(Creangă, *Amintiri*)

„... cite *zece-douăzeci* de suflete prăpădeau deodată — potop era pe capul muștelor”.

(Creangă, *Amintiri*)

3. **Sintagme atributive posesive, adică cu attribute posesive.** Răspund la întrebarea *al (a, ai, ale) cui?*

Termenul de bază poate fi un substantiv sau un substitut al lui. Termenul secundar, adică posesivul (posesorul) poate fi:

a) *substantiv la genitiv*:

„A trecut întâi o boare
Pe deasupra văilor
Și-a furat de prin ponoare
Puful *păpădiilor*”.

(Topîrceanu, *Rapsodii de toamnă*)

„Razele *soarelui* începeau a răzbate printre copacii de pe creștetul *munților*...”.

(Alecsandri, *O primblare prin munți*)

„În codrii *țării* prin frunziș răsună
Fluiera lui *Iancu* cea nebună”.

(M. Beniuc, *Țara*)

„Slăvit să fii că-n zborul tău măreț
Ne-nsfulețești pe calea noii *vieți*,
Cu flacăra de viață dătătoare”.

(Deșliu, *La aniversarea P.C.U.S.*)

b) *pronume posesiv* (alte pronume *la genitiv*):

„Și mama, care era vestită pentru năzdrăvăniile *sale*, îmi zicea cu zîmbet uneori...”.

(Creangă, *Amintiri*)

„Află de la dinșii că ... părinții *lui* erau foarte mîhnîți de pieirea fiului *lor*...”.

(Ispirescu, *Prîslea cel voinic și merele de aur*)

„Mizilul strălucește în mijlocul *tuturor* pînă acum ca reședință de subprefectură”.

(Caragiale, *O zi solemnă*)

c) *pronume la dativ (reflexiv și personal)*:

„Tu, care-*i* știi vocea fierbinte,
Pădure veche și măreață
De lupta lui adu-ne aminte,
Vorbește-mi de măreața-*i* faptă”.

(Eugen Jebeleanu, *Bălcescu*)

„Văd sufletu-ți candid în spații cum trece ;

.....
„Privesc la surîsu-ți rămas încă viu”.

(Eminescu, *Mortua est*)

d) *numeral* (cu valoare de substantiv):

„Jertfa celor douăsprezece mii, suprema jertfă a muncitorului flămînd și gol, a fost o jertfă zadarnică?”.

(N. D. Cocea, *Jertfa celor douăsprezece mii*)

e) *adjectiv* (cu valoare de substantiv):

„Sarcinile planului septenal au fost nu numai indeplinite, ci și considerabil depășite, producția industrială din primii doi ani și jumătate ai septenarului fiind echivalentă cu cea obținută în cursul întregului cincinal 1951—1955”.

(Raport la Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.)

„Nuanțele albastrului mării dau o priveliște încântătoare litoralului”.

f) *participiu* (cu valoare de substantiv):

„Randamentul în muncă al calificaților este mult mai mare decît al celor necalificați”.

g) *gerunziu* (cu valoare de substantiv):

Dinții surîzîndei lăsau să se vadă o sănătate perfectă.

Atributele posesive se împart și ele în două grupe:

a) atribute posesive *propriu-zise*, unde există un raport de posedare și

b) atribute posesive *formale*, unde nu este un raport de posesiune. Printre acestea din urmă avem: atributul posesiv al gradatiei (instrument al superlativului), atributul posesiv al denumirii, atributul posesiv obiectiv și subiectiv. Toate răspund la întrebarea *al (a, ai, ale) cui?*

a) *attribute posesive propriu-zise*:

„Născut pe-al mării mal,

Deprins sînt din pruncie să lupt cu-al mării val”.

(Alecsandri, *Despot Vodă*)

„La poalele lor cuibează vulturii cei falnici cu late pene negre, precum și cei suri, al căror cioc ascuțit și aprig la pradă răsare hidos din ale lor grumazuri...”.

(Odobescu, *Mihnea Vodă cel Rău*)

„Că doar avem loc destul în corabia mea...”.

(Sadoveanu, *Țara de dincolo de negură*)

„... tatăl, om matur și virtos, avea scrisă pe fața sa păroasă și posomorîtă și-n ochii săi arzoi și încruntați strășnicia caracterului său...”.

(Odobescu, *Mihnea Vodă cel Rău*)

b) *atributul posesiv al gradăției* (instrument al superlativului)

„P-un deal, p-un colnic
Mergea un voinic,
Voinicul *voinicilor*
În țara piticilor”.

(Folclor)

c) *atributul posesiv al denumirii* :

„La răspintia de cărări din fundul poienei *Rudăriilor*, moșneagul se opri și arată în zăpadă un șirag de urme mărunte”.

(Topîrceanu, *Amintire, Opere*, vol. II, p. 96).

„... iar în fundul văilor, unde picla era încă deasă, abia se zărea ca printr-un vis, apa *Bistriței*...”.

(Alecsandri, *O primblare prin munți*)

d) *atributul posesiv obiectiv și subiectiv* :

„Republica Populară Română luptă cu consecvență pentru normalizarea *relațiilor* internaționale, pentru dezvoltarea *colaborării* între state, se pronunță activ pentru menținerea și întărirea *păcii*”.

(Cuvîntarea tovarășului I. K. Jegalin, cu prilejul celei de-a 44-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie)

★

Nu avem pretenția de a fi rezolvat exhaustiv problema discutată aci. Intenția noastră a fost aceea de a pune în discuție criteriile de clasificare și de definire a părților secundare de propoziție, în care credem că am reușit să scoatem în evidență faptul că trebuie să existe un punct de vedere unitar.

În legătură cu categoriile de atribute, stabilite în această lucrare și referitor la termenii folosiți (și propuși), sîntem conștienți că cele spuse suportă discuții, care, cu cît vor veni mai devreme și cu cît vor fi mai ample, cu atît vor contura mai bine problema dezbătută.

REVUE INTERNATIONALE D'ONOMASTIQUE, 13e Année, 1961, N° 1—4, Paris,

Editions D'Artrey

Probleme de toponimie

Revista de care ne ocupăm publică cu regularitate materiale de toponimie. Se simțea însă lipsa unor studii teoretice care să sintetizeze, să generalizeze și să dezbată rezultatele obținute în cercetarea mai mult sau mai puțin izolată a unor probleme de toponimie. Acest gol din paginile revistei este umplut prin publicarea articolului lui V. A. Nikonov (Moscova), *Toponymie et Dialectologie* (nr. 3, p. 161—174).

Autorul se ocupă de stabilirea raporturilor existente între cele două discipline ale lingvisticii, toponimia și dialectologia, precum și de alte probleme teoretice care interesează deopotrivă pe toponomast și pe dialectolog.

Între toponimie și dialectologie există o strînsă legătură determinată în primul rînd de faptul că ambele studiază evoluția limbii în spațiu. Particularitățile locale ale limbii se manifestă puternic în toponimie. De aceea, uneori, numai dialectologia poate explica accepțiunea unui toponimic. Forma dialectală a unui nume topic este de multe ori cea autentică, primară și nu forma literară. Toponomastul care trece cu vederea asemenea forme ignorează realitatea lingvistică.

Dar, continuă autorul, nu numai dialectologia vine în sprijinul toponimiei ci și

invers. Pe baza datelor furnizate de toponimie, se poate stabili cu precizie de exemplu linia generală care separă dialectele serbo-croate. La fel, formantul *ac/ec*, întâlnit în toponimice, distinge dialectele ciocavian și calcavian.

Evident, toponimia nu poate suplini anchetele dialectale. Dar ea constituie un mijloc de recunoaștere eficace, așa cum este fotografierea aeriană pentru arheologie.

Problema principală care se ridică în fața cercetătorilor dialectologi și toponomaști este dezvăluirea legilor care determină identitatea sau diferențierile dintre fenomenele dialectale și cele toponimice. Însă, pînă în prezent tocmai acest domeniu de bază al cercetărilor a rămas în urmă. În această direcție trebuie să se îndrepte eforturile specialiștilor.

Se știe că fiecare fenomen din toponimie, la fel ca în dialectologie, se izolează într-o anumită zonă formînd arii. Ariile dialectale nu coincid cu cele toponimice. Coincidența poate avea loc numai în cazuri particulare, determinate de cauze istorice. De obicei, toponomaștii și dialectologii preferă asemenea arii care le confirmă ipotezele. Dar în timp ce coincidențele evidențiază fapte deja cunoscute, divergențele dezvăluie ceea ce este necunoscut, ridică probleme a căror rezolvare duce știința cu un pas înainte.

Autorul scoate în evidență și rolul de izvor istoric al toponimiei pentru dialectologie. Toponimicele fiind mai puțin schimbătoare decît apelativele formează arii și acolo unde nu se mai întîlnesc de loc urme ale frontierelor dialectale. De exemplu, pe baza particularităților oferite de toponimice s-au stabilit granițele dialectale existente între regiunile Moscova și Novgorod în secolul al XVI-lea.

Orice diferență, cît de mică, semnalată între hărțile toponimice și cele dialectale constituie un izvor prețios pentru dialectologia istorică. Toponimia, prin păstrarea faptelor de limbă caracteristice dialectelor vechi, constituie un mijloc de studiere a unor aspecte din trecutul limbilor. Cu ajutorul acestui mijloc se pot urmări și elucida diferite fenomene, cum ar fi apariția și dezvoltarea divergențelor între granițele dialectale și toponimice. Se observă că uneori granițele dialectului se deplasează, toponimicele păstrînd vechea împărțire. Alteori, diferențierile dialectale dispar cu totul.

O dată devenit nume propriu, constată autorul, cuvîntul se eliberează treptat de vechile sale legături semantice. El va împărtași în viitor soarta cuvintelor aparținătoare noii sale categorii lexicale.

Transferul toponimicelor dintr-un dialect în altul, dintr-o regiune a țării în alta este cunoscut pretutindeni. V. A. Nikonov se ocupă și de această problemă. De obicei, aria toponimică a unui fenomen este mai puțin extinsă decît aria aceluiași fenomen din vorbirea curentă. Dar este posibil și contrariul, adică apariția fenomenului dialectal în toponimice într-o regiune în care el nu a existat niciodată. Aceasta se explică prin transferul numelui geografic, accepțiunea lui primară nefiind cunoscută în regiunea respectivă. Pătrunderea supranumelor și a numelor de persoană în toponimie îngreunează studiarea transferului toponimicelor. De ex. numirile *Huluba* (Gorj, Muscel), *Hulubești* (Dîmbovița, Vlașca) nu provin de la *hulub*

„porumbel” (acesta fiind cunoscut numai în Moldova), ci de la supranumele *Hulubă**.

Ariile toponimice sînt subordonate ariilor dialectale. Totuși, în cadrul toponimiei există trăsături proprii care nu au nimic comun cu particularitățile dialectale. Astfel, un cuvînt care în limba comună este departe de a fi un regionalism, apare ca un termen dialectal, fiind limitat în spațiu. Afixe, tema, modul de derivare al cuvintelor pot deveni în diverse țări un mijloc toponimic preferat sau, dimpotrivă pot fi ignorate.

Concordanțele dintre ariile toponimicelor și ariile dialectale precum și neconcordanțele nu sînt întîmplătoare. Ele se explică prin cauze de ordin istoric, politic, economic, cultural.

Autorul articolului se ocupă în continuare de raporturile existente între ariile toponimicelor și ariile dialectale. Aceste raporturi pot fi studiate sub diverse aspecte. În cazul concordanțelor se pot urmări probleme ca: aria toponimică și dialectală invariabilă, schimbarea identică a acestor arii, transpunerea și adaptarea unui toponimic regional pe teritoriul aceluiași dialect.

Ariile discordante ridică în fața cercetătorului alte probleme, cum ar fi: variația ariei dialectale și conservarea toponimiei vechi, modificările interne ale dialectului, deplasarea limitelor dialectale, schimbarea ariei toponimice în timp ce aria dialectală rămîne invariabilă, modificările toponimicelor după reglementarea lor oficială, transferul toponimicelor, modificarea ariilor dialectale și toponimice orientate diferit.

Este absolut necesar să fie luate în considerare concordanțele și discordanțele, să fie explicate cauzele lor. Altfel, petele albe se vor perpetua pe hărțile toponimice și dialectale. Mai mult, ele pot determina cercetătorii să tragă concluzii greșite.

* Pentru interpretarea faptelor ca și pentru exemple, cf. Iorgu Iordan., *Rumänische Toponomastik*, Kurt Schroeder, Verlag, Bonn und Leipzig, 1924, p. 237, pe care, de altfel, autorul îl și citează.

Datorită caracterului regional propriu fenomenelor toponimice, susține autorul, se poate vorbi convențional despre dialecte toponimice. Dialectul toponimic nu trebuie confundat cu „Landschaft”-ul toponomastilor germani, „site toponymique”. El este în primul rând o corelație stabilă a unor semne toponimice distribuite pe un teritoriu. Teritoriul unei limbi nu poate fi împărțit în sectoare dialectale toponimice după un singur „principium divisionis”. Există dialecte care încalcă frontierele unei limbi, deci dialecte comune mai multor limbi. Dialectele toponimice trebuie studiate mai profund, scoțându-se la lumină, în primul rând, caracteristicile lor vechi. Aceasta înseamnă că azi nu se mai poate face geografie lingvistică fără a recurge la istorie.

Revenind asupra legăturii dintre toponimie și dialectologie, autorul subliniază că cele două discipline sînt asemănătoare și diferite în același timp. Dialectologul se vede obligat să studieze și să fixeze graful viu, toponomastul are nevoie de un teritoriu vast pentru rezolvarea problemelor sale. Dialectologul se poate mulțumi adesea și cu cercetarea unei rețele de puncte. Toponomastul, la rîndul lui, se poate limita uneori la un ghid sau la o hartă, lucru imposibil pentru dialectolog.

La cercetarea informațiilor obținute, toponomastul folosește experiența extrem de bogată a dialectologului care a pus de mult la punct procedeele de anchetare și înregistrare. Experiența dialectologului determină și cele mai noi metode și procedee de culegere a materialului toponimic. De aceea se impune o strînsă legătură între toponomaști și dialectologi atît în domeniul practicii cît și în cel al teoriei.

Interesant și instructiv, prin temă și prin rezolvarea ei, este articolul *Le „défrichement” dans la toponymie belge* (nr. 2, p. 81--99) de A. Carnoy. Pornind de la considerentul că despăduririle masive care au avut loc de-a lungul mai multor secole în Belgia trebuie să fi lăsat urme adînci în toponimie, autorul a reușit să prezinte un material bogat și interesant. Numele topice sînt împărțite

pe grupe semantice referitoare la diverse acțiuni întreprinse de om în timpul defrișării, cum ar fi: tăierea copacilor de la rădăcină, ciuntirea, îmbucătățirea lor, raderea, nivelarea terenului, extirparea, smulgerea buruienilor, răvășirea pămîntului, despădurirea prin foc. Majoritatea toponimicelor se bazează pe apelative vechi, moștenite din limba latină. Apelative de acest fel se întîlnesc nu numai în limbile romanice, ci și în altele, în germană de exemplu.

Materialul prezentat de autor ne permite să facem cîteva referiri la toponimia românească. Lat. *runcare* „couper de façon à raccourcir” se regăsește în toponimia belgiană în nume ca: *Roneq*, *Ronkin*, *Ronquîres*. De aici a trecut în germană avînd aceeași semnificație: *Runkst*, *Runkelen*, *Runkelink*, *Runschen*. Din același verb latin avem în limba română apelativul și numele topic *Runc* „curătură, poiană” ca și verbul de circulație regională „a runcu” și „a runcu”. Din apelativ topic a devenit supranume și apoi nume de familie: *Runcu*.

Calea cea mai simplă și mai ușoară pentru transformarea pădurilor în terenuri arabile a constituit-o defrișarea prin foc. Așa se explică numărul mare de toponimice care indică locuri de pe care a fost arsă vegetația. Termenul de bază este tot un cuvînt latin *ardere* cu participiul *arsum*: *Ars* (foarte frecvent în toponimia belgiană), cu suf. *-inum*: *Arsins*, *Larcin*; cu suf. *-icium*: *Arcy*, *Arsich*, *Arsy*, *Arcis*; cu suf. *-arium*: *Arsier*, *Larcier*; cu pierderea lui *r*: *Asse*, *Dasse*, *Assence*, *Lassence*; în Franța: **ars-ura* (*Ar-sure*), **ars-anum* (> *Arsans*), **ars-on* (> *Arçons*), *ars-ina* (> *Arcins*) etc.; în compuse: *Arbois*, *Arbo* (= *arsum* *buscum*), *Larbois*, *Larbuissou* etc. Autorul nu precizează dacă toate aceste toponimice indică numai locuri arse de foc. În toponimia românească nume ca *Arsa*, *Arsura*, *Arsătura*, cu deosebire *Arșița* etc. indică de multe ori locurile de pe versantele sudice ale munților, *arse* de soare.

V. Stanca

REVUE INTERNATIONALE D'ONOMASTIQUE, 13e Année, 1961, N° 1-4, Paris,

Editions D'Artrey, 320 p.

Probleme de antroponimie

Materialul antroponimic al celor patru numere din *Revue Internationale d'Onomastique* pe 1961 cuprinde articole ce tratează atât probleme generale ale antroponimiei, cât și aspecte de ordin mai restrâns.

Un articol cuprinzând fapte de ordin general privitoare la studiile de antroponimie este cel semnat de Fr. Ant. Vallet, *Notes sur la méthode de l'anthroponymie et sur les dictionnaires de noms de personne*, în numărul 4 al revistei. În prima parte a articolului, autorul se ocupă de obiectivele antroponimiei; cea de-a doua parte este consacrată metodelor ei, iar partea a treia dezbate problema dicționarelor antroponimice. Autorul arată că în fața antroponomastului se pun câteva probleme: el trebuie să studieze diferitele sisteme de denotație care s-au succedat într-o țară dată, concurența acestora într-o anumită epocă, felul în care s-au înlocuit unele pe altele. O altă problemă ce trebuie rezolvată este explicarea fiecărui nume, cu indicarea etimologiei și clasificarea lui într-o anumită categorie. Autorul sesizează foarte bine legătura care există între evoluția sistemului antroponimic și condițiile sociale dintr-o epocă dată. Pentru a alcătui istoricul sistemului antroponimic, este necesar să se întocmească întâi o serie de studii cu caracter monografic, referitoare la regiuni diferite. O comparație a concluziilor fiecăruia dintre aceste studii va permite apoi alcătuirea unui studiu de ansamblu, cu nuanțele care se impun. În ceea ce privește metodele antroponimiei, autorul semnalează trei metode de bază: 1. metoda geografică, 2. metoda istorică, 3. metoda statistică. Metoda geografică impune ca studiul numelor de persoană să se refere la o regiune destul de vastă pentru a furniza material suficient unui studiu statistic și, în același timp, destul

de limitată pentru a fi materialmente posibilă. Prin metoda istorică, putem urmări faptul antroponimic în dezvoltare, de la origine până la fixarea lui în sistemul actual. Metoda statistică scoate în evidență importanța unui fapt antroponimic prin frecvența lui. Este necesar ca o statistică să îndeplinească anumite condiții: ea trebuie să se refere la elemente omogene și să cuprindă o arie geografică restrânsă și un interval de timp destul de scurt, pentru a face să apară diferențe care, într-o statistică globală, ar dispărea, într-o oarecare măsură prin nivelare. Autorul consacră ultima parte a articolului problemei dicționarelor antroponimice, precizând că un dicționar al numelor de persoană dintr-o țară poate fi realizat numai după cercetările pe regiuni. În continuare, autorul indică normele tehnice generale după care ar trebui să fie întocmit un astfel de dicționar.

Jacques Houdaille semnează articolul *Les noms et prénoms au village de Saint-Agnan (Nièvre) au XVIIIe siècle*, în nr. 2, care prezintă o statistică a frecvenței de apariție a numelor de familie și a prenumelor din comuna Saint-Agnan, în secolul al XVIII-lea. Articolul este lipsit de comentarii și concluzii semnificative, de ordin istoric și lingvistic, care ar motiva faptul că autorul s-a oprit asupra secolului al XVIII-lea.

În numărul 1 al revistei, este publicat articolul *Polonais Kazimierz*: < Kazimierz, gén. Kościuszki < Kościuszka et Piotrowicz < < Piotrowic, de Witold Mańczak. Autorul începe prin a demonstra pe scurt universalitatea faptului că în cazul antroponimicelor, ca și în acel al apelativelor întrebuințate adesea ca forme de interpelare, vocativul servește de multe ori ca punct de plecare în transformările analogice. Pe această bază, sînt

discutate formele specificate în titlu. În ceea ce privește forma *Kazimierz*, corespunzătoare formei vechi, regulate, *Kazimier*, din redarea paradigmei declinării vechi și a celei actuale se constată că forma temei care acum este proprie întregii paradigme, era inițial cea a locativului și a vocativului. La fel, compararea declinării vechi a numelor de tip *Kościszko* cu declinarea feminină, duce la constatarea că singurele coincidențe între paradigma primitivă a acestui fel de antroponime și cea a numelor comune feminine le găsim la locativ și vocativ. Astfel, se explică declinarea feminină a lui *Kościszko*. Bineînțeles, menționează pe bună dreptate autorul, vocativul unui nume de familie este mult mai des întrebuințat decât locativul.

Prin urmare, în vocativ trebuie să căutăm punctul de plecare al transformării analogice. Relativ la forma *Piotrowicz* < *Piotrowic*, este posibil ca apariția lui *-icz* în poloneză să se datoreze nu numai unei influențe străine și reacției contra „mazurismului” - transformare fonetică dialectală - dar și unui factor morfologic. În vechea limbă, derivatele în *-ic* aveau la vocativ nu numai forma regulată *-ieu*, dar și forma *-icze*, analogă cu vocativul de tip *ojce* „tată”. Forma radicalului în *-icz* a putut și ea să contribuie la înălțurarea aproape totală a lui *-ic* de către *-icz* în numele de persoană. Felul cum își conduce autorul argumentația ni se pare convingător.

Alte articole sînt consacrate explicării unor etimologii. Într-unul din ele, intitulat *Une nouvelle étymologie du nom de Sicules* (Székely), în numărul 3, Aurélien Sauvageot reia pe scurt, considerînd-o momentan cea mai verosimilă, explicația oferită de Ladislau Rasonyi în *Magyar Nyelv*, revista Societății de Lingvistică din Ungaria. Acesta vede în cuvîntul *székely* adaptarea maghiară a unui cuvînt din turca ciuvașă, *sükül*, *sükil*, designînd calul care are o pată albă la picior.

Argumentele lui Rasonyi, întărite de considerațiile lui Sauvageot, fac ca articolul să fie plin de interes.

În cronică *La Société Française d'Onomastique* (în nr. 3), cu privire la ședința constitutivă a Societății franceze de onomastică, este semnalată o comunicare a lui R. Schmittlein despre etimologia numelui de persoană *Kaspereit*. R. Schmittlein demonstrează că numele *Kaspereit* este forma germană a lituanianului *Kasparaitis*. Sufixul lituanian *-aitis* a servit altădată la indicarea filiației (fiul lui Gaspard).

Tot R. Schmittlein semnează de-a lungul celor patru numere un studiu extrem de interesant despre *L'anthroponyme germanique employé d'une façon absolue en fonction toponymique*. Numerele de care ne ocupăm cuprind doar continuarea studiului, început anterior și a cărui încheiere va apărea în numerele viitoare. În cercetările sale, autorul stabilise existența în toponimia balcanică a vechilor nume de persoană germanice, fixate la nominalativ singular. Abundența acestor nume în funcție toponimică s-ar explica printr-un obicei germanic destul de răspîndit, de a da nume locurilor, în bună parte, după antroponime. Cea mai mare parte a micilor capitale lituaniene poartă și astăzi încă numele cuceritorilor care se așezaseră în acele locuri. Autorul își propune să demonstreze că acest mod de denotație toponimică a fost de asemenea folosit de triburile germanice în epoca marilor invazii, în toate țările unde s-au stabilit. Examinînd situația de pe teritoriul francez, el dovedește convingător, folosind și o bogată documentație, că o serie de toponime de diverse tipuri sînt de fapt antroponime germanice, unde fenomene ca paronimia sau etimologia populară au creat impresia că ar fi vorba de toponime franceze.

Ultimul articol pe care-l semnalăm este cel al lui Jules Herbillon, *Le suffixe -onde*

en wallon oriental, publicat în numărul 3 al revistei de care ne ocupăm. Acest sufix apare atât în antroponimice, cât și în numele comune. Antroponimicele formate prin *-onde* se încadrează în seria derivatelor create în evul mediu cu ajutorul diferitelor sufixe ca : *-oule*, *-otte*, *-ette* etc. Se constată că cele câteva nume analizate în articol ca avînd acest sufix,

ar fi de origine germanică. Sufixul *-onde* în numele comune reprezintă o variantă a lui *-on.ne*; trecerea fonetică [ōn] > [ōd] se explică normal printr-o disimilare a nazalei, nazala dentală *n*, precedată de o nazală, evoluînd spre dentala *d*.

Elena Ardeleanu și Sabina Teiuș

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

* * * Atlasul lingvistice romin, serie nouă, vol. III, 99 lei.

IORGU IORDAN, *Lingvistică românească. Evoluție — curente — metode*, 440 p., 25,70 lei.

AL. ROSETTI, *Istoria limbii române*, vol. II, *Limbile balcanice*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, 148 p., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, *Istoria limbii române*, vol. III. *Limbile slave meridionale (sec. VI — XII)*, ediția a IV-a, revăzută și adăugită, 165 p., 4,45 lei.

* * * *Probleme de lingvistică generală*, vol. IV, 204 p., 8,20 lei.

* * * *Fonetice și dialectologie*, vol. IV, 368 p., 15,10 lei.

* * * *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* 1/1962, 257 p., 9,70 lei.

Sub conducerea acad. IORGU IORDAN, *Crestomațile românești*, vol. I, 884 p. + 25 pl., 35,40 lei.

Din

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

au apărut :

- anul I, 1956, 4 numere (nr. 1—4, cvadruclu, 6 lei);
- anul II, 1957 (8 lei);
- anul III, 1958 (10 lei);
- anul IV, 1959 (10 lei);
- anul V, 1960 (10 lei);
- anul VI, 1961, 2 n-re (a 5 lei)
- anul VII, 1962, un număr (5 lei).

Numerele curente se găsesc de vânzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.

BUCUREȘTI, Calea Victoriei nr. 27, sau la orice librărie științifică din țară.

Se pot comanda și prin poștă la secția „Cartea prin poștă” de pe lângă Librăria Academiei R.P.R., sau la librăria

„CARTEA PRIN POȘTĂ”

București, str. Biserica Enei nr. 16, raionul 30 Decembrie.

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerț exterior „CARTIMEX” I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuța poștală 134—135, București.